

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Tsiviilõiguse õppetool

Helis Selge

KÄSUNDITA ASJAAJAMISEST JA ALUSETUST RIKASTUMISEST TULENEVATE
NÕUETE ERISTAMINE

Magistritöö

Juhendaja: *mag. iur.* Tambet Tampuu

Tartu
2012

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. KÄSUNDITA ASJAAJAMISE ÕIGUS JA SOORITUSKONDIKTSIOON	8
1.1. Eksimus teise isiku asja ajamises ja soorituskondkitsioon.....	8
1.1.1. Käsundita asjaajamine kui soorituskondiktsiooni välistav asjaolu	8
1.1.2. Käsundita asjaajamise ja soorituskondiktsiooni eristamine kohtupraktikas	13
1.2. Õigustatud käsundita asjaajamise sätete kohaldamine tühise ja tühistatud lepingu korral	17
1.2.1. Soorituskondiktsioon ning õigustatud käsundita asjaajamine tühise ja tühistatud lepingu korral	17
1.2.2. Teise isiku soodustamise tahtlus tühise ja tühistatud lepingu korral	25
1.2.3. Hüvitisnõuded õigustatud käsundita asjaajamise ja soorituskondiktsiooni korral	30
1.3. Õigustamatu käsundita asjaajamise õiguse sätete kohaldamine lepingu tühisuse ja tühistamise korral	36
2. KÄSUNDITA ASJAAJAMISE ÕIGUS JA MITTESOORITUSKONDIKTSIOON ...	42
2.1. Õigustamatu käsundita asjaajamise õiguse ja regressikondiktsiooni eristamine	42
2.2. Õigustamatu käsundita asjaajamise õiguse ja kulutuste kondiktsiooni eristamine	53
KOKKUVÕTE	59
UNBUNDLING CLAIMS BASED ON BENEVOLENT INTERVENTION IN ANOTHER'S AFFAIRS AND UNJUSTIFIED ENRICHMENT	
Summary	64
KASUTATUD LÜHENDID	69
KASUTATUD MATERJALID	70
Kasutatud kirjandus.....	70
Kasutatud õigusaktid.....	72
Kasutatud kohtupraktika.....	72

SISSEJUHATUS

Käesolevas magistritöös võrreldakse käsundita asjaajamise õigusest ja alusetu rikastumise õigusest tulenevaid nõudeid. Käsundita asjaajamise kontseptsioon on kindlasti üks komponent igas kodifitseeritud tsiviilõiguse süsteemist Kontinentaal-Euroopas, mis on selle omaks võtnud Rooma õigusest (*negotiorum gestio*) ja jätkanud selle õiguslikku arengut¹. Samuti on Rooma eraõigusest võetud üle alusetu rikastumise õigus², mille on lisaks Mandri-Euroopa õigussüsteemile võtnud oma olemuselt üle ka üldine õigus (*common law*)³. Erinevates jurisdiktsioonides ollakse nende kahe instituudi kohaldamise osas aga erinevatel seisukohtadel. Käesoleva töö põhiküsimusteks on – kumba instituuti saab ja tuleks erinevates situatsioonides kohaldada ning mis on ühe või teise instituudi eelised ja puudused.

Töö koostamisel on ennekõike lähtutud Eestis kehtivast seadusandlusest ja kohtupraktikast. Samuti on töös olulisel kohal Eesti õiguse võrdlus teiste riikide õigustega ning rahvusvaheliste mudelseadustega, eelkõige võlaõigusseaduse⁴ (VÕS) loomisel aluseks olnud Saksa tsiviilseadustikuga⁵ (BGB) ja uudse *Draft Common Frame of Reference*'iga⁶ (DCFR).

Akadeemilisel tasandil on ette valmistatud mitmed mudelseadused, mis on eeskujuks riikide seadusandjale ning peegeldavad ühtlasi õigusliku mõtte taset ja sisu. Üheks ulatuslikumaks Euroopa Liidu liikmeriikide eraõiguse ühtlustamise projektiks on alates 1998. aastast olnud Euroopa tsiviilkoodeksi eelnõu väljatöötamine.⁷ Selleks loodi kaks akadeemilist töögruppi, *Study Group on a European Civil Code (Study Group)* ning *Research Group on EC Private Law (Acquis Group)*, kelle koostöös on 2008. aastal valminud DCFR, mida võiks ka nimetada akadeemiliseks ühtse tugiraamistiku kavandiks⁸. DCFR sisaldab

¹ C. Bar (prep). Principles of European Law. Benevolent Intervention in Another's Affairs. (PEL Ben. Int.) Munich: Sellier. European Law Publishers, 2006, p 54.

² E. Ilus, H. Pisuke (toim). Rooma eraõiguse alused. Tartu: kirjastus Ilo, 2000, lk 162.

³ E. J. H. Schrage. Unjust Enrichment and the Law of Contract. The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2001, p 33.

⁴ Võlaõigusseadus. RT I 2001,81,487 ... RT I, 08.07.2011,6.

⁵ Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). Neugefasst durch Bek. v. 2.1.2002 I 42, 2909; 2003, 738; zuletzt geändert durch Art. 1 G v. 27.7.2011 I 1600. Inglise keeles kättesaadav arvutivõrgus: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p2763. Eesti keeles: Justiitsministeerium (tõlk). Saksa tsiviilseadustik. BGB. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 2001.

⁶ C. Bar, et al. (eds). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline edition. Munich: Sellier. European Law Publishers, 2009.

⁷ P. Varul. Tsiviilõiguse ühtlustamine Euroopas – praegune seis ja võimalikud arengusuunad. XXX Eesti õigusteadlaste päevad: plenaaristung "Kolmkümmend / üheksakümmend". Tartu: TÜ IT Multimeedia talitus, 2008, p 4.

⁸ A. Värv. Lepinguõiguse ühtlustamine Euroopa Liidus. – Riigikogu Kantselei õigus- ja analüüsiosakond. Teemaleht, 2011, nr 6, p 2. Arvutivõrgus: www.riigikogu.ee/doc.php?87762 (04.04.2012).

, definitsioone ja mudelnorme, mida õiguskirjanduses soovitatakse kui head õigusallikat, eriti riikidele, kes valmistava ette uut tsiviilseadustikku⁹.

(alusetu rikastumine, lepinguvälise kahju hüvitamine ja käsundita asjaajamine).¹⁰ *Study Group*'i ülesandeks oli ennekõike uurida printsiipe kogu Euroopa võlaõiguse kõige olulisemates aspektides¹¹ ning koondada uurimuse tulemused kokkuvõtlikku väljaandesse¹². *Study Group*'i tegevuse tulemusel on avaldatud terve seeria raamatuid üldpealkirjaga *Principles of European Law* (PEL), mida võiks nimetada ka DCFR täiendavateks kommentaarideks. Iga PEL raamat sisaldab lisaks vastava raamatu peatükkide ja paragrahvide tutvustusel ja kommentaaridele ka võrdlevat tutvustust ja lisamaterjali, mida DCFR ja selle kommentaarid ei sisalda.¹³ DCFR viies raamat käsitleb käsundita asjaajamist (*Benevolent Intervention in Another's Affairs*) ja seitsmes raamat alusetut rikastumist (*Unjustified Enrichment*). DCFR on saavutanud kiirelt olulise koha õigusteaduse allikate hulgas ning seetõttu on see kahtlemata oluliseks allikaks ka käesoleva töö kirjutamisel.

Mitmete DCFR-is hõlmatud valdkondade, sh käsundita asjaajamise ja alusetu rikastumise kohta on avaldatud arvamust, et liikmesriikide õiguskordade lahendused on niivõrd erinevad, et neis küsimustes puudub üldse euroopalik ühisosa või et ei ole võimalik välja tuua nn parimat lahendust.¹⁴ Erinevate riikide erinevad seisukohad ning ka erinevate kohtuastmete erinevad seisukohad näitavad käesoleva töö probleemi keerukust ja analüüsi olulisust.

Võlaõiguse funktsiooniks kõige laiemas mõttes on tagada eraõiguse subjektide vahel varaliste väärtuste kohane ja õiglane ümberjagamine. Selle ülesande täitmiseks kasutab seadus põhimõtteliselt kolme vahendit. Kõige tavalisem nendest on leping (tehing), mis on vabatahtlik hüvede ja väärtuste ümberjagamise vahend tsiviilõiguse subjektide vahel.¹⁵ Lepinguõiguse eesmärk on võimalikult suures ulatuses täita lepingupoolte ootusi. Seadus annab meile kõigepealt reeglid, millele lepingud peavad vastama ning teisalt reguleerib seadus lepingurikkumise tagajärgi.¹⁶

⁹ P. Varul. Performance and Remedies for Non-performance: Comparative Analysis of the PECL and DCFR. – *Juridica International* 2008, no 14, p 105.

¹⁰ C. Bar, et al. (eds). DCFR (viide 6), p 23.

¹¹ C. Bar (prep). PEL Ben. Int. (viide 1), p VII, Foreword.

¹² C. Bar, et al. (eds). DCFR (viide 6), p 33.

¹³ Samas, p 34.

¹⁴ A. Värvi (viide 8), p 2.

¹⁵ P. Varul, I. Kull, V. Kõve, M. Käerdi (koost). Võlaõigusseadus III. 8. ja 10. osa (§-d 619–916 ja 1005–1067). Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2009, lk 582, peatükk 52, kommentaar 1.

¹⁶ J. C. Smith. *The Law of Contract*. 2nd edition. London: Sweet&Maxwell, 1993, p 208.

Lepinguga funktsionaalselt sarnaseid ülesandeid täidavad lepingusarnased suhted, eelkõige käsundita asjaajamise regulatsioon, kus sisuliselt luuakse olukorras, kus eraõigusliku lepingu sõlmimine ei ole teatud põhjustel võimalik, seaduse jõul osalejate vahel õigussuhe, mis sarnaneb lepingulise suhte iseloomuga.¹⁷ VÕS § 1018 kohaselt peetakse käsundita asjaajamiseks teise isiku kasuks millegi tegemist ilma lepingust või seadusest tuleneva aluseta selle isiku soodustamise eesmärgil. Teist isikut soodustav käsundita asjaajaja tegu võib kujutada endast tegutsemist soodustatu varaliste huvide, elu või tervise kaitseks, sh tema kohustuste täitmiseks. Käsundita asjaajamise peamine eesmärk on võimaldada teise isiku asju õigustatult ajanud isikule kulutuste, tasu ja kahju hüvitamise nõudeid. Teiselt poolt kaitseb käsundita asjaajamise instituut soodustatut tema asjadesse sekkumise vastu juhtudel, kus ta ei soovi kõrvalist abi, välja arvatud kui asjaajamine on oluline avalikes huvides.¹⁸

Kolmanda grupi eraõiguse subjektide vahel varaliste väärtuste kohase ja õiglase ümberjagamise ülesande täitmiseks moodustab õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitamise regulatsioon, mis kehtestab üldkehtivad kohustused teise isiku varaliste huvide järgimiseks ja õigushüvede kaitsmiseks väljaspool lepingulisi suhteid. Alusetu rikastumise instituut ei kanna eeltoodud kolmikjaotuses iseseisvat funktsiooni, eelkõige põhjuse, et alusetu rikastumise regulatsioon VÕS-is ei kujuta endast funktsionaalselt iseseisvat instituuti, vaid tegemist on omamoodi abiinstituudiga, mis täiendab kõiki kolme käsitletud võlaõiguslikku hüvede ümberjagamise süsteemi osas, kus need osutuvad puudulikuks.¹⁹ Alusetut rikastumist on nimetatud ka kui deliktiõiguse “peegelpilti”.²⁰ Alusetu rikastumise õiguse printsiip on, et alusetu isiku vara suurenemine teise isiku vara arvelt tuleb tagasi täita. Printsipiaalse teesina on siinkohal kokkulangevus alusetu rikastumise õiguse ja deliktiõiguse nõuete osas, kusjuures üks ei ole teise suhtes subsidiaarne.²¹

Alusetu rikastumise mõiste on sätestatud VÕS §-s 1027, mille kohaselt tekib alusetu rikastumine olukorras, kus üks isik on omandanud midagi teiselt isikult ilma õigusliku aluseta. §-s 1027 sätestatud üldpõhimõtte kohaselt tuleb sellisel viisil õigusliku aluseta omandatu ehk “rikastumine” või “alusetu rikastumine” välja anda isikule, kelle arvel rikastumine toimus.²² Rikastumine alusetu rikastumise õiguse sätete kontekstis seisneb kas millegi saamises, millestki vabanemises või millegi kokkuhoidmises kas alusetu soorituse,

¹⁷ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 582, peatükk 52, kommentaar 1.

¹⁸ Samas, lk 564, peatükk 51, kommentaar 1.

¹⁹ Samas, lk 582, peatükk 52, kommentaar 1.

²⁰ D. H. Zyl. *Negotiorum Gestio and Wrongs*. – *Acta Juridica* 2000, p 332.

²¹ C. Bar (prep). *Principles of European Law. Non-contractual Liability Arising Out of Damage Caused to Another*. (PEL Liab. Dam.) Munich: Sellier. European Law Publishers, 2009, p 241, Introduction, D, 31.

²² P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 584, VÕS § 1027 kommentaar 3.

õigustesse lubamatu sekkumise või muu teel. Saaduks võib olla omand, valdus, mingi nõue, kinnistusraamatu kandest nähtuv õiguslik seisund, kohustustest vabanemine, kulutuste kokkuhoidmine, kasu saamine teise isiku arvel jms. Alusetust rikastumisest tulenev väljaandmisnõue ehk kondiktsioon sarnaneb asjaõigusliku väljaandmisnõudega või kahju hüvitamise nõudega.²³

Raha nõudmiseks peab poolte vahel olema mingi võlasuhe VÕS § 2 lg 1 mõttes, mis õigustaks hagejat nõudma kostjalt kulutuste hüvitamist või tasu maksmist. Võlasuhe võib VÕS § 3 järgi tekkida lepingust või seaduses sätestatud lepinguvälisest või lepingusarnasest võlasuhtest. Seejuures tuleb esmalt kontrollida, kas poolte vahel on mingi lepinguline võlasuhe, seejärel mõni muu seadusest tulenev eriregulatsioonile allutatud võlasuhe ja viimases järjekorras, kas poolte vahel võib olla käsundita asjaajamisest või alusetust rikastumisest tulenev võlasuhe.²⁴ Seega kui poolte vahel on lepinguline suhe, siis käsundita asjaajamise ja alusetu rikastumise sätteid reeglina ei kohaldata. Erandina võivad alusetu rikastumise sätted lepingulise suhte täiendregulatsioonina kohalduda, kui seadus seda otseselt ette näeb. Käesolevas töös tegeletakse muu hulgas probleemiga, kumba instituuti tuleks kohaldada kehtiva lepingu puudumisel, ennekoike olukorras, kus sooritus on tehtud lepingu alusel, mis osutub tühiseks või tühistatakse tagantjärele.

Eksimuses teostatud võlasuhted on igapäevane nähtus, mistõttu on ka käesolev teema väga aktuaalne. Hüvitisnõue peaks olema võimalik igas olukorras, kus keegi maksab tagasi rohkem kui võlgnes või teeb makse valele isikule või tegutseb ekslikus arvamuses, et on kohustatud maksma. Sama seisukoht valitseb ka juhul, kui üle antakse asi, mitte raha. Keerulisem on valedsti osutatud teenustega, kuna on fakt, et teenust kui sellist ei saa samal kujul tagasi anda.²⁵

Töö on jagatud kahte osasse, millest esimeses võrreldakse käsundita asjaajamist alusetust rikastumisest tuleneva soorituskondiktsiooniga. Esimese osa alapeatükkides käsitletakse eksimuse põhimõtet käsundita asjaajamise õiguses, mis sisuliselt tähendab seda, et alusetu rikastumise soorituskondiktsioon aga ka muud nõuded on välistatud, kui esinevad õigustatud käsundita asjaajamise eeldused. Soorituskondiktsiooni kohaldamise eeldusteks on muu hulgas see, et sooritus oleks tehtud olemasoleva või tulevase kohustuse täitmiseks ning samas peab puuduma seadusest või lepingust tulenev õiguslik alus soorituse tegemiseks. Vastav õiguslik alus võib tulla pooltevahelisest lepingust, otse seadusest või ka käsundita asjaajamisest kui

²³ T. Tampuu. Lepinguväliste võlasuhete õigus. 2. trükk. Tallinn: Juura, 2007, lk 59, ptk 5, kommentaar 5.1.

²⁴ RKTkm 3-2-1-44-11, p 24.

²⁵ C, Bar, S. Swann (prep). Principles of European Law. Unjustified enrichment. (PEL Unj. Enr.) Munich: Sellier. European Law Publishers, 2010, p 119, Introduction, C, I, 42.

seaduse alusel tekkivast võlasuhtest.²⁶ Seega kui isik teeb ekslikult midagi teise isiku kasuks arvates, et täidab sellega oma kohustust teise isiku ees ning teine isik seeläbi rikastub, siis on tegemist tüüpilise soorituskondiktsiooni juhtumiga, kui seejuures esinevad aga ka kõik õigustatud käsundita asjaajamise eeldused, siis esineb käsundita asjaajamise näol õiguslik alus soorituse tegemiseks ning soorituskondiktsiooni kohaldamine on välistatud.

Töö esimese osa teises ja kolmandas alapeatükis käsitletakse vastavalt õigustatud ja õigustamatu käsundita asjaajamise sätete kohaldamist lepingu tühisuse korral. TsÜS § 84 lg 1 ja § 90 lg 2 kohaselt tuleb nii tühise kui ka tühistatud tehingu alusel saadu tagastada vastavalt alusetu rikastumise sätetele. Seega üldiseks reegliks on, et lepingu tühisuse korral tuleb kohaldada alusetu rikastumise õigust. Seoses teenuse osutamise lepingutega tekib aga küsimus, kas sellise lepingu tühisuse korral ei ole mitte tegemist käsundita asjaajamisega. Küsimus sellest, kas tühise või tühistatud lepingu alusel osutatud teenused kujutavad endast käsundita asjaajamist või mitte, on olnud palju arutletud probleemiks mitmetes erinevates riikides. Seega on kahtlemata tegemist olulise ja aktuaalse probleemiga. Käesolevas töös analüüsitakse erinevaid seisukohti, tuuakse välja mõlema instituudi kohaldamise võimalikkus ning eeldused ja puudused.

Töö teises osas võrreldakse käsundita asjaajamist mittesoorituskondiktsiooni juhtudega. Teine osa on jagatud kaheks alapeatükiks, millest esimeses võrreldakse käsundita asjaajamist regerssikondiktsiooniga ja teises kulutuste kondiktsiooniga. Nii regressikondiktsioon kui ka kulutuste kondiktsioon on sätestatud võlaõigusseaduse alusetu rikastumise peatüki neljandas jaos pealkirjaga teise isiku kasuks tehtud kulutuste hüvitamine, mis mõlemad oma funktsiooni poolest täiendavad käsundita asjaajamise regulatsiooni. Nii sooritus- kui ka mittesoorituskondiktsiooni nõuded on välistatud õigustatud käsundita asjaajamise eelduste esinemisel. Õigustamatu käsundita asjaajamise korral tuleb aga VÕS § 1024 lg 4 järgi kohaldada alusetu rikastumise sätteid. Töö teise osa alapeatükkides analüüsitakse, millal saab käsundita asjaajamisel esitada nõudeid regressikondiktsiooni ja millal kulutuste hüvitamise kondiktsiooni alusel.

²⁶ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 587, VÕS § 1028 kommentaar 3.3.

1. KÄSUNDITA ASJAAJAMISE ÕIGUS JA SOORITUSKONDIKTSIOON

1.1. Eksimus teise isiku asja ajamises ja soorituskondkitsioon

1.1.1. Käsundita asjaajamine kui soorituskondiktsiooni välistav asjaolu

Käsundita asjaajamine on VÕS § 1018 lg 1 kohaselt see, kui üks isik (käsundita asjaajaja) teeb midagi teise isiku (soodustatu) kasuks, ilma et viimane oleks teda selleks õigustanud või kohustanud. Kogu Eesti võlaõigusseaduse koostamise põhiliseks allikaks on olnud Saksa Tsiviilseadustik (BGB), mille §-d 677; 679 ja §-i 684 teine lause on võtnud eeskujuks VÕS § 1018 lg 1 koostamisel²⁷. BGB § 677 sätestab, et isik kes teeb teise isiku jaoks toiminguid, ilma et ta oleks tema poolt käsundatud või tema suhtes muidu selleks õigustatud, peab asju ajama selliselt nagu seda nõuavad soodustatud isiku huvid, arvestades tema tegelikku või eeldatavat tahet. Seega on käsundita asjaajamise mõiste nii Eestis kui Saksamaal sarnane, olenemata sellest, et VÕS-is paikneb käsundita asjaajamise instituut lepinguväliste kohustuste all, kuid BGB-s hoopis lepingute juures.²⁸ Üsna sarnaselt VÕS-i ja BGB-ga on käsundita asjaajamis põhimõtted ja mõiste sätestatud ka DCFR viienda raamatu esimeses peatükis, mis sisaldab kahe osapoole vahelisi suhteid olukorras, kus üks isik on ajanud teise isiku asju²⁹. DCFR artikkel V. – 1:103 (a) järgi ei kohaldata käsundita asjaajamise sätteid, kui käsundita asjaajajal on lepingust või muust kohustusest tulenevalt õigus tegutseda soodustatu huvides.

Alusetu rikastumine VÕS § 1027 kohaselt tähendab, et isik peab teisele isikule andma välja temalt õigusliku aluseta saadu. Sarnaselt on defineeritud alusetu rikastumine ka BGB §-s 812³⁰ ja DCFR artiklis VII. - 1:101 (1)³¹. Kuigi VÕS § 1027 sõnastusest ei saa otseselt järeldada, et teise isiku rikastumine peaks olema toimunud teise isiku arvelt, siis on kohtud ja õigusteadlased pidanud siiski just teise isiku arvelt rikastumist üheks alusetu rikastumise eelduseks.³² DCFR artikli VII. – 1:101 kohaselt peab rikastumine olema konkreetselt

²⁷ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 567, VÕS § 1018 kommentaar 2.

²⁸ B. S. Markesinis, W. Lorenz, G. Dannemann. The German Law of Obligations. Volume I. The Law of contracts and restitution: A Comparative Introduction. New York: Oxford University Press, 1997, p 711, Restitution, Commentary I (a).

²⁹ C. Bar, E. Clive (eds). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference. Volume 3. (DCFR Vol. 3) Full edition. Munich: Sellier. European law publishers, 2009, p 2877, Article V. – 1:101, Commentary A, 1.

³⁰ BGB § 812 - Isik, kes saab teise isiku sooritusega või muul viisil tema kulul midagi ilma õigusliku aluseta, peab selle välja andma. See kohustus on tal ka siis, kui õiguslik alus langeb hiljem ära või kui tehingu sisuga taotletud tulemus ei saabu.

³¹ DCFR article VII. – 1:101 (1) – Isik, kes alusetult rikastub millegi võrra, mis on seostatav teise isiku vara vähenemise või muu kahjuliku tagajärgjega, on kohustatud saadu teisele isikule loovutama.

³² RKTKo 3-2-1-46-07, p 11. T. Tampuu (viide 23), lk 64, ptk 5 kommentaar 5.2.1.

seostatav teise isik vara vähenemise või muu kahjuliku tagajärjega. Ka artiklis VII. – 4:101 (a) on selgitatud, et teisele isikule oma vara üleandmine eeldab, et vara mis antakse üle rikastunud isikule oli enne kahjustatud isiku enda vara. Seega ei ole see kohaldatav seal, kus rikastunud isiku rikastumine on toimub kolmanda isiku sooritus läbi kolmanda isiku vara arvelt, va juhul, kui vaadates tehingu olemust nähtub, et kolmas isik tegutseb üksnes vaheisikuna, kes edastab rikastunud isikule kahjustatud isiku vara.

Alusetu rikastumise instituudil on kolm põhilist funktsiooni – normid, mis täiendavad lepinguõigust, normid, mis täiendavad lepingusarnaste suhete, eriti käsundita asjaajamise regulatsiooni ning normid, mis täiendavad deliktiõiguse regulatsiooni.³³ Kahtlemata oluline on ka asjaolu, et käsundita asjaajamise õigus prevaleerib alusetu rikastumise õiguse ees.³⁴ Võlaõigusseaduse 52. peatüki (alusetu rikastumine) 2. jagu (kohustuse täitmisena saadu tagasinõudmine) sisaldab neid alusetu rikastumise norme, mis täiendavad eelkõige lepinguõiguse regulatsiooni. Sellised alusetu rikastumise normid seonduvad juhtudega, kus üks isik on teisele isikule midagi üle andnud eksliku arvamusel, et ta täidab seeläbi mingi olemasoleva võlaõigusliku, eelkõige lepingust tuleneva kohustuse, tegelikkuses aga vastav kohustus puudub. Alusetu rikastumise üldpõhimõtte kohaselt puudub sel juhul isikul, kelle suhtes kohustus ekslikult täideti, õigustus saadu endale jätta ning üleantu tuleb isikule tagastada vastavalt VÕS §-des 1028-1036 sätestatule. Vastavaid alusetu rikastumise nõudeid nimetatakse soorituskondiktsiooniks.³⁵ Soorituskondiktsiooni üldpõhimõtte sisaldub VÕS §-s 1028, mis on suunatud õigusliku aluseta tehtud soorituse tagajärjel saadu tagastamisele ning §-d 1029-1031 reguleerivad soorituskondiktsiooni erijuhtumeid.

Soorituskondiktsiooni kohaldamiseks peavad olema täidetud VÕS §-s 1028 sätestatud eeldused. Esiteks peab üks isik (saaja) olema teiselt isikult (üleandja) midagi saanud, st saaja peab olema üleandja soorituse läbi rikastunud. Saksamaa Liidu Ülemkohus (BGH) on defineerinud soorituse kui tahtliku ja eesmärgipärase teise isiku vara suurendamise. Teise vara suurendamine ehk rikastumine on ilmselge raha üleandmise puhul, kuid mis puudutab muid väärtusi, siis on Saksamaa alusetu rikastumise instituut võtnud omaks rikastumise laiema mõiste, st et rikastumiseks on see kui kostja on saanud mingisugustki kasu ning kõik mis saab olla lepingu objektiks saab olla mõõdetav ka rikastumisena.³⁶ Näiteks kui keegi peseb ära teise isiku maja aknad, siis see ei tähenda ilmtingimata majaomaniku vara suurenemist, kuid igal juhul on omanik rikastunud. Seda saab majandusliku varana vaadelda sellest küljest, kas

³³ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 582, peatükk 52, kommentaar 1.

³⁴ C. Bar (prep). PEL Ben. Int. (viide 1), p 72, Introduction, F, 47.

³⁵ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 584 jj.

³⁶ B. S. Markesinis et al. (viide 28), p 720, Restitution, Com 2 (b).

omanik oleks vastasel korral sama teenuse (akende pesu) eest maksnud. Seega ka kulude kokkuhoid on rikastumine alusetu rikastumise õiguse mõttes. BGB kommentaaride kohaselt on alusetu rikastumise puhul see, mida on võimalik pidada rikastumise esemeks, sisustatud võrdlemisi laialt, alustades varaga ja lõpetades säästetud kulutuste, aga ka igasuguste teenuse osutamise lepingute kaudu saadud soorituste ja muu sarnasega.³⁷

Ka Eesti õiguses on aktsepteeritud rikastumist selle laiemas mõistes. “Saadu” VÕS § 1028 lg 1 tähenduses ehk sooritus võib lisaks üleandja aktiivsele teole väljenduda ka näiteks teatavast teost hoidumise tagajärjel omandatus. Saaduks võib olla kõik, mis saab olla soorituse esemeks. Kohtupraktikas on saaduks loetud ka võlatunnistus, mis on teisele poolele antud kohustuse täitmise asendamiseks või muul põhjusel.³⁸ DCFR artikkel VII. – 3:101 (1) defineerib rikastumise, kui isiku varade suurenemise või kohustuste vähenemise, isikule teenuse osutamise või töö tegemise või teise isiku vara kasutamise.

Teiseks peab VÕS § 1028 lg 1 kohaselt olema üleandja saajale midagi üle andnud olemasoleva või tulevase kohustuse täitmisena, st sooritus peab olema tehtud eesmärgiga täita mingi kindel kohustus. Ka Saksa õiguses on leitud, et soorituskondiktsiooni olemus nõuab, et hageja rikastaks kostjat tahtlikult ja konkreetse eesmärgiga täita mingit kohustust (ka siis kui hiljem ilmneb, et sellist kohustust tegelikult ei eksisteerinud).³⁹ Riigikohtu tsiviilkolleegium on leidnud, et hagejal ei ole VÕS § 1028 lg 1 alusel soorituskondiktsioonist tulenevat nõuet, kui ta ei väida, et kostja sai temalt midagi olemasoleva või tulevase kohustuse täitmisena.⁴⁰ Samuti ei ole soorituskondiktsioon VÕS § 1028 alusel kohaldatav, kui üleandja teab, et ta ei täida üleandmisega oma kohustust saaja ega kolmanda isiku ees. Küll aga võib siinkohal tekkida üleandja nõudeõigus saaja vastu käsundita asjaajamise sätete alusel, kui on täidetud vastavad käsundita asjaajamise eeldused, samuti võivad tekkida mittesoorituskondiktsioonist tulenevad alusetu rikastumise nõuded VÕS § 1041 ja § 1042 alusel.⁴¹

Kolmandaks peab ilmnema, et täidetud kohustust kas ei ole olemas, see ei teki või see langeb hiljem ära, st soorituseks peab puuduma õiguslik alus. Soorituskondiktsiooni alusel saab nõude esitada üksnes juhul, kui puudub õiguslik alus teise vara suurendamiseks.⁴² Selline eeldus peegeldub otseselt ka terminoloogias – eesti keeles “alusetu” rikastumine, DCFR-is

³⁷ M. Vutt. Alusetu rikastumise õiguse kohaldamine ringkonnakohtute praktikas. – Riigikohtu õigusteabe osakond 2008, lk 24. Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/vfs/774/AlusetuRikastumineRingkonnakohtutePraktikas.pdf> (07.03.2012).

³⁸ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 586, VÕS § 1028 kommentaar 3.1.

³⁹ B. S. Markesinis et al. (viide 28), p 725, Restitution, Commentary 2 (e).

⁴⁰ RKTko 3-2-1-46-11, p 12.

⁴¹ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 586, VÕS § 1028 kommentaar 3.2.

⁴² B. S. Markesinis et al. (viide 28), p 725, Restitution, Commentary 2 (f).

“*unjustified*” enrichment, mitte “*unjust*”. Manchesteri ülikooli professor Francesco Giglio on selgitanud, et “*Unjust*” viitab pigem õigustehingute õigluse kontseptsioonile, samas kui “*Unjustified*” ajendab tehingu õigustuse puudumise alusel õiguslikule vastutusele.⁴³ Kui see kohustus, mille täitmisenä saaja rikastub, oleks olemas või tekiks või ei langeks hiljem ära, siis oleks soorituse tegemiseks õiguslik alus olemas ja nõuded tuleks esitada just vastavalt õiguslikule alusele, nt lepingule. Soorituseks õigusliku aluse olemasolu välistab alusetu rikastumise nõuete esitamise. Õigusliku aluse puudumine on ka käsundita asjaajamise sätete kohaldamiseks vajalik eeldus.

Vastav õiguslik alus tuleneb reeglina lepingulisest võlasuhtest või seadusest.⁴⁴ Seejuures tuleb esmalt kontrollida, kas poolte vahel on mingi lepinguline võlasuhe, seejärel mõni muu seadusest tulenev eriregulatsioonile allutatud võlasuhe ja alles viimases järjekorras, kas poolte vahel võib olla käsundita asjaajamisest või alusetust rikastumisest tulenev võlasuhe.⁴⁵ Riigikohus on VÕS § 1018 lg-t 1 tõlgendades korduvalt leidnud, et õigustatud käsundita asjaajamisest tuleneva kulutuste hüvitamise ja tasu maksmise nõude rahuldamise eeldusena tuleb hagejal tõendada muu hulgas, et ta ei olnud kohustatud asja ajama lepingust või seadusest tulenevalt.⁴⁶ Riigikohus täpsustas, et isegi kui asjaajamise esmaseks aluseks oli leping, ei pruugi seejuures käsundita asjaajamine olla välistatud, kui see leping oli sõlmitud muu isiku kui soodustatud isikuga või kui lepingulise kohustuse täitmine ei tähendanud samal ajal kolmanda isiku asja ajamist, eelkõige juhul, kui kolmas isik ei olnud lepinguga soodustatud kolmandaks isikuks VÕS § 80⁴⁷ järgi.⁴⁸ Siinkohal on kohus rõhutanud, et pooltevaheliste nõuete lahendamise esmase alusena tulvad kõne alla lepinguõiguse sätted või seadusest tuleneva kohustuse korral vastavad seaduse sätted ning alles lepingu või seadusest tuleneva kohustuse puudumisel kohaldatakse käsundita asjaajamise ja ka alusetu rikastumise sätteid.

Õiguslik alus on olemas ja alusetu rikastumise nõuded välistatud ka siis, kui õiguslik alus üleandja soorituseks eksisteerib mitte üleandja ja saaja, vaid hoopis üleandja ja kolmanda isiku vahelises suhtes.⁴⁹ Samuti ei puudu õiguslik alus olukorras, kus üks isik on lepingu alusel maksnud teisele isikule kohustuste eest, mida teine isik tegelikult täitnud ei ole. Sel juhul on tegemist lepingu rikkumisega ning enamtasutu tagasinõudmise küsimus tuleb

⁴³ F. Giglio. A Systematic Approach to ‘Unjust’ and ‘Unjustified’ Enrichment. - Oxford journal of Legal Studies 2003, Volume 23, Issue 3, p 455.

⁴⁴ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 587, VÕS § 1028 kommentaar 3.3.

⁴⁵ RKTkm 3-2-1-44-11, p 24.

⁴⁶ RKTko 3-2-1-91-06, p-d 12 ja 14; RKTko 3-2-1-87-06, p 12; RKTko 3-2-1-107-07, p-d 16 ja 17.

⁴⁷ VÕS § 80 sätestab lepingu kolmanda isiku kasuks.

⁴⁸ RKTko 3-2-1-44-11, p 32.

⁴⁹ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 587, VÕS § 1028 kommentaar 3.3.

lahendada lepingu rikkumise tagajärgi reguleerivate sätete alusel, kui sellised kohustuse iseenesest olid reguleeritud lepinguga. Siinkohal ei ole ka oluline, kas rikastunud poolel oli enne lepingu sõlmimist kavatsus oma kohustus täita või mitte.⁵⁰ Alusetu rikastumisega oleks tegemist näiteks siis, kui lepingupool täidab lepinguga ettenähtud kohustused, kuid teine pool maksab talle nende täitmise eest kokkulepitust ekslikult rohkem tasu.

Õigusliku aluse puudumine soorituskondiktsiooni eeldusena on käesoleva töö kontekstis kindlasti kõige olulisem, kuna sarnaselt lepingule annab õigusliku aluse soorituskondiktsiooni mõttes ka õigustatud käsundita asjaajamine, mis tähendab, et õigustatud käsundita asjaajamise eelduste esinemisel peab kohaldama käsundita asjaajamise õigust⁵¹ ning on välistatud sama juhtumiga seoses alusetust rikastumisest tulenevad nõuded⁵². Riigikohus on öelnud, et alusetu rikastumise sätteid ei kohaldu, kui isik on rikastunud VÕS § 1018 alusel.⁵³ Ka Euroopas paistab olevat laialdaselt aktsepteeritud seisukoht, et kui rikastumine toimub käsundita asjaajamise läbi, siis on kohustuslik esitada nõue just käsundita asjaajamise sätete alusel, kuna see annab asjaajajale õigusliku aluse teenuse osutamiseks või teise kasuks tegutsemiseks.⁵⁴ DCFR artikli VII. – 2:101 (1) (a) kohaselt ei ole rikastumine alusetu, kui rikastuja on kahjustatud isiku suhtes rikastumiseks õigustatud lepingust, muust tehingust, kohtuotsusest või õigusaktist tulenevalt. See säte välistab alusetu rikastumise õiguse kohaldamise sellise rikastumise puhul, mis toimub käsundita asjaajaja poolt rikastunud isiku asja ajamisega.⁵⁵

Soorituskondiktsiooni ei välista aga mitte ainuüksi asjaolu, et sooritus näol on tegemist käsundita teise asja ajamisega, vaid soorituskondiktsioon on välistatud üksnes õigustatud käsundita asjaajamise eelduste esinemise korral. DCFR artikli VII. – 2:101 (1) (a) kommentaarides on öeldud, et alusetu rikastumise õiguse kohaldamine on välistatud juhul, kui rikastumise põhjustanud tegevus vastab õigustatud käsundita asjaajamise eeldustele.⁵⁶ Võlaõigusseaduses eristatakse ehtsat ja mitteehtsat käsundita asjaajamist. Mitteehtsa käsundita asjaajamisega on VÕS § 1026 järgi tegemist siis, kui asjaajaja teeb midagi küll teise isiku kasuks, kuid arvates, et tegemist on tema enda asjaga ehk puudub tahtlus teist isikut soodustada. Ehtsa käsundita asjaajamisega on tegemist siis, kui üks isik teeb tahtliku soorituse teise isiku kasuks, s.o tahab soodustada teist isikut. Ehtsat käsundita asjaajamist reguleerivad

⁵⁰ RKTko 3-2-1-62-08, p 9.

⁵¹ B. S. Markesinis et al. (viide 28), p 768, Restitution, Commentary 5 (c).

⁵² P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 565, VÕS ptk 51, kommentaar 2.

⁵³ RKTko 3-2-1-54-08, p 13.

⁵⁴ C. Bar (prep). PEL Ben. Int. (viide 1), p 72, Introduction, F, 47.

⁵⁵ C. Bar, E. Clive (eds). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference. Volume 4. (DCFR Vol. 4) Full edition. Munich: Sellier. European law publishers, 2009, p 3893 ff, Article VII. – 2:101, Commentary, C (a).

⁵⁶ Samas, p 3894, Article VII. – 2:101, Commentary, C (a).

võlaõigusseaduse §-d 1018-1024.⁵⁷ Ehtne käsundita asjaajamine jaguneb omakorda kaheks – õigustatud ja õigustamatuks käsundita asjaajamiseks. Õigustatud käsundita asjaajamisega on tegemist juhul, kui esinevad kõik VÕS §-s 1018 nimetatud eeldused.⁵⁸

VÕS § 1018 lg 1 kohaselt peab asi, mida aetakse, olema asjaajajale võõras ning asjaajamiseks peab puuduma tehingust või seadusest tulenev alus ning lõige 2 kohaselt peab asjaajajal olema tahe tegutseda just teise isiku kasuks. Samuti peab õigustatud käsundita asjaajamise puhul esinema ka vähemalt üks § 1018 lg 1 kolmes punktis loetletud alternatiivsetest eeldustest – (1)soodustatu peab asjaajamise heaks kiitma või (2)peab asjaajamise näol olema tegemist tegevusega, mis vastab soodustatu huvile ja tegelikule või eeldatavale tahtele või (3)jääks asjaajamisele asumata jätmise korral õigeaegselt täitmata soodustatud seadusest tulenev ülalpidamiskohustus või on asjaajamisele asumine muul põhjusel oluline avalikes huvides. Kui puuduvad VÕS § 1018 lg 1 kolmes punktis nimetatud eeldused, kuid esinevad kõik teised §-s 1018 nimetatud eeldused, siis on tegemist mittenõuetekohase ehk õigustamatu käsundita asjaajamisega VÕS § 1024 lg 1 mõttes, mille korral saab nõudeid esitada alusetu rikastumise õiguse sätete alusel

1.1.2. Käsundita asjaajamise ja soorituskondiktsiooni eristamine kohtupraktikas

Õigusliku aluse puudumine nii käsundita asjaajamise kui ka alusetu rikastumise õiguses on esmatähtis, samas on see ka nõude element ja eeldus, mis on põhjistanud kõige enam analüütilisi raskusi.⁵⁹ Riigikohtusse on jõudnud kaasus, kus vee-ettevõtja otsustas korteriühistule ühisveevärgist vee võtmise ja reovee ärajuhtimise teenust ning saatis korteriühistule ka vastava lepingu allkirjastamiseks. Korteriühistu aga hoidus kirjaliku lepingu sõlmimisest, seejuures kasutasid korteriühistu liikmed teenust edasi selle eest tasumata. Vee-ettevõtja esitas kohtusse hagi kahju hüvitamise nõudes. Vee-ettevõtja tugines oma nõudes asjaolule, et poolte vahel oli teenuse osutamiseks sõlmitud müügileping, kuid tunnistas, et vorminõude järgimata jätmise tõttu on leping tühine.⁶⁰

Maa- ja ringkonnakohtus leidsid antud asjas, et poolte vahel oli kehtiv leping ning rahuldas hageja nõuded vastavalt lepinguõiguse ja võlaõigusseaduse üldosa sätetele. Riigikohtus leidis, et alama astme kohtud eksisid lepingulise suhte tuvastamisel ning saatis asja uueks läbivaatamiseks ringkonnakohtusse. Riigikohtus selgitas veel, et kui korteriomanikud tarbivad

⁵⁷ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 564, VÕS peatükk 51, kommentaar 2.

⁵⁸ T. Tampuu (viide 23), lk 40, peatükk 4, kommentaar 4.1.

⁵⁹ C. Bar, S. Swann (prep). PEL Unj. Enr. (viide 25), p 179, Introduction, E, 148.

⁶⁰ RKTKo 3-2-1-25-08, p 1.

ühisveevärgi ja -kanalisatsiooni teenuseid lepinguta, siis on tegemist käsundita asjaajamisega, mis vastab soodustatud isikute huvile ja tegelikule tahtele VÕS § 1018 lg 1 p 2 järgi.⁶¹ Riigikohus on leidnud, et kuna lepinguline suhe poolte vahel puudus, siis puudus ka õiguslik alus teenuse osutamiseks ning võimalikud nõuded tulenesid lepinguvälisest võlasuhtest. Siinkohal on kohus leidnud, et tegemist on käsundita asjaajamisega, kuid jätnud analüüsimata, miks ei oleks võinud tegemist olla alusetu rikastumise juhuga.

Autori arvates oleks kõnealuses kohtuasjas lepingulise suhte välistamise korral tulnud analüüsida nii käsundita asjaajamise kui ka soorituskondiktsiooni kohaldamise võimalikkust, kuna vee-ettevõtja on selgelt öelnud, et tegutses enda arvates lepingulist kohustust täites ehk kohustuse täitmise eesmärgil, kuigi hiljem selgus, et kohustust ei olnud olemas. Soorituskondiktsiooni kohaldatakse olukorras, kus soorituse tegija järgis enda arvates mingi kohustuse täitmise eesmärki.⁶² Seega rikastusid korteriomanikud ühisveevärgi ja ühiskanaliseerimise teenuse tarbimise läbi vee-ettevõtja arvelt ja viimase soorituse kaudu ning täidetud on soorituskondiktsiooni eeldused. Riigikohus on õigesti leidnud, et tegemist on õigustatud käsundita asjaajamisega, mis vastas soodustatud isikute huvile ja tegelikule tahtele, sest vastasel korral ei oleks korteriomanikud teenust tarbinud. Autor leiab, et selguse huvides oleks tulnud käesolevas lahendis analüüsida ka alusetu rikastumise sätete kohaldamise võimalikkust või võimatust ning selgitada, et just õigustatud käsundita asjaajamise eelduste esinemise tõttu on soorituskondiktsioonist tulenevad nõuded välistatud.

Kuigi kohus ei ole eelnevalt käsitletud kohtuasjas analüüsinud pooltevahelise suhte vastavust soorituskondiktsiooni eeldustele ega soorituskondiktsiooni välistatust õigustatud käsundita asjaajamise korral, siis leiab autor ei kõnealune juhtum võiks hästi illustreerida olukorda, kus korteriomanikud rikastusid alusetult, kuna said tarbida ühisveevärgi ja -kanalisatsiooni teenust vee-ettevõtja soorituse tõttu, ilma et oleksid maksnud selle eest tasu. Kuna aga täidetud olid kõik õigustatud käsundita asjaajamise eeldused, siis on soorituseks olemas õiguslik alus (õigustatud käsundita asjaajamine) ning soorituskondiktsioon § 1028 alusel ei ole kohaldatav.

Järgnevas kohtuasjas on aga selgelt käsitletud olukorda, kus soorituskondiktsioon on välistatud õigustatud käsundita asjaajamise eelduste esinemise tõttu. Riigikohtu tsiviilkolleegium on otsuses nr 3-2-1-107-07 käsitlenud juhtumit, kus üks isik väidetavalt poolte kokkuleppel ja suulise lepingu alusel teostas teise isiku elamule ümber- ja juurdeehitustöid. Vaidlus puudus asjaoludes, et töid teostati, kuid vaidlus oli nõude aluse ja ulatuse osas. Nii maa- kui ka ringkonnakohus leidsid, et ühise tegutsemise lepingu olemasolu

⁶¹ Samas, p-d 3; 6; 14 ja 15.

⁶² TlnRnKo 2-07-34866/15.

ei ole tõendatud. Riigikohus on seotud alamaastme kohtute tuvastatud faktiliste asjaoludega ja tõendeid ise ei hinda. Seega puudus lepingulisest võlasuhtest tulenev alus tööde teostamiseks. Riigikohus analüüsis veel, kas kulutuste tegemise aluseks võis olla mõni muu pooltevaheline kokkulepe, so leping⁶³, mis annaks õigusliku aluse kulutuste tegemiseks.⁶⁴

Kui poolte vahel ei ole kirjalikku lepingut, kuid seejuures saab jaatada kokkulepet, siis tuleks kohaldada võlaõigusseaduse üldosast tulenevaid kohustuse rikkumise sätteid ja VÕS §-s 101 nimetatud õiguskaitsevahendeid. Vastavat kokkulepet ei tuvastatud, seega tegi hageja kostja kinnistule kulutusi olemata selleks kokkuleppega (lepinguga) kohustatud. Seejärel analüüsis kolleegium, kas hageja võiks olla kostja kinnistule kulutusi tehes tegutsenud käsundita asjaajajana. Kohus märkis, et kui kostjal ja hagejal puudus kokkulepe, mis kohustas viimast kinnistule kulutusi tegema ja alles siis, kui hagejapoolne kulutuste tegemine ei ole käsitatav ka käsundita asjaajamisena VÕS § 1018 mõttes, võib hageja nõue tuleneda sellest, et kostjat on soodustatud ilma õigusliku aluseta, st kostja on alusetult rikastunud, ja peab saadu välja andma.⁶⁵ Seega on kohus selgelt väljendanud seisukohta, et alusetu rikastumise õigus kuulub kohaldamisele alles käsundita asjaajamise õiguse järel. Autor peab vajalikuks siinkohal selgitada, et kuigi kolleegium ei ole kohtuotsuses tehtud järeldustes öelnud otsesõnu välja, et alusetu rikastumise sätete kohaldamine on välistatud vaid õigustatud käsundita asjaajamise eelduste esinemisel, siis on kohus viidanud kogu VÕS §-le 1018, mis annab märku, et mõeldud on just õigustatud käsundita asjaajamist. Samuti on kolleegium kõnealuses lahendis selgitanud veelkord just õigustatud käsundita asjaajamise olemust.

Riigikohus on eelnevalt käsitletud lahendis öelnud, et kui soorituse tegemiseks puudub pooltevaheline leping ja tegemist ei ole ka õigustatud käsundita asjaajamisega, siis on soodustatu alusetult rikastunud ja peab saadu välja andma vastavalt alusetu rikastumise õigusele. Seejuures on kohus jättnud käsitlemata asjaolu, et kui puuduvad vaid õigustatud käsundita asjaajamise alternatiivsed eeldused, siis on tegemist õigustamatu ehk mittenõuetekohase käsundita asjaajamisega VÕS § 1024 lg 1 mõttes ning ehk oleks tulnud arvestada ka vastavate sätetega ning analüüsida, kas tegemist oli hea- või pahauskse asjaajamisega. Eesti võlaõigusseadus lähtub seisukohast, et soorituskondiktsioon on välistatud üksnes õigustatud käsundita asjaajamise eelduste esinemise korral⁶⁶ ning õigustamatu

⁶³ VÕS § 8 lg 1 järgi on leping tehing kahe või enama isiku (lepingupool) vahel, millega lepingupool kohustub või lepingupooled kohustuvad midagi tegema või tegemata jätma. VÕS § 11 lg 1 järgi võib lepingu sõlmida suuliselt, kirjalikult või mis tahes muus vormis, kui seaduses ei ole sätestatud lepingu kohustuslikku vormi.

⁶⁴ RKTko 3-2-1-107-07, p-d 13 ja 14.

⁶⁵ Samas, p-d 15-17.

⁶⁶ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 565, VÕS ptk 51, kommentaar 2.

heauskse käsundita asjaajamise korral tuleb kohaldada kulutuste kondiktsiooni⁶⁷, mitte aga soorituskondiktsiooni sätteid ehk võlaõigusseadus seostab õigustamatu käsundita asjaajamise mittesoorituskondiktsiooniga. Seega võlaõigusseaduse kohaselt, kui tehakse ekslik sooritus teise isiku kasuks soorituskondiktsiooni mõttes ning ei esine õigustatud käsundita asjaajamise eeldusi, siis tuleb nõuded esitada soorituskondiktsiooni tingimusi arvestades, jättes tähelepanuta, et tegemist on sisuliselt ka õigustamatu käsundita asjaajamisega.

Riigikohtu tsiviilkolleegium on ühes teises üsna hiljutises lahendis öelnud, et kui ühtegi VÕS § 1018 lg 1 punktides 1-3 nimetatud eeldustest ei esine, kuid hageja osutas kostjale teenust kostja soodustamise tahtlusega VÕS § 1018 lg 2 järgi, siis tuleks hageja nõue kvalifitseerida VÕS § 1024 lg 4 järgi⁶⁸, mis käsitleb heausket õigustamatut käsundita asjaajamist. Kuna ka VÕS § 1024 lg 4 annab käsundita asjaajajale õiguse esitada nõuded alusetu rikastumise sätete alusel, siis ei oma asjaajaja nõuete ulatuse seisukohalt väga suur tähtsust, kas nõue kvalifitseeritakse formaalselt õigustamatu heauskse käsundita asjaajamisena või mitte.⁶⁹ Selles lahendis käsitles Riigikohus aga õigustamatut käsundita asjaajamist üksnes seetõttu, et välistas soorituskondiktsiooni selle eelduste mittetäitmise tõttu. Nimelt seetõttu, et hageja ei väitnud, et oleks teinud midagi olemasoleva või tulevase kohustuse täitmisena.⁷⁰ Huvitav oleks teada, milline oleks olnud kohtulahend siis, kui hageja oleks väitnud, et tegi kulutusi kostja kasuks just nimelt mingit kohustust silmaspidades. Võlaõigusseaduse kommentaaride kohaselt ilmselt, oleks sellisel juhul ilmselt analüüsitud soorituskondiktsiooni kohaldamise võimalikkust ning jäetud õigustamatu käsundita asjaajamise sätteid käsitlemata.

Töö autor leiab vastupidiselt võlaõigusseaduse kommentaarides esitatud seisukohtadele, et kui soorituse esemeks on kulutuste tegemine teise isiku kasuks või teise isiku kohustuse täitmine ja selline tegevus vastab nii käsundita asjaajamise kui ka soorituskondiktsiooni eeldustele, siis tuleks esmalt kontrollida, kas tegemist on õigustatud käsundita asjaajamisega. Kui puuduvad VÕS § 1018 lg-s 1 nimetatud alternatiivsed eeldused, siis tuleks enne soorituskondiktsiooni sätete kohaldamist analüüsida, kas asjaajamine on heauskne VÕS § 1024 lg 4 järgi. Pahauskse õigustamatu käsundita asjaajamise korral oleks hüvitisnõuded alusetu rikastumise alusel välistatud.⁷¹ Seega autori arvates, kui tegemist on sooritusega, mille eesmärgiks on võõra asja ajamine VÕS § 1018 mõttes, siis on soorituskondiktsiooniks alust vaid juhul, kui ei ole

⁶⁷ Samas, lk 580, VÕS § 1024, kommentaar 3.4.

⁶⁸ RKTkm 3-2-1-44-11, p 33.

⁶⁹ Õigustamatu käsundita asjaajamise ja soorituskondiktsiooni eristamist käsitletakse täpsemalt käesoleva töö alapunktis 1.3. (lk 35 jj).

⁷⁰ RKTkm 3-2-1-44-11, p 34.

⁷¹ Samas, p 33.

tegemist õigustatud käsundita asjaajamisega ning asjaajaja oli heauskne vastavalt VÕS § 1024 lg-le 4.

Eksimine soodustatu isikus soorituskondiktsiooni ei välista⁷², kuid kuna VÕS § 1019 järgi ei välista eksimus soodustatu isikus ka käsundita asjaajamise sätete kohaldamist, siis tuleb ka siinkohal enne teha selgeks ega kohaldamisele ei kuulu pigem käsundita asjaajamise õigus. Näiteks võiks tuua situatsiooni, kus A avastab ükspäev oma rõdult kassi. Kuna kass näeb välja väga sarnane A sõbra S-i kassiga, siis arvab A, et kass jälitas teda eelmisel õhtul sõbra juurest koju ning võtab kassi enda hoole alla. Kuna S pidi järgmisel hommikul kaheks nädalaks välismaale sõitma ja kokkuleppel (suuline leping) pidi A sel ajal ka kassi hoidma, siis arvas A, et täidab poolte kokkuleppest tulenevat kohustust. Tegelikult kuulus kass aga hoopis ühele A naabrile N-ile. Seega tahtis A soodustada S-i, kuid soodustas ekslikult hoopis N-i. Kuna A arvas, et täidab kokkuleppest (lepingust) tulenevat kohustust, siis võiks öelda, et tegemist oli A sooritusega, kuigi mitte S-le vaid ekslikult hoopis N-le. Juhul kui ei esine õigustatud käsundita asjaajamise eeldusi ning A oli soorituse tegemisel heauskne, siis võiks tulla kõne alla soorituskondiktsiooni nõude esitamine N-i vastu. Kui aga A tegevuses esinevad õigustatud käsundita asjaajamise eeldused, siis tulenevad vastavad hüvitisnõuded N-i vastu käsundita asjaajamise õigusest.

1.2. Õigustatud käsundita asjaajamise sätete kohaldamine tühise ja tühistatud lepingu korral

1.2.1. Soorituskondiktsioon ning õigustatud käsundita asjaajamine tühise ja tühistatud lepingu korral

DCFR ega ka selle alusetut rikastumist käsitlev seitsmes raamat ei ole võtnud üle tervet lepinguväliste võlasuhete kategooriat, vaid selles sätestatud reeglid baseeruvad alusetu rikastumise õiguse laialdasel kontseptsioonil.⁷³ Alusetu rikastumine põhimõtted DCFR seitsmendas raamatus hõlmavad väga suure ulatuse erinevaid juhtumeid. Näiteks juhtumeid, kus keegi on ekslikult andnud midagi teisele isikule, kes on sellest saanud kasu, sh kui on tehtud rahaline makse arvates, et ollakse selleks kohustatud, kuigi tegelikult kohustust ei ole või kui rahaline makse on kogemata tehtud valele isikule või on makstud suurem summa kui

⁷² T. Tampuu (viide 23), lk 70, ptk 5, kommentaar 5.2.3.

⁷³ C. Bar, S. Swann (prep). PEL Unj. Enr. (viide 25), p 173, Introduction, E, 135.

võlgneti. Samuti hõlmab alusetu rikastumine juhtumeid, kus nõutakse tagasi asju või raha või tasu teenuste eest, mis tehti pettuse, ähvarduse või vägivalla tõttu. Alusetu rikastumisega võib lisaks olla tegemist ka siis, kui teise isiku varale on tehtud parendusi, rikutud teise isiku õigusi või tasutud teise isiku eest tema võlg.⁷⁴

Eelkõige hõlmab alusetu rikastumise õigus DCFR-is tühiseks osutuvate lepingute tagasitäitmist. Esiteks selliste soorituste tagasitäitmist, mis tehti lepingu alusel, mis osutus hiljem vaidlustatava asjaolu ilmnemise tõttu tühiseks või tühistatakse tagantjärele. Samuti ka muul põhjusel tühiseks osutuvate lepingute tagasitäitmist, näiteks kui lepingu edasilükkavad tingimused mingil põhjusel ei täitu.⁷⁵ Tühiste või tühistatud lepingute tagasitäitmine on üheks enam levinud nõudeks soorituskondiktsiooni alusel ka Eesti õiguses.⁷⁶

Isikul, kes loovutab midagi ilma õigusliku aluseta, näiteks teeb teise isiku kasuks midagi tühise lepingu alusel, peab olema võimalus seda tagasi saada.⁷⁷ Kõikide Euroopa Liidu liikmesriikide õigussüsteemid peavad aksiomaatiliseks, et tagasi tuleb täita kohustused, mis on teostatud lepingu alusel, mis osutuvad *ab initio*⁷⁸ tühiseks või mis tühistatakse hiljem. DCFR toob näidetena juhtumid, kus lepingud osutuvad tühiseks üksmeelse kokkuleppe puudumisel või vorminõuete rikkumise tõttu. Samuti lepingud, mis tühistatakse tagantjärele, kuna ilmneb mõni muu tühistamise alus.⁷⁹ Probleemid tekivad sagedamini selliste lepingute kontekstis, mis osutuvad tühiseks seetõttu, et lepingu osapoolle ei olnud õigusvõimeline lepingu sõlmimiseks või seetõttu, et lepinguga on rikutud seaduses sätestatud või on leping vastuolus heade kommetega.⁸⁰ Heade kommete ja avaliku korraga vastuolet olev tehing on tsiviilseadustiku üldosa seaduse⁸¹ (TsÜS) § 86 kohaselt tühine. Kuigi heade kommete vastasuse mõiste (*contra bonos mores*) oli kasutusel juba Rooma õiguses, ei ole seaduses endiselt heade kommete ega heade kommete vastasuse mõistet määratletud. Kuna häid kombeid seostatakse eelkõige moraali ja õiglusega, siis tuleb heade kommete mõiste sisustamisel arvestada väga laia ulatusega eripalgeliste moraalse väärtustega.⁸² Seega kui muid lepingu tühisuse aluseid ei eksisteeri, siis tuleks kontrollida lepingu vastavust headele kommetele, mille sisustamine võib aga osutada üsna keeruliseks.

⁷⁴ Samas, p 91, Introduction, A, 2.

⁷⁵ Samas.

⁷⁶ T. Tampuu (viide 23), lk 61, ptk 5, kommentaar 5.1.

⁷⁷ C. Bar, et al (eds). DCFR (viide 6), p 80, Principles, 30.

⁷⁸ *Ab initio* – eesti k. algusest peale.

⁷⁹ Tehingu tühistamise alused on TsÜS § 90 järgi näiteks oluline eksimus, pettus, ähvarduse või vägivald, samas ka TsÜS § 131 järgi esindaja kohustuste rikkumine.

⁸⁰ C. Bar, S. Swann (prep). PEL Unj. Enr. (viide 25), p 129, Introduction, C, II, 61.

⁸¹ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. RT I 2002, 35, 216 ... RT I, 06.12.2010, 1.

⁸² P. Varul, I. Kull, V. Kõve, M. Käerdi, K. Saare. Tsiviilõiguse üldosa. Tallinn: Juura, 2012, lk 138.

Reeglina kohaldatakse lepingu tühisuse korral alusetu rikastumise õigust ning ka TsÜS viitab otseselt alusetu rikastumise sätetele. Ka DCFR-i koostajad on leidnud, et tühise lepingu alusel sooritatut saab tagasi nõuda alusetu rikastumise õiguse kohaselt.⁸³ Riigikohus on öelnud, et kui poolte vahel on võlasuhe tühise tehingu tagasitäitmiseks, tuleb sellele suhtele kohaldada kehtivaid tühise tehingu alusel üleantu tagastamise (nn soorituskondiktsiooni) sätteid vastavalt VÕS §-dele 1028-1036.⁸⁴ Seega on Riigikohus nimetanud soorituskondiktsiooni teisisõnu ka tühise tehingu tagasitäitmise nõudeks.

TsÜS § 84 lg 1 kohaselt ei ole tühisel tehingul algusest peale õiguslikke tagajärgi ning tühise tehingu alusel saadu tagastatakse vastavalt alusetu rikastumise sätetele, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Samuti kohaldatakse TsÜS § 90 lg 2 järgi alusetu rikastumise sätteid ka tühistatud tehingu osas, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Riigikohus on käsitlenud juhtumit, kus on tuvastatud ehitise müügilepingu tühisus vorminõude järgimata jätmise tõttu. Kolleegium leidis, et poolte vahel esineb alusetu rikastumise võlasuhe, kuna esinesid vajalikud soorituskondiktsiooni eeldused⁸⁵ ning tühise lepingu alusel vastastikku saadu tuleb tagastada VÕS § 1028 lg 1 ning §-de 1032 ja 1034 järgi.⁸⁶ Seejuures on oluline märkida, et lepinguväliste võlasuhete kohaldamise aluseks on tühine ja tühistatud tehing, kuid mitte lepingu ülesütlemine või lepingust taganemine, mille korral kohaldatakse tagasitäitmisele vastavalt VÕS §-e 195 jj ja VÕS §-e 188 jj.⁸⁷ Sama põhimõte on sätestatud ka DCFR artikkel VII. - 7:101 lõikes 1, mis ütleb, et lepingu või muu tehingu alusel toimunud rikastumise õiguslike tagajärgede määramisel kohaldatakse teisi seadusesätteid, kui need annavad või välistavad õiguse rikastumise tagasitäitmisele, olgu siis taganemise, ülesütlemise või hinna alandamise korral või muul juhul.

Valdav seisukoht paistab olevat, et tühise lepingu tagasitäitmine toimub alusetu rikastumise sätete kohaselt. Seaduses on aga otsesõnu sätestamata olukorrad, kus tühiseks osutub mõni teenuse osutamise leping, kus teenuse osutamine oma olemuselt vastab õigustatud käsundita asjaajamise sätetele. Käesolevas töös on eelnevalt käsitletud alusetu rikastumise sätete kohaldamist juhtudel, kus esinevad õigustatud käsundita asjaajamise eeldused ning leitud, et sellistes olukordades tuleb eranditult kohaldada käsundita asjaajamise õigust.⁸⁸ Seega tühiseks osutuvate teenuse osutamise lepingute puhul võib tekkida otsene käsundita asjaajamise õiguse

⁸³ C. Bar, et al. (eds). DCFR (viide 6), p 80, Principles, 30.

⁸⁴ RKTko 3-2-1-136-05, p 19.

⁸⁵ Kohtute tuvastatud asjaoludel võimaldas kostja hagejal ehitisi vallata (sooritus teise isiku rikastamiseks) tühise (õiguslik alus puudub) müügilepingu alusel (olemasoleva kohustuse täitmine). Hageja oli tehingu järgi (kohustuse täitmine, mis hiljem osutub tühiseks) tasunud aga 5000 krooni (sooritus teise isiku rikastamiseks).

⁸⁶ RKTko 3-2-1-136-05, p 23.

⁸⁷ Vt taganemise kohta nt RKTko 3-2-1-62-08, p 9.

⁸⁸ *Supra*, käesoleva töö alapeatükk 1.1. (lk 8 jj).

ja alusetu rikastumise õiguse konkurents. Õiguskirjanduses on märgitud, et käsundita asjaajamise õigus täiendab lepinguõigust, koormates teenuse osutamise lepingu tühisuse korral selle lepingu pooli vastastikuste nõuetega, mis on sarnased käsunduslepingu sisule.⁸⁹

Kuna pole välistatud, et kehtetu teenuse osutamise lepingu korral esinevad õigustatud käsundita asjaajamise eeldused, näiteks asjaajamise vastavus soodustatu huvile ja avaldatud tahtele⁹⁰, siis tekib küsimus, kas selline kaasus tuleks lahendada TsÜS tehingu tühisust reguleerivate sätete kohaselt ja sellest tulenevalt alusetu rikastumise õiguse alusel või lähtudes käsundita asjaajamise prioriteetsusest alusetu rikastumise ees ja lahendada kaasus käsundita asjaajamise sätete alusel. Siinkohal on oluline lahendada erinevate riikide õiguskirjanduses palju arutletud ja pigem problemaatiline küsimus sellest, kas tühise lepingu alusel osutatud teenused kujutavad endast käsundita asjaajamist või mitte.⁹¹ Näiteks Inglise õigus ei tunne käsundita asjaajamise instituuti kui sellist üldse⁹², samas tühise tehingu tagasitäitmist reguleerivad ka Inglise hüvitamise õiguses (*law of restitution*) sarnased sätted Mandri-Euroopa alusetu rikastumise õigusele⁹³.

Küsimusele, kas tühise või tühistatud teenuse osutamise lepingu alusel tegutsenud isik võiks olla käsundita asjaajaja, ei ole antud otsest lahendust üheski seadusesättes, kuid võlaõigusseaduse kommentaarides ja Eesti väheses õiguskirjanduses sel teemal on leitud, et pigem oleks käsundita asjaajamise sätted tühiste teenuse osutamise lepingute puhul kohaldatavad. Selline seisukoht lähtub TsÜS § 84 lg 1 ja § 90 lg 2 sõnastusest, mille kohaselt tagastatakse tühise või tühistatud lepingu alusel saadu vastavalt alusetu rikastumise sätetele vaid siis, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti. Välistatud ei ole nende sätete tõlgendamine selliselt, et VÕS §-s 1018 sätestatud õigustatud käsundita asjaajamist võibki pidada üheks olukorraks, kus seadus sätestab tühise või tühistatud tehingu tagasitäitmise teisiti, st mitte alusetu rikastumise sätete alusel.⁹⁴ Samas ei ole ka Eestis selline seisukoht lõplik, vaid pigem peetakse sellist seaduse tõlgendamist võimalikuks. Seda, et tegemist on problemaatilise küsimusega, mille lahendamise osas on ka kohtud erinevatel seisukohtadel, illustreerib näiteks alljärgnev kaasus.

Tartu Ringkonnakohus on käsitlenud kaasust, milles analüüsitakse muu hulgas tühise

⁸⁹ T. Tampuu. Sissejuhatus lepinguväliste võlasuhete õigusesse: käsundita asjaajamise õigus. – *Juridica* 2002, nr 5, lk 337.

⁹⁰ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 565, peatükk 51, kommentaar 3.

⁹¹ C. Bar, E. Clive (eds). DCFR Vol. 3 (viide 29), p 2921, Article V. – 1:101, Notes, V, 50.

⁹² G. C. Cheshire. Cheshire, Fifoot and Furmston's Law of contract. London [etc.]: Butterworths, 1996, p 665.

⁹³ C. Webb. What is Unjust Enrichment.- *Oxford Journal of Legal Studies* 2009, Volume 29, Issue 2, p 215.

⁹⁴ T. Tampuu (viide 23), lk 41, ptk 4, kommentaar 4.2. P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 565, peatükk 51, kommentaar 3.

esinduslepingu järgi tasutud summa tagastamist ning seejuures alusetu rikastumise ja käsundita asjaajamise sätete konkurentsi. Selles kohtuasjas on maa- ja ringkonnakohus asunud erinevale seisukohale alusetu rikastumise ja käsundita asjaajamise sätete kohaldatavuse osas olukorras, kus soorituse sisuks on teenuse osutamine tühise käsunduslepingu alusel. Nimetatud kaasuses olid kohtuasja osapooled sõlminud esinduslepingu, mis vastavalt maakohtu otsusele tunnistati TsÜS § 13 lg 1 alusel tühiseks. Maakohus leidis, et esinduslepingu näol on tegemist käsunduslepinguga VÕS § 619 mõttes ning käsunduslepingu tühisuse tõttu on tegemist käsundita asjaajamisega.⁹⁵ Seejuures ei ole maakohus sellist otsust kuigi hästi põhjendanud. Kohus on ilma põhjendamata ilmselgeks pidanud, et käsunduslepingu tühisuse korral kuuluvad kohaldamisele käsundita asjaajamise sätted ning nentunud seejuures, et esinevad õiguslikud alused käsundita asjaajamise sätete järgi tasu nõudmiseks.

Ringkonnakohus leidis, et Maakohus on käsundita asjaajamise sätetele tuginenud põhjendamatult. Ringkonnakohus selgitas, et kostja tegutses küll lepingu alusel, mis tunnistati hiljem tühiseks, kuid ainuüksi sellest ei saa järeldada, et kostja oleks tegutsenud hageja huvides, ilma et viimane oleks talle andnud õiguse teha tegu või kohustanud teda tegu tegema. Ringkonnakohus leidis, et kuna kaasuses ei esinenud VÕS § 1028 lõikest 2 tulenevaid soorituskondikt

1032 lg 2 alusel.⁹⁶ Käesoleva töö autor leiab, et ka teise astme kohus ei ole oma seisukohti kuigi selgelt ega üheseltmõistetavalt põhjendanud.

Ringkonnakohus on ühest küljest pidanud ebaõigeks käsundita asjaajamise sätete kohaldamist põhjusel, et täidetud ei ole § 1018 eeldused, kuna teenuse osutaja ei tegutsenud teise isiku huvides. Seejuures on kohus öelnud vaid, et pelgalt hiljem tühiseks tunnistatud lepingu alusel teenuse osutamisest ei saa järeldada, et tegutsetud oleks teise isiku huvides. Autor nõustub, et ainuüksi ekslikult lepingu alusel tegutsemisest ei saa järeldada tegutsemist teise isiku huvides, kuid seejuures ei ole kohus analüüsinud ega põhjendanud mille põhjal ta järeldab, et kõnealuses kaasuses puudus teenuse osutaja tegutsemine teise isiku huvides. Samuti on ebaselge, kas kohus viidates teise isiku huvides tegutsemise puudumisele, pidas silmas § 1018 lg-st 1 tulenevat eeldust tegutseda teise isiku kasuks või sama lõike punktist 2 tulenevat alternatiivset eeldust, et asjaajamine peab vastama soodustatu huvile ja taatele või hoopis lõikest 2 tulenevat eeldust ajada teise isiku asja selle isiku soodustamise tahtlusega.

Ringkonnakohus leidis, et kuna ei esine VÕS §-s 1028 lg 2 toodud soorituskondiktsiooni

⁹⁵ TrtRnKo 2-06-11156/25, p 5.

⁹⁶ Samas, p 10.

välistus, siis tulnuks hagi lahendada alusetu rikastumise sätete alusel. Autor leiab, et kuigi iseenesest on õige, et soorituskondiktsiooni kohaldamiseks peavad olema täidetud selle eeldused ning samas ei tohi esineda lõikes 2 toodud välistus, siis kohtuotsuses esitatud väljendus ei ole üheselt mõistetav. Otsusest võib järeldada, et ringkonnakohus peab soorituskondiktsiooni välistavateks asjaoludeks üksnes VÕS § 1028 lõikes 2 toodut, mitte aga näiteks õigustatud käsundita asjaajamise eelduste esinemist, mida on käsitletud käesoleva töö eelmises punktis. Autori arvates ilmselt ei olnud see kohtu mõte, vaid pigem on tegemist ebaõnnestunud sõnastuse ja ebapiisavate põhjendustega kohtuotsuses.

Autori arvates soovis kohus siiski öelda, et kuna tegemist ei olnud asjaajamisega teise isiku huvides, siis ei ole täidetud käsundita asjaajamise eeldused ning just seetõttu tuleks nõue rahuldada vastavalt alusetu rikastumise sätetele ning seejärel kontrollis kohus soorituskondiktsiooni eeldusi, sh välistuste puudumist. Jääb siiski küsimus sellest, et millise konkreetse eelduse puudumise tõttu välistas kohus käsundita asjaajamise sätete kohaldamise. Asjaajamise vastamine soodustatu huvile ja tegelikule või eeldatavale tahtele VÕS § 1018 lg 1 p 2 järgi on õigustatud käsundita asjaajamise alternatiivne eeldus, mille puudumisel võiks olla tegemist õigustamatu käsundita asjaajamisega VÕS § 1024 lg 1 mõttes. Samas kui VÕS § 1018 lõikes 2 sätestatud eelduse puudumine välistab nii õigustatud kui õigustamatu käsundita asjaajamise. Seega on ebaselge, kas ringkonnakohus on leidnud, et tühise lepingu alusel teenuse osutamise näol ei ole tegemist õigustatud käsundita asjaajamisega või üleüldse ehtsa käsundita asjaajamisega.

Kõnealuses kohtulahendis on asunud maa- ja ringkonnakohus erinevale seisukohale selles osas, kas teenuse osutamise lepinguga tegutseb isik iseenda huvides ja kasuks või teise isiku huvides. Kui maakohus leidis, et igal juhul soovib teenuse osutaja tegutseda teise isiku kasuks ning lepingu olemasolu (kuigi see osutus hiljem tühiseks) tähendab lisaks ka tegutsemist vastavalt soodustatu huvile ja tahtele, siis ringkonnakohus selle seisukohaga ei nõustunud ja leidis, et tegutsemine ekslikus arvamuses, et täidetakse lepingulist kohustust, ei tähenda automaatselt tegutsemist teise isiku kasuks. Riigikohtusse paistab, et ei ole selles küsimuses kaasusi jõudnud.

Saksa õiguspraktikas ollakse seisukohal, et tühiste või tühistatud tehingute korral tuleb muu hulgas kohaldada käsundita asjaajamise õigust. Käsundita asjaajamise üheks eelduseks on lepingust või seadusest tuleneva aluse puudumine ning eeltingimus “lepingusuhte puudumine” isikuga, kelle asju aetakse, on valitseva seisukoha järgi täidetud ka juhul, kui selle isiku ja asjaajaja vahel sõlmitud leping on tühine. Liidu Ülemkohtusse (BGH) jõudis

kohtuasi, kus ehitusettevõtja oli lepinguliselt kohustatud ehitama kaks äri- ja elumaja tsiviilõiguslikule seltsingle. Samal ajal kohustas leping ehitusettevõtjat ka ühe maatüki omandamiseks, mistõttu pidi leping vastama BGB § 313 vorminõuetele. Vorminõuete rikkumine põhjustas aga kogu lepingu vormitühisuse. BGH on leidnud, et siinkohal on kohaldatavad BGB §-d 677 jj ehk käsundita asjaajamise sätted ning ehitusettevõtjal võis tekkida kulutuste hüvitamise nõue BGB § 683⁹⁷ järgi.⁹⁸

BGH on 31. jaanuaril 1990. a. lahendanud kohtuasja, kus hageja esitas kohtusse nõude ehitustööde lepingu alusel saamata jäänud tasu osas. Maakohus (*Landgericht*) mõistis osa summast välja. Teise astme ringkonnakohus (*Oberlandesgericht*) jättis nõude täies ulatuses rahuldamata. Edasikaebe korras otsus tühistati ja saadeti tagasi. BGH selgitas, et kohtud leidsid õigesti, et pooltevaheline leping oli tühine ning tühisteks osutunud lepingu alusel saaks nõuda tehtud soorituste tagasitäitmist. BGH rõhutas, et üldiselt saaks ja tuleks sellistel juhtudel kohaldada käsundita asjaajamise õigust. Kuna antud juhul olid hageja tehtud kulutused ja osutatud teenused seadusega vastuolus (puudus vastav registreering maksukohustuse vältimiseks), siis leidis BGH, et nimetatud kulutused ei olnud antud olukorras vajalikud ning hüvitist BGB §§ 683 ja 670 (vastavad hüvitise sätted käsundita asjaajamise ja käsundi kohta) alusel nõuda ei saa. BGH leidis vastupidiselt apellatsiooni astmele, et hageja saab aga tugineda alusetu rikastumise õigusest tulenevatele nõuetele.⁹⁹ Seega on BGB väljendanud seisukohta, et teenuse osutamise lepingute tühisuse korral saab ja peaks kohaldama käsundita asjaajamise õigust, kuid teatud olukordades on see muudel põhjustel välistatud, mis aga ei välista sel juhul alusetu rikastumise sätete kohaldamist.

Liidu Ülemkohus on öelnud, et pelgalt ekslik arvamus, et asjaajajal on kohustus tegutseda, ei välista käsundita asjaajamise sätete kohaldamist.¹⁰⁰ DCFR kommentaarides on leitud, et aina rohkem jõutakse hoopis vastupidisele arvamusele ning peetakse sellist lähenemist ebaõigeks. Leitakse, et selline lähenemine jätab kõrvale spetsiaalselt sellisteks olukordadeks ettenähtud sätted ning viidatakse seejuures BGB alusetu rikastumise sätetele.¹⁰¹ Käesoleva töö autor leiab, et selline lähenemine on liiga üldistav, kuna praktikas on käsundita asjaajamise sätteid kohaldatud vaid tühiste teenuse osutamise lepingute korral ning igal muul juhul kuuluvad kohaldamisel siiski alusetu rikastumise sätted. Seejuures ei saa märkimata jätta, et käsundita asjaajamise kohaldamiseks peavad olema täidetud vastavad eeldused, mille puudumise korral

⁹⁷ BGB § 683 - Kui asjaajamine vastab soodustatud huvidele või tegelikule või eeldatavale tahtele, siis võib käsundita asjaajaja nõuda kulutuste hüvitamist justkui ta oleks volitatud.

⁹⁸ P. Schlechtriem. Völaõigus. Eriosa. 4. trükk. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 2000, lk 205, äärenumber 613.

⁹⁹ BGH 31. jaanuar 1990, BGHZ III, 308 = NJW 1990, 2524.

¹⁰⁰ BGH 24. september 1987, BGHZ 39, 87, 90.

¹⁰¹ C. Bar, E. Clive (eds). DCFR Vol. 3 (viide 29), p 2921 ff, Article V. – 1:101, Notes, V, 50.

ei saa käsundita asjaajamise sätteid kohaldada ka teenuse osutamise lepingute korral.

Portugali õiguses paistavad pretsedendid kõnealuse küsimuse aspektist puuduvat, kuid õiguskirjanduses on sarnaselt Saksamaal hetkel kehtiva seisukohaga pooldatud käsundita asjaajamise õiguse kohaldamist olukordades, kus teenuseid on osutatud tühise lepingu alusel, kuid ainult eeldusel, et teenuseid osutav isik sel ajal ei tea, et leping on tühine. Austrias vastupidiselt leitakse, et kui teenuseid osutatakse tühise lepingu alusel, mille tühisusest pooled ise ei tea, siis puudub tahe teis isikut soodustada. Ühiskuid erandeid sellest reeglist on tehtud juhtudel, kus tühiseks osutub esindusõigus. Kreeka pretsedendiõiguses on leitud, et käsundita asjaajamise õigus on kohaldatav olukordades, kus ostetakse maad tühiseks osutuva volituse alusel¹⁰². Tühise lepingu alusel maa soetamine kategoriseeriti subjektiivselt kõrvalise teona, kui asjaajaja selgelt näitas välja kavatsust ja tahet seostada maa kellegi teise jaoks. Sellistel juhtudel on kohus kohaldanud käsundita asjaajamise õigust. Seejuures aga, kui tühiseks osutub mõni vastastikune leping, siis on ka Kreeka õiguses käsundita asjaajamise reeglite kohaldamine kaheldav. Kreeka õigusosalases kirjanduses on leitud, et kui selline leping on tühine, siis ei ole võimalik esitada nõudeid lepingust tulenevalt, kuid samas on leitud, et sellises olukorras puudub ka käsundita asjaajamise vajalik eeldus – tahe tegutseda teise isiku kasuks – ja seega on ka käsundita asjaajamise sätete kohaldamine välistatud.¹⁰³

Kuigi ka Prantsuse õiguskirjanduses on asutud seisukohale, et tühiste lepingute tagasitäitmisel peaks olema võimalik kohaldada käsundita asjaajamise õigust, siis ei ole kohtud aga ühelgi korral leidnud, et tühise lepingu alusel teenuseid osutav isik oleks teise isiku suhtes käsundita asjaajaja. Belgia ja Itaalia õiguskirjanduses pole seda küsimust isegi mitte arutatud, samuti ei ole pretsedente, kus käsundita asjaajamise õiguse sätteid oleks tühiste lepingute tagasitäitmisele kohaldatud.¹⁰⁴

Hispaania kirjanduses leitakse, et selle teema tuumaks on *animus aliena negotia gerendi*, st selleks, et *gestor* (käsundita asjaajaja) saaks *dominuselt* (soodustatult) nõuda, on vajalik, et *gestor* oleks asju ajanud eesmärgiga ajada just dominuse asju ja tahtega siduda *dominus* läbi selle asjaajamise endaga¹⁰⁵. Varasemas pretsedendiõiguses leiti, et kui asjaajaja soorituse tegemise ajal uskus, et ta oli kohustatud tegutsema, siis teise isiku soodustamise tahtlust ei ole. Hispaania Ülemkohtu (*Tribunal Supremo*) seisukoht käesoleval hetkel on vastuoluline. Halduskohus (*Fourth Division*) on korduvalt kohaldanud käsundita asjaajamise õigust

¹⁰² Sel ajal vaitses arvamus, et ka lepinguline volitus on kehtetu, kui leping ise osutub vorminõude rikkumise tõttu kehtetuks.

¹⁰³ C. Bar, E. Clive (eds). DCFR Vol. 3 (viide 29), p 2922, Article V. – 1:101, Notes, V, 51-52.

¹⁰⁴ Samas, p 2922, Article V. – 1:101, Notes, V, 54.

¹⁰⁵ L. Rubin. *Negotiorum Gestio and the Animus Negotia Alien Gerendi*. – Acta Juridica 1958, p 54.

eraisikute ja kohalike võimude vaheliste tühiste lepingute korral. Tsiviilkohus (*First Division*) ei ole aga võimaldanud käsundita asjaajamise õiguse kohaldamisest tühiste lepingute tagasitaitmisele.¹⁰⁶ Lisaks erinevate riikide erinevatele seisukohtadele näitavad riigisiseste erinevate kohtuastmete vastuolulised seisukohad veelkord kõnealuse probleemi keerukust.

Ühetimõistetav seisukoht käsundita asjaajamise kohaldamisele tühiste lepingute puhul puudub käesoleval hetkel nii Hollandis kui ka Šotimaal. DCFR koostajad arvavad aga, et vähemalt Šotimaal pigem eitatakse käsundita asjaajamise kohaldamist sellises olukorras. Akadeemilise käsitluse kohaselt saab tühiste või tühistatud lepingute tagasitaitmine toimuda üksnes alusetu rikastumise õiguse alusel. Skandinaaviamaades leitakse, et käsundita asjaajamise õiguse kohaldamine tehingute tagasitaitmisel on täiesti välistatud ning vastupidist käsitlust peetakse pigem ebaloomulikus. Ei pretsedendiõigus ega ka õiguskirjandus ei näita mingisugust kalduvust vastupidisele.¹⁰⁷ Nagu eelnevalt mainitud, siis *common law* põhimõttelisel ei tunnista sellist instituuti nagu käsundita asjaajamine üldse ning käesoleva ajani ei ole käsundita asjaajamise õiguse omaksvõtu osas toimunud ka erilisi järeleandmisi või seisukohtade muudatusi võrreldes minevikuga¹⁰⁸.

1.2.2. Teise isiku soodustamise tahtlus tühise ja tühistatud lepingu korral

DCFR kommentaarides on leitud, et olukorras, kus isik teeb midagi teise isiku kasuks arvates ekslikult, et see on tema lepinguline kohustus, on tegemist eripärase juhtumiga, kus puudub peamine tahe teist isikut soodustada. Tüüpilised juhtumid puudutavad tegusid, mida tehakse lepingute alusel, mis hiljem osutuvad tühiseks ebaseaduslikkuse tõttu või vorminõuete rikkumise tõttu. DCFR seisukoht on vastupidine hetkel Eesti õiguskirjanduses esitatud seisukohale ning leitakse, et eelnevalt toodud tühiste tehingute alusel esitatud nõuded tuleb lahendada alusetu rikastumise õiguse kohaselt ja mitte vastavalt käsundita asjaajamise sätetele.¹⁰⁹ Seega DCFR-i lähtekohast ei ole lepingu tühisuse korral käsundita asjaajamise eeldused täidetud, kuna puudub teise isiku soodustamise peamine tahtlus.

Illustratiivsete näidetena on toodud autoparandamise kaasus tühise teenuselepingu alusel ning teise isiku jaoks maa soetamine tühise volituse alusel. Nagu ka eelnevalt toodud, siis on mitmed kõrgema astme kohtud Euroopas selliste kaasuste lahendamise osas väga erinevatel seisukohtadel. DCFR-i kommentaarides on sellist seisukohta põhjendatud faktiga, et kui keegi

¹⁰⁶ C. Bar, E. Clive (eds). DCFR Vol. 3 (viide 29), p 2921, Article V. – 1:101, Notes, V, 55.

¹⁰⁷ Samas, p 2921 ff, Article V. – 1:101, Notes, V, 56-58.

¹⁰⁸ C. Bar (prep). PEL Ben. Int. (viide 1), p 56, Introduction, A, 10.

¹⁰⁹ C. Bar, E. Clive (eds). DCFR Vol. 3 (viide 29), p 2886, Article V. – 1:101, Commentary, C.

tegutseb tühise tehingu alusel, siis õiguslikus mõttes puudub tal ka volitus tegutsemiseks, seejuures aga puudub ka peamine tahe teist isikut soodustada, kuna reeglina pigem üritatakse lepingust tulenevalt tegutseda iseenda kasuks, täites omapoolseid kohustusi näiteks eesmärgil saada tasu.¹¹⁰ Autor peab vajalikuks järgnevalt analüüsida, miks leiavad DCFR-i koostajad, et tühise või tühistatud lepingu alusel teenuseid osutanud isikul puudub peamine kavatsus oma tegevusega teist isikut soodustada ning samuti tuleks lahendada küsimus sellest, kas käsundita asjaajamise kohaldamise eelduseks on isiku ülekaalukas tahe teise isiku kasuks tegutseda või piisab väikseimastki soovist.

DCFR artikkel V. – 1:103, mis sätestab käsundita asjaajamist välistavad asjaolud, ei ulatu konkreetse küsimuseni kas isik, kes arvab, et on kohustatud midagi tegema lepingu alusel, mis hiljem tühiseks osutub, võiks kvalifitseeruda käsundita asjaajajaks või mitte. DCFR kommentaarides on leitud, et nimetatud küsimus tuleb lahendada artikli V. – 1:101 sätete alusel, mille kohaselt tuleb vastata küsimusele eitavalt teise isiku soodustamise peamise tahte puudumise tõttu.¹¹¹ Kuigi DCFR artikkel V. – 1:103 (a) kohaselt annab volituse ja lepingu puudumine võimaluse õigustatud käsundita asjaajamise sätete kohaldamiseks, siis teise isiku soodustamise peamise kavatsuse puudumine välistab sätete kohaldamise igal juhul. Ka Eesti õiguses välistab teise isiku soodustamise tahte puudumine ehtsa käsundita asjaajamise sätete kohaldamise. Eestis on teise isiku soodustamise tahtluse puudumine ja tegutsemine iseenda huvides sätestatud mitteehtsa käsundita asjaajamisena VÕS §-s 1026 mõttes, mis välistab nõuded käsundita asjaajamise alusel ja kohaldada on võimalik ainult alusetu rikastumise sätteid. Seejuures on oluline, et VÕS nõuab tahtlust, seevastu kui DCFR nõuab peamist tahtlust.

Ühest küljest nõustub autor DCFR-is esitatud seisukohaga selles osas, et teenuse osutamise leping sõlmitakse reeglina eesmärgiga saada sellest ise mingit kasu. Teisest küljest on teenuse osutamise leping aga otseselt seotud teise isiku kasuks millegi tegemises. Võõra asja ajamise tahte tõlgendamise seisukohalt omab tähtsust see, kas tegemist on objektiivselt või subjektiivselt võõra asja ajamisega. Esimesel juhul saab asjaajamiseks tehtavast teost endast järeldada seda, et tahetakse ajada teise isiku asja. Soodustatu, kes tahab vabaneda oma kohustustest, peab sellisel juhul tõendama vastupidist – seega eeldatakse võõra asja ajamise tahet. Teisel juhul on tegemist väliselt neutraalse teoga ning asjaajaja peab vaidluse korral tõendama, et ta tegutses teise isiku soodustamise tahtlusega.¹¹² Kuna teenuse osutamise lepingute puhul on nii tegu kui lepingu osapooled teada, siis tuleks tühise teenuse osutamise

¹¹⁰ Samas.

¹¹¹ Samas, p 2965, Article V. – 1:103, Commentary, B.

¹¹² T. Tampuu (viide 23), lk 44 jj, ptk 4, kommentaar 4.4.1.

lepingu puhul lähtuda võõra asja ajamise tahtluse objektiivsest käsitlesest. Eesti õiguskirjanduses seega pigem eeldatakse võõra asja ajamise tahet.

VÕS § 1018 lg 2 sõnastuse kohaselt on ehtsa käsundita asjaajamisega tegemist vaid juhul, kui käsundita asjaajajal on tahe tegutseda teise isiku kasuks. VÕS ei sätesta otseselt § 1018 lõikes 2 nimetatud tahtluse ulatust. Võlaõigusseaduse kommentaarides on selgitatud, et tahe soodustada teist isikut sisaldab teadmist sellest, et tegemist on võõra asjaga ning teene osutamise soovi¹¹³, kuid seejuures ei ole märgitud, kas selline tahe peaks võrreldes ajaajaja enda soodustamise tahtlusega olema ülekaalukas. Tahtlus esineb muu hulgas siis, kui asjaajaja ajab osaliselt ka oma asja.¹¹⁴

Õiguskirjanduses on asutud seisukohale, et tahe soodustada teist isikut esineb juhul, kui asjaajaja teab, et tegemist on võõra asjaga ja asjaajaja tahab kas või osaliselt, teha midagi teise isiku kasuks.¹¹⁵ Samal seisukohal ollakse ka Saksa õiguses, kus on leitud, et käsundita asjaajajal peab esinema vähemalt mõningane tahe tegutseda teise isiku kasuks¹¹⁶ ning tahet ei välista seejuures ka enda huvides tegutsemine¹¹⁷. Teistsuguse seisukoha korral tuleks tühistate tehingute puhul alati kohaldada alusetu rikastumise õigust. Autori arvates võib väita, et igal vastastikuse lepingu sõlminud poolel on vähemalt mingisugune tahtlus seda lepingut täita ja seeläbi tegutseda teise isiku kasuks, olenemata sellest, et reeglina sõlmitakse selline leping omakasu motiivil. Seega tuleks vastastikuse lepingu puhul teise isiku kasuks tegutsemise tahet pigem jaatada ning kuna VÕS ei sätesta sellise tahtluse ulatust, siis võiks VÕS-i tõesti tõlgendada pigem selliselt, et teenuse osutamise lepingu tühistuse korral esinevad ka ehtsa käsundita asjaajamise eeldused. Kas selline asjaajamine ka õigustatud on sõltub konkreetsest kaasusest.

Tallinna Ringkonnakohtu otsuses nr 2-09-23394/28 tuvastati pooltevahelise lepingu puudumine selle ülesõtmise tõttu ja seega ei olnud tegemist küll lepingu tühistusega, kuid kohus on öelnud, et kuna läbivaadatav nõue rajanes as

1018 tähenduses. Ringkonnakohus leidis, et kuna lepingu puhul oli

¹¹³ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 568, VÕS § 1018, kommentaar 3.3.

¹¹⁴ Samas.

¹¹⁵ T. Tampuu (viide 23), lk 44, ptk 4, kommentaar 4.4.1. K. Unger Kolmandad isikud ja käsundita asjaajamine. Eraõigus I osa. Abimaterjal kohtunike ja prokuröride *twinning*-koolituse eraõiguse õppegrupile. Tallinn: Justiitsministeerium, 2001, p 2 (aa) ja (bb). Arvutivõrgus:

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=10706/eraoigus+I.pdf> (10.04.2012).

¹¹⁶ E. Caemmerer. P. Schlechtriem et al. (eds). International Encyclopedia of Comparative Law. Volume X. Restitution – Unjust Enrichment and Negotiorum Gestio. The Hague, Boston, London: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). Tübingen. And Martinus Nijhoff Publishers, 1984. Chapter 17, p 47.

¹¹⁷ C. Bar, E. Clive (eds). DCFR Vol. 3 (viide 29), p 2917 ff, Article V. – 1:101, Notes IV, 39.

sätetatud käsundita asjaajamise mõistele – võidetavalt tegi isik midagi teise isiku kasuks, ilma et viimane oleks talle andnud õiguse tegu teha või kohustanud teda tegu tegema.¹¹⁸ Sellest lahendis on kohus üsna otse väljendanud arvamust, et teenuse osutamine käsunduslepingu alusel on vaadeldav käsundita asjaajaja tegevusena käsundita asjaajamise mõttes, seejuures ei ole kohus pidanud vajalikuks analüüsida teise isiku soodustamise tahte küsimust ega ulatust.

DCFR artikli V. – 1:101 sõnastus ei välista käsundita asjaajamise kohaldamist tühiste teenuse osutamise lepingute puhul otsesõnu seetõttu, et vastastikuses lepingus puuduks tahe teist isikut soodustada. DCFR lähtekohast on hoopis oluline eristada teise isiku soodustamise taht ja selle ulatust ehk taht tegutseda peamiselt (predominantly¹¹⁹) teise isiku soodustamise kavatsusega. Seega erinevalt VÕS § 1018 lõikest 2 määrab DCFR artikkel V. – 1:101 teise isiku soodustamise tahtluse ulatuse, mis peab käsundita asjaajamise sätete kohaldamiseks olema suurem nõ omakasu motiivist asjaajamisel.

DCFR kommentaarides on selgitatud, et ainuüksi teise isiku asjaajamise faktist ei piisa käsundita asjaajamise sätete kohaldamiseks, kui seda tehakse kogemata või juhuslikult.¹²⁰ Seejuures on küll leitud, et sageli esineb ka olukordi, kus asjaajaja tegutseb enamasti teise isiku soodustamise eesmärgil, kuid samaaegselt on tal ka enese kasu mõttes. Sellisel juhul on teise isiku soodustamise tahtlus ülekaalukas ning käsundita asjaajamise õiguse reeglite kohaldamine ei ole välistatud.¹²¹ Seejuures ei ole DCFR-is selliste juhtude all mõeldud mitte tühiseks osutunud lepinguid, vaid pigem lepingu puudumisel sooritatud tegusid. Autor leiab, et ka tühiseks osutunud lepingute puhul tuleks vähemalt analüüsida kas ja kui suur oli selle juures asjaajaja tahe ja kavatsus tegutseda teise isiku soodustamise eesmärgil.

Autor leiab, et tühiseks osutuva teenuse osutamise lepingu puhul tuleks teise isiku soodustamise tahtlus tuvastada igas konkreetsetes situatsioonis eraldi. Tuues siinkohal õiguskirjanduses nimetatud näite¹²², kus B viib oma televiisori remonti A juurde ehk poolte vahel on sõlmitud töövõtuleping, mis aga osutub tühiseks B teovõime piiratuse tõttu ning seetõttu ei saa esitada nõudeid lepingulistel alustel. Kuna A on ilmselt igapäevaselt remondiga tegelev isik, siis kahtlemata on tema eesmärk telekas ära parandada, kuid oluline küsimus seejuures on, kas ta teeks seda ka ilma tasuta. Ilmselt mitte, seega tuleks pigem järeldada, et

¹¹⁸ TlnRnKo 2-09-23394/28.

¹¹⁹ “Predominantly” võiks eesti keelde tõlkida ka kui dominantselt või ülekaalukalt.

¹²⁰ C. Bar, E. Clive (eds). DCFR Vol. 3 (viide 29), p 2883, Article V. – 1:101, Commentary, C.

¹²¹ Samas, p 1886, Article V. – 1:101, Commentary, C.

¹²² T. Tampuu (viide 89), lk 337.

remondi eest tasu saamine on A jaoks esmatähtis ning teleka remontimine on vaid tasu saamise eelduseks. Kuna VÕS § 1018 lg 2 ei sätesta teise isiku kasuks tegutsemise tahtluse ulatust, siis ei ole väär tõlgendada sätet selliselt, et juba ainuüksi tahtlus see telekas ära remontida annab aluse käsundita asjaajamise sätete kohaldamiseks, loomulikult kui ka ülejäänud käsundita asjaajamise eeldused on täidetud. DCFR kohaselt on siin puudu peamine tahe teleka remontimiseks, mistõttu on käsundita asjaajamise sätete kohaldamine välistatud.

Autori arvates ei saa aga eeldada, et eelnevalt toodud näitlik situatsioon oleks reegel ning välistatud ei ole ka olukorrad, kus isik tegutseb küll lepingu alusel, kuid peamise tahtega just nimelt soodustada teist isikut. Kindlasti ei ole välistatud, et teenust osutav isik teebki seda just nimelt konkreetse töö tegemise pärast ja tasu või kasu saamine on teenuse osutaja jaoks teisejärguline, kuigi ilmselt on sellised situatsioonid pigem erandlikud. Näiteks võiks tuua tasuta teenuse osutamise lepingud heategevuseks. Sellises olukorras ei tohiks olla käsundita asjaajamise kohaldamine välistatud ka DCFR järgi, kuigi tundub, et DCFR koostajad ei ole selliseid situatsioone võimalikuks pidanud. Samuti tuleks on küsitav, kas teenuse osutamise lepingud, mille peamiseks eesmärgiks ei ole tasu saamine on üldse teenuse osutamise lepingud õiguslikus mõttes või on tegemist pigem nõ sõbrakokkulepetega, mille puhul sisuliselt leping puuduks ja ei tekiks ka käsundita asjaajamise ja alusetu rikastumise sätete kohaldamise konkurentsi käesolevas alapeatükis käsitletud küsimuses.

Autor ei võta siinkohal seisukohta, kas õigem oleks teenuse osutamise lepingute tühisuse korral kohaldada käsundita asjaajamise sätteid või alusetu rikastumise sätteid, kuid märgib, et praeguse VÕS § 1018 lõige 2 sõnastuse alusel võiks sätet tõlgendada mõlemat pidi. Siinkohal oleks autori soovitus seadusandjale korrigeerida sätet vastavalt arusaadavamaks, jäädes seejuures siis Saksa õiguses ja Eesti õiguses valitseva arvamuse juurde või lähtuda uudest DCFR-ist. DCFR ja VÕS erinevad seisukohad tulenevad ilmselt sõnastuste erinevusest nende, kuid siinkohal tuleks analüüsida, kas selline tahte ulatuse määramine on vajalik ja õigustatud. Kuna teooria ühtset seisukohta ei anna selles osas kumba instituuti siiski õigem kohaldada oleks ning mis tuleks selle otsustamisel aluseks võtta, siis ehk annab sellele küsimusele vastuse alusetu rikastumise ja käsundita asjaajamise kohaldamise tagajärgede ja tulemuste analüüs, kuna hüvitatavate nõuete ulatus sõltub sellest, millisel alusel tuleb nõuded rahuldada.

1.2.3. Hüvitisnõuded õigustatud käsundita asjaajamise ja soorituskondiktsiooni korral

Nii VÕS § 1023, BGB § 683 kui ka DCFR artikkel V. – 3:101 alusel on käsundita asjaajajal õigus asjaajamisel tehtud kulutuste hüvitamisele ja asjaajamisel võetud kohustustest vabastamisele. Kulutuste hüvitamist võib käsundita asjaajaja § 1023 lg 1 alusel nõuda ulatuses, milles käsundita asjaajaja võis kulutuste tegemist pidada mõistlikult vajalikuks. Seejuures ei pea soodustatu asjaajajale hüvitama kasu, mida ta sai asjaajaja poolt kulutuste tegemise tõttu.¹²³ 1023 lg 1 alusel hüvitada asjaajamisel tehtud kulutused, s.t need kulutused, mida soodustatu säästis seetõttu, et käsundita asjaajaja kandis need tema eest.¹²⁴

Kulutuste hüvitamise nõue on VÕS § 1023 lg 3 kohaselt välistatud, kui käsundita asjaajal puudus vastava teo tegemisele asumisel kavatsus soodustatult kulutuste hüvitamist nõuda. Riigikohus on selgitanud, et õigustatud käsundita asjaajamise korral tuleb VÕS § 1023 lg 1 alusel hüvitada asjaajamisel need kulutused, mida soodustatu säästis seetõttu, et käsundita asjaajaja kandis need tema eest, välja arvatud juhul, kui asjaajamisele asumisel ei olnud käsundita asjaajajal kavatsust nõuda soodustatult kulutuste hüvitamist või tasu maksmist.¹²⁵ Seega saab käsundita asjaajamise sätete alusel nõuda üldjuhul vaid tehtud kulutuste hüvitamist. Sama põhimõte on sätestatud DCFR artikli V. – 3:101 teises lauses, mille kohaselt on käsundita asjaajajal õigus nõuda soodustatult asjaajamisel võetud kohustusest vabastamist ja tema poolt tehtud kulutuste (raha või muu varalise väärtuse) hüvitamist niivõrd, kuivõrd need on asjaajamise eesmärgil mõistlikult võetud või tehtud.

BGB kohaselt puudutab hüvitamine ja soorituste tagasitäitmine alusetu rikastumise õiguses hagejale selle tagastamist, millele kostjal õigust ei ole. Selline nõudeõigus võib olla lubatud hagejale, kes osutas teenuseid, andis üle kaupa või tegi makseid hiljem tühiseks osutuva lepingu alusel, aga ka näiteks siis, kui kostja on õigustamatult kasutanud hageja kinnisvara.¹²⁶ VÕS-s on soorituskondiktsiooni alusel tekkiva alusetu rikastumise nõude sisu määratud §-s 1032. VÕS § 1032 lg 1 sätestab üldpõhimõtte, mille kohaselt võib soorituskondiktsiooni korras üleandja saajalt nõuda tagasi nii saadu kui ka sellest saadud kasu ning üleantud eseme hävimise, äratarvitamise, kahjustumise või äravõtmise korral võib nõuda ka selle eest hüvitisena omandatu väljaandmist. Seega kehtib nõ naturaalarstitutsioon, st üleandja võib

¹²³ RKTko 3-2-1-107-07, p 16.

¹²⁴ TlnRnKo 2-06-21062/17, p 26.

¹²⁵ RKTko 3-2-1-107-07, p 18.

¹²⁶ B. S. Markesinis et al. (viide 28), p 710, Restitution, Com 1 (a).

nõuda saajalt saadu tagastamist natuuras.¹²⁷ Nii käsundita asjaajamise kui ka alusetu rikastumise korral on võimalik nõuda ka võlaõigusseaduse üldosast tulenevalt viivist VÕS § 113 järgi.¹²⁸

Alusetu rikastumise sätete alusel saab nõuda lisaks saadu tagastamisele ka üleandjalt sellest saadud kasu. Riigikohus on selgitanud, et tühise tehingu alusel üleantut saab välja nõuda TsÜS § 84 lg 1, VÕS § 1028 lg 1 ja § 1032 lg 1 järgi, aga ka AÕS § 80 järgi, arvestades seejuures ka VÕS §-is 1034 toodud vastastikuste lepingute tühisuse erisustega. Käesolevas asjas leidis kolleegium, et asjaõigusseaduse sätted kohaldamisele ei kuulu. Kuna poolte vahel oli võlasuhe tühise tehingu tagasitäitmiseks, siis selgitas kohus, et kohaldada tuleb kehtivaid tühise tehingu alusel üleantu tagastamise ehk soorituskondiktsiooni sätteid üleantud asjale tehtud kulutuste ja asja väärtuse hüvitamise erinormidena ka juhul, kui üle anti asja omand või valdus, ning seda ka juhul, kui üleandmise käsutustehing on tühine. Asjaolu, kas üleantud asjad kuulusid kolmandale isikule, ei oma tühise tehingu tagasitäitmisel VÕS § 1032 lg 2 järgi tähtsust. Tähtsust omab üksnes see, kas need anti tühise tehingu järgi üle ning kas need saab tagastada või tuleb hüvitada, samuti kas asju või hüvitise nõudmise õigust ei ole antud üle kellelegi teisele.¹²⁹

Tühise müügilepingu järgi on asja üleandjal VÕS § 1032 lg 2 järgi õigus nõuda asjast saadud kasu hariliku väärtuse hüvitamist, kui selle väljaandmine natuuras ei ole võimalik. Selliseks kasuks võivad TsÜS § 62 lg 1 järgi olla ka asja kasutamisest saadavad eelised (nn kasutuseelised). Alamate astmete kohtud, jättes hüvitise saamise nõude rahuldamata, leidsid sisuliselt, et hageja ei saanud ehitiste kasutamisest mingit kasu ega hoidnud ka midagi kokku. Kolleegium sellise põhjendusega ei nõustunud. Võõrast asja kasutades saadakse eelduslikult alati kasutuseeliseid, muu hulgas hoitakse ise kokku sellega seotud kulusid. Esmajoones on see ilmne elamute puhul. Kinnisasja (aga ka ehitiste kui vallasasjade) kasutuseeliste arvestamisel saab aluseks võtta eeldatava üüritulu, mida omanik oleks saanud asja välja üürides, arvestades ka kulutusi, mida üürileandjana tulnuks teha.¹³⁰ Sarnaselt alusetu rikastumise alusel nõutavale kasule ja asja väärtuse hüvitamisele on võimalik käsundita asjaajamise korral nõuda asjaajamise eest tasu.

VÕS § 1023 lg 2 kohaselt võib majandus- või kutsetegevuses tegutsenud käsundita asjaajaja nõuda soodustatult asjaajamise eest mõistlikku tasu. Tasu ei saa nõuda, kui käsundita

¹²⁷ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 594, VÕS § 1032, kommentaar 3.1.

¹²⁸ RKTko 3-2-1-54-08, p 10 ja 13.

¹²⁹ RKTko 3-2-1-136-05, 22 jj.

¹³⁰ Samas, p 26.

asjaajajal on kolmanda isikuga sõlmitud lepingust tulenevalt õigus nõuda tasu kolmandalt isikult. Samuti on tasu maksmise nõue VÕS § 1023 lg 3 kohaselt välistatud, kui käsundita asjaajajal puudus kavatsus soodustatult tasu maksmist nõuda juba asjaajamisele asumisel. Kui asjaajaja tegutseb majandus-ja kutsetegevuses, siis on tal alus nõuda mõistlikku tasu VÕS § 1023 lg 2 kohaselt. Ka kohtupraktika on näidanud, et kui asjaajaja esitab kohtusse hagi näiteks tühiseks osutunud lepingu alusel osutatud teenuse eest tasu nõudes, siis sisuliselt ei ole vahet, kas nõue rahuldatakse õigustatud käsundita asjaajamise või alusetu rikastumise sätete kohaselt.¹³¹ Sarnaselt VÕS § 1023 lõikes 2 toodud tasu nõudele, saab tasu nõuda ka alusetu rikastumise õiguse alusel vastavalt VÕS § 1032 lg-le 2. Seejuures saab mõlema regulatsiooni kohaselt nõuda tasu, tehtud kulutusi ja töö väärtust nende tegemise hetke seisuga. VÕS § 1023 lõige 1 sõnastusest tulenevalt on asjaajajal õigus nõuda soodustatult asjaajamiseks tehtud kulutuste hüvitamist üksnes pärast kulutuste kandmist ning need kulutused tuleb hüvitada nenede tegemise aja seisuga, mitte aga näiteks hagi esitamise või kohtuotsuse tegemise aja seisuga.¹³² Ka VÕS § 1032 lg 2 ütleb, et saaja peab saadu hariliku väärtuse hüvitama tagasinõudmise õiguse tekkimise aja seisuga. Tagasinõude õigus tekib sooritusete tegemise hetkest. Ka tühise ja tühistatud lepingu puhul tekib lepingu tagasitäitmise nõue leping täitmise hetkel ning see millal tühisus tuvastatakse ei oma nõude tekkimise suhtes tähtsust.¹³³

Alusetu rikastumise õiguses tuleb aga arvestada ka rikastumise äralangemisega VÕS § 1033 kohaselt. § 1033 lg 1 sätestab §-s 1032 sätestatud hüvitisnõudest erandi, mille kohaselt ei pea saaja saadut tagastama ega selle väärtust hüvitama ulatuses, milles ta ei ole saadu hävimise, äratarvitamise või kahjustumise tõttu või muul põhjusel selle väärtuse võrra rikastunud. Kuna rikastumise äralangemise sätte kohaldamisala on aga piiratud vastastikuste lepingute tagasitäitmise puhul¹³⁴, siis võiks öelda, et lepingu tühisuse korral ei kitsenda rikastumise äralangemine alusetu rikastumise õiguse kohaldamisel asjaajaja õigusi. Ka Riigikohtu tsiviilkolleegium on juhtinud tähelepanu, et VÕS § 1034 lg 1 järgi ei saa hüvitisnõudele esitada tühise vastastikuse lepingu puhul üldjuhul rikastumise äralangemise vastuväidet.¹³⁵ Seega ei tekita lepingu tühisuse korral üldjuhul probleemi rikastumise äralangemine. Autori arvates on oluline siinkohal aga märkida, et sama ei kehti juhul kui rikastumist tegelikult toimunud ei ole. Kui tühiseks osutunud lepingu alusel teeb teine pool näiteks kulutusi, mille võrra saaja tegelikult ei rikastu, näiteks kui saaja suudab ära tõendada, et ta ise poleks sellised

¹³¹ TrtRnKo 2-06-11156/25.

¹³² P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 577, VÕS § 1023, kommentaar 4.1.

¹³³ RKTko 3-2-1-33-07, p 10.

¹³⁴ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 596, VÕS § 1033, kommentaar 3.1.1.

¹³⁵ RKTko 3-2-1-136-05, p 25.

kulutusi kunagi teinud.

BGH on arutanud kaasust, kus kostjaks oli alaealine, kes ostis lennukipileti Münhenist Hamburgi. Hamburgis õnnestus tal ilma lisapiletit ostmata pääseda edasi lennule New Yorki. New Yorgis ei lastud teda aga riiki, kuna tal puudus viisa. Hageja (lennufirma) toimetas alaealise järgmise lennuga omal kulul tagasi Münhenisse ning nõudis pärast kohtu kaudu nende lennupiletite hüvitamist, mille eest kostja maksnud ei olnud. Kohus leidis olevat raske tõendada, miks kostja lennust Hamburgist New Yorki rikastunud oli, kuna ta ei hoidnud sellega kulusid kokku. Kostja väitis, et kui ta oleks pidanud lennupiletite eest maksma ja tal ei oleks õnnestunud pääseda New Yorki lennule tasuta, siis ei oleks tal olnud ei võimalust ega rahalisi vahendeid, et piletit osta.¹³⁶ Siinkohal tekib küsimus ka sellest, kes üdse rikastuks sellise teenuse osutamise läbi, kas alaealine, kes pääseb piletit ostmata teise riiki või lennufirma, kes saab pileti eest raha. Kui siiski jaatada alaealise rikastumist, siis võiks lennufirmal olla nõue ka alusetu rikastumise sätete kohaselt. Kui aga rikastumist eitada, siis võimaldab nõude esitada käsundita asjaajamise õigus.

Teine oluline küsimus tekkis kohtul seoses lennuga New Yorgist tagasi Münhenisse. Lepingut poolte vahel ei olnud, kuid samas oli lennufirma lepingu puudumisest täiesti teadlik. Kuna lennufirma teadis, et poolte vahel lepingut ei ole, siis oleks olnud keeruline tõestada alusetu rikastumise õiguse eelduste täitmist, eelkõige asjaolu, et lennufirma oli või arvas et oli kohustatud alaealise tagasi Saksamaale toimetama. Seejuures aga vastas lapse koju toimetamine selgelt lapse ja ka tema vanemate huvile ja tegelikule tahtele. BGH rahuldaski lennufirma nõuded nii tehtud kulutuste kui ka tasu osas käsundita asjaajamise õiguse sätete alusel. Seega käsundita asjaajamine võib pakkuda kompetentse lahenduse olukordades, kus alusetu rikastumise õigus seda ei võimalda. Selle kaasuse saaks ka VÕS-i järgi lahendada käsundita asjaajamise sätete alusel, kuna puudub soorituskondiktsiooni oluline eeldus – sooritus olemasoleva või tulevase kohustuse täitmiseks.

Käsundita asjaajamise korral selliseid probleeme ei teki, kuna rikastumine kui selline ei ole käsundita asjaajamise eeldus. Samuti ei ole käsundita asjaajamise sätete kohaldamiseks vajalik mingi kohustuse täitmine. Käsundita asjaajamise alusel saab nõudeid esitada ka siis, kui soodustatu asjaajamisest reaalselt kasu pole saanud, kuid asjaajaja on tema asja ajades tegutsenud tema soodustamise tahtlusega ning esineb vähemalt üks § 1018 lg 1 punktides toodud alternatiivsetest eeldustest. Käsundita asjaajamise kohaldamiseks ei mängi rolli ei rikastumine ega selle äralangemine. Tallinna Ringkonnakohus on lahendanud kohtuasja, kus

¹³⁶ BGH 07.01.1971, NJW 1971, 609.

poolte kooselu ajal tegi hageja kulutusi kostja maja ehitamiseks. Vaidlus puudus asjaolus, et kostja oli hageja panust (soorituste) läbi rikastunud. Kuna ag tuvastati, et poolte vahel ei olnud soorituste tegemise ajal vastavat kohustust ning puudus ka kokkulepe, et kohustus tekiks tulevikus, siis saanud nõuet rahuldada alusetu rikastumise sätete alusel. Maakohus rahuldab aga nõuda käsundita asjaajamise sätete alusel.¹³⁷

Lisaks eelnevalt toodud nõuetele on õigustatud käsundita asjaajajal VÕS § 1025 lg 1 alusel õigus nõuda kahju hüvitamist, kui käsundita asjaajaja tegutseb soodustatut vahetult ähvardava olulise ohu tõrjumise eesmärgil. DCFR artikkel V. – 3:103 sätestab, et käsundita asjaajaja, kes tegutseb soodustatu tema omandit või muid huve ähvardava olulise ohu tõrjumise eesmärgil, võib nõuda soodustatult asjaajamise ajal kantud kahju hüvitamist, mis tekkis kehavigastuse või asja kahjustamise tagajärjel, kui asjaajamine lõi sellise kehavigastuse tekkimise või asja kahjustamise riski või oluliselt suurendas seda; või nimetatud risk, kui see oli ettenähtav, oli mõistlikus suhtes soodustatut ähvardanud riskiga.

Ka alusetu rikastumise sätete puhul ei ole kahju hüvitamine välistatud, kuigi seda võimalust ei ole sõna-sõnalt sätestatud seaduses. Sellist olukorda, kus kannatanul on kõrvuti rikkujalt kahju hüvitamise nõudega alusetust rikastumisest tulenev nõue kolmanda isiku vastu, on Riigikohus käsitlenud mitmes lahendis. Riigikohus on leidnud, et alusetust rikastumisest tulenev tagasinõude olemasolu ei välista iseenesest kahju hüvitamise nõuet.¹³⁸ Kui isikul on või oli kõrvuti rikkujalt kahju hüvitamise nõudega võimalus nõuda kolmandalt isikult tagasi rikkumise tõttu tema poolt tasuta või muul viisil üleantu, mis oli üle antud õigusliku alusega, siis tuleb seda kahju hüvitamise nõude puhul arvestada.¹³⁹ Kahjuna saab olla vaadeldav vaid see osa väidetavast kahjust, mille võrra hageja tagasinõudeõiguse väärtus on kahjuna nõutavast summast väiksem.¹⁴⁰ Seega saab ka kahju nõuda nii käsundita asjaajamise kui ka alusetu rikastumise õiguse kohaldamise korral, seejuures lähtub alusetu rikastumise alusel kahju hüvitamine võlaõiguse vastavast üldregulatsioonist¹⁴¹. Käsundita asjaajamise õigus sisaldab seevastu mitmeid lepinguvälise kahju hüvitamise erisätteid, millega kaitstakse teise isiku asja õigustatult ajanud isiku huve. VÕS § 1022 sätestab käsundita asjaajaja hoolsuskohustuse ning lõiked 1–3 ja 5 reguleerivad erikoosseisuna soodustatu poolt asjaajaja vastu esitatava kahju hüvitamise nõude eeldusi õigustatud käsundita asjaajamise korral.¹⁴²

¹³⁷ TlnRnKo 2-07-34866/15.

¹³⁸ RKTko 3-2-1-41-03, p 15.

¹³⁹ RKTko 3-2-1-41-05, p 55.

¹⁴⁰ RKTko 3-2-1-135-03, p 16.

¹⁴¹ RKTko 3-2-1-134-09, p 11.

¹⁴² P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 575, VÕS § 1022, kommentaar 4.1.

Suurim erinevus kahe instituudi vahel on ilmselt asjaolu, et kui alusetu rikastumise õiguses peab esinema saaja rikastumine, siis käsundita asjaajamise sätete kohaldamiseks ei ole asjaajamise õnnestumine või soodustatu kasu saamine vajalik¹⁴³. Õiguskirjanduses on toodud näide, kus A annab oma advokaadile B-le korralduse, et see laseks kindlaks teha C allkirja võltsituse A tehingusse puuduval dokumendil. Seejuures lepivad pooled kokku, et vastav käsundusleping sõlmitakse kirjalikult. B tellib käekirjaekspertiisi ära, kuid leping jääb kirjalikult sõlmimata. Käsundusleping on seega tühine varem kokkulepitud vorminõude rikkumise tõttu ning B on tellinud ekspertiisi tühise lepingu alusel. Kuna eksperdi arvamuse kohaselt oli C allkiri ehtne, siis keeldus A hüvitamast B-le ekspertiisi kulusid.¹⁴⁴ Kui tühise teenuse osutamise lepingu korral ei saaks kohaldada käsundita asjaajamise sätteid, siis tuleks kaasus lahendada vastavalt alusetu rikastumise sätetele. Kuna käesoleval juhul pole aga A millegi võrra tegelikult rikastunud, siis ei saaks B alusetu rikastumise sätete kohaselt midagi nõuda. Samas kui käsundita asjaajamise sätete kohaldamise korral oleks B-l VÕS § 1018 lg 1 p 2 ja § 1023 lg 1 alusel õigus nõuda vähemalt tema poolt kantud kulutuste hüvitamist.

Tuues siinkohal uuesti juba mainitud näite selle kohta, kui piiratud teovõimega B tellib A-lt televiisori remontimise ning pooltevaheline töövõtuleping osutub tühiseks. Oletame, et televiisor varastatakse B-lt ära enne seda, kui tema seaduslik esindaja saab töövõtulepingust teada. Sellisel juhul oleks rikastumine ära langenud VÕS § 1033 lg 1 kohaselt ja alusetu rikastumise alusel saaks B nõuda A-lt tagasi talle lepingu alusel makstud raha ilma, et peaks A-le midagi hüvitama VÕS § 1032 lg 2 järgi. Siinkohal ei aita ka VÕS § 1034 lg 1, kuna leping oli tühine saaja piiratud teovõime tõttu, ega § 1035 lg 2, kuna televiisor varastati ära enne, kui B esindaja tehingust teada sai. Kuigi A ilmajätmine oleks kõnealusel juhul ebaõiglane, siis ei võimalda alusetu rikastumise sätted õiglast lahendit teha. Käsundita asjaajamise õigus võimaldaks siinkohal aga õigustatud käsundita asjaajamise korral A-le VÕS § 1023 lg 2 järgi mõistliku tasu nõude. Sarnaseks juhtumiks on eespool kirjeldatud kaasus, kus alaealine reisib lennukiga ilma pileti eest maksmata, milles Saksa Liidu Ülemkohus on teinud õiglase lahendi just käsundita asjaajamise sätteid rakendades. Kui käsundita asjaajamise sätted ei kohalduks, siis ei saaks lennufirma nõuda välja pileti raha ega remondimees teleri remontimise eest tasu.

¹⁴³ E. G. Lorenzen. The Negotiorum Gestio in Roman and Modern Civil Law. – Cornell Law Quarterly 1927-1928, p 196.

¹⁴⁴ T. Tampuu (viide 88), lk 337.

1.3. Õigustamatu käsundita asjaajamise õiguse sätete kohaldamine lepingu tühisuse ja tühistamise korral

Nagu käesoleva töö eelnevas punktis öeldud, siis ei ole üheselt selge millistel juhtudel ja kas üldse saaks kohaldada käsundita asjaajamise õiguse sätteid tühiste või tühistatud lepingute korral. Tegemist on küsimusega, mille osas on erinevad riigid erineval seisukohal ning ka riikide siseselt ei ole erinevad kohtuastmed alati ühisele seisukohale jõudnud. DCFR on võtnud seisukoha, et pigem ei ole käsundita asjaajamise sätete kohaldamine lepingu tühisuse korral õigustatud. Käesoleva töö autor ei pea sellist seisukohta päris õigeks ning leiab, et see küsimus tuleks otsustada igakordselt vastavalt konkreetsele kaasusele. Alusetu rikastumise õigus ei pruugi igas situatsioonis võimaldada õiglast lahendit, kus käsundita asjaajamise regulatsioon võiks aga selle puudujäägi kompenseerida.

Üheks põhjuseks, miks mitmed riigid ja DCFR on asunud tühiste ja tühistatud lepingute korral käsundita asjaajamise õiguse kohaldamist mittepooldavale seisukohale, on asjaolu, et kui isik arvab, et ta tegutseb lepingu alusel, siis leitakse puudu olevat asjaajaja tahe tegutseda teise isiku kasuks või siis leitakse, et see tahe ei ole piisav käsundita asjaajamise eelduste mõttes. Tahe tegutseda teise isiku kasuks on vajalik eeldus ehtsaks käsundita asjaajamiseks, st et nii õigustatud kui ka õigustamatu käsundita asjaajamise õiguse sätete kohaldamiseks. Eeldusel, et see tahe siiski on ka tühiseks osutuvate või tühistatavate lepingute puhul olemas ja piisav käsundita asjaajamise sätete kohaldamiseks, käsitleb autor järgnevalt nende sätete kohaldamist lepingu tühisuse korral siis, kui tegemist on õigustamatu asjaajamisega.

Mittenõuetekohane ehk õigustamatu käsundita asjaajamine on ehtsa käsundita asjaajamise teine liik, mis on sätestatud VÕS §-s 1024. Õigustamatu on käsundita asjaajamine siis, kui ei esine ühtegi VÕS §-s 1018 lg 1 punktides toodud alternatiivset eeldust, kuid seejuures esinevad kõik teised §-s 1018 toodud eeldused. Riigikohus on öelnud, et kui ka käsundita asjaajamise üldised eeldused käsundita asjaajamiseks on täidetud, siis peab käsundita asjaajamise alusel nõuete esitamiseks olema täidetud ka mõni VÕS § 1018 lg 1 p-des 1-3 ettenähtud tingimus. Kui asjaajamine ei vasta avalikule huvile ja soodustatu ei kiida asjaajamist heaks, siis peab käsundita asjaajaja ära tõendama, et asjaajamine vastas soodustatu tegelikule või eeldatavale tahtele. Seejuures ei piisa pelgalt mainimisest, et tegevus soodustatu tahtele vastas, vaid seda tuleb põhjendada ja ka kohus peab asjaolusid ja vastavust soodustatu tahtele analüüsima.¹⁴⁵ Kui asjaajamise vastamine soodustatu tahtele ei ole piisavalt tõendatud,

¹⁴⁵ RKTkm 3-2-1-44-11 p 33.

siis tuleb järeldada, et tegemist on õigustamatu käsundita asjaajamisega.

Käsundita asjaajaja ja soodustatu vastastikuste õiguste ja kohustuste seisukohalt omab tähtsust ka õigustamatu käsundita asjaajamise liigitamine heauskseks ja pahauskseks. Heauskne asjaajaja ei tea ega peagi teadma alternatiivsete eelduste puudumisest, pahauskne asjaajaja seevastu teab või peab teadma, et neid eeldusi ei esine.¹⁴⁶

Riigikohus on öelnud, et kui kostjal oli lepingust tulenev kohustus maksta kindlustusmakset hageja eest ja selliselt lõpetada hageja kohustus kindlustusandja vastu VÕS § 78 lg 1 järgi, võib hagejal olla kostja vastu kahju hüvitamise nõue lepingu rikkumisest tulenevalt. Juhul kui hageja täitis kostja kohustuse maksta kindlustusmakset lepinguväliselt, tuleb esmalt kontrollida VÕS §-s 1018 nimetatud eeldusi. Nende eelduste olemasolu korral peab kostja maksma hagejale hüvitist VÕS § 1023 lg 1 järgi. Alusetust rikastumisest tulenev nõudeõigus on hagejal VÕS § 1018 lg-s 1 nimetatud eelduste puudumise korral, kuid lisaks tingimusel, et ta uskus kostja eest kindlustusmakset tehes heauskselt, et VÕS § 1018 lg-s 1 nimetatud eeldusi ei esine.¹⁴⁷ Seega on alusetu rikastumise sätted kohaldatavad üksnes heauskse õigustamatu käsundita asjaajamise korral.

Käsundita asjaajamise mõtte ei ole suruda isikule peale soovimatuid teenuseid ja kohustada teda selle eest maksma, st luua sisuliselt leping, mida isik ei ole soovinud.¹⁴⁸ Samuti ei muuda käsundita asjaajamist õigustatuks see, kui asjaajaja pidas seda õigustatuks ja oli selles osas heauskne¹⁴⁹, vaid määravaks on siiski soodustatu tahe. Seega kui ringkonnakohus eespool käsitletud lahendis¹⁵⁰ välistas käsundita asjaajamise sätteid just alternatiivsete eelduste puudumisel, mitte VÕS § 1018 lg-s 2 sätestatud teise isiku soodustamise tahte puudumise tõttu, siis võinuks tegemist olla õigustamatu käsundita asjaajamisega ja tulnuks töö autori arvates kohaldada ka õigustamatu käsundita asjaajamise sätteid. Nimelt põhjusel, et soorituskondiktsiooni sätteid ei paku soodustatule kaitset pahauskse asjaajamise vastu, samal ajal kui just soodustatu kaitse on VÕS § 1024 lg 4 eesmärk. Käesoleva töö autor on seisukohal, et tühiste või tühistatud teenuse osutamise lepingute korral tuleks kohaldada ka käsundita asjaajamise sätteid, sh õigustamatu asjaajamise sätteid.

Tsiviilõiguse kodifikatsioonid Euroopas saab põhimõtteliselt jagada kahte gruppi vastavalt sellele, kas need käsitlevad piiratult ainult õigustatud käsundita asjaajamist või hõlmavad

¹⁴⁶ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 578, VÕS § 1024 kommentaar 3.2.

¹⁴⁷ RKTko 3-2-1-56-08, 18

¹⁴⁸ RKTkm 3-2-1-44-11, p 33.

¹⁴⁹ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 578, § 1024 kommentaar 3.1.

¹⁵⁰ TrtRnKo 2-06-11156/25.

need ka õigustamatut käsundita asjaajamist. Kui omaks on võetud piiritletud lähenemine, siis õigustamatu käsundita asjaajamise juhud on loetud lepinguvälise kahju või alusetu rikastumise juhtudeks. Õigustatud käsundita asjaajamisega on tegemist siis, kui isik tahtlikult tegutseb teise isiku huvides tahtlusega teda soodustada ning kui tal on asjaajamiseks mõistlik alus (*reasonable ground*).¹⁵¹ Mõistliku aluse ehk asjaajaja mõistliku tegutsemise all on mõeldud seda, kas asjaajamine oli objektiivselt mõistlik vaadelduna mõistliku asjaajaja seisukohast.¹⁵² Käsundita asjaajaja tegutsemine ei ole DCFR artikli V. – 1:101 (2) kohaselt mõistlik ka siis, kui asjaajaja vaatamata mõistlikule võimalusele ei ole saanud teada soodustatu tahet või kui asjaajaja teab, et asjaajamine ei vasta soodustatu tahtele.

Kuigi DCFR on võtnud omaks sõnastuse *reasonable ground*, mis ei ole kuigi tuntud teistes Euroopa Liidu liikmesriikides, siis on sama põhimõtte teises sõnastuses kehtiv ka mitmetes teistes tsiviilseadustikes, sealhulgas Eestis.¹⁵³ Artikli V. – 1:101 teises lõikes väljendatud mõistlik alus vastab sisuliselt VÕS §-s 1018 lg 1 p 1 toodud eeldusele, et asjaajamine peab vastama soodustatu huvile ja tegelikule või eeldatavale tahtele. Jättes kõrvale sätteid, mis võimaldavad soodustatul käsundita asjaajamise hiljem heaks kiita, võib öelda, et esimesse piiritletud käsitletusega gruppi kuuluvad Belgia, Prantsusmaa, Itaalia, Luksemburg, Malta, Holland ja Hispaania ja Šotimaa, kus käsitletakse õigustatud käsundita asjaajamist kui käsundita asjaajamise ainsat subjekti.¹⁵⁴

Ülejäänud kodifikatsioonid lähtuvad laiemast käsitletusest. Näiteks Austria tsiviilkoodeksis käsitletakse nii lepinguvälise kahju regulatsioonis kui ka käsundita asjaajamise õiguse juures juhtumit, kus üks isik sekkub õigustamatult teise isiku asjadesse tahtlusega teda soodustada, kuid tema tegutsemine ei ole mõistlik. Sama lähtepunkt on võetud omaks ka peaaegu sajand hiljem kehtestatud Saksa tsiviilkoodeksis BGB-s. Seega ka Saksa õiguses on õigustamatu käsundita asjaaja käsundita asjaajamise subjektiks. Kreeka õigus seejuures sisaldab küll õigustamatu käsundita asjaajamise reeglit, kuid viitab seejuures edasi järgmisele regulatsioonile, nimelt alusetu rikastumise õigusele.¹⁵⁵ Seega sarnaneb õigustatud käsundita asjaajamise regulatsioon VÕS-is mitmeti Kreeka regulatsioonile. VÕS käsitleb ka õigustamatut käsundita asjaajamist, kuid VÕS § 1024 lg 4 annab heausksele käsundita asjaajale võimaluse esitada nõuded mitte käsundita asjaajamise sätete, vaid alusetu rikastumise sätete alusel.

¹⁵¹ C. Bar (prep). PEL Ben. Int. (viide 1), p 61, Introduction, C, 26.

¹⁵² C. Bar, E. Clive (eds). DCFR Vol. 3 (viide 29), p 2891, Article V. – 1:101, Commentary, D.

¹⁵³ Samas, p 2930, Article V. – 1:101, Notes, VII, 73.

¹⁵⁴ C. Bar (prep). PEL Ben. Int. (viide 1), p 61, Introduction, C, 26.

¹⁵⁵ Samas, p 62, Introduction, C, 27.

DCFR on suunatud ainult õigustatud *negotiorum gestio*'le, st ainult mõistlikul põhjusel käsundita asjaajamisele. DCFR artikkel V. – 1:101 (2) kohaselt ei ole käsundita asjaajaja tegutsemine mõistlik, kui ta vaatamata mõistlikul võimalusele saada teada soodustatu tahe, ei ole seda teinud; või ta teab või peab teadma, et asjaajamine ei vasta soodustatu tahtele. Artiklis V. – 1:101 (2) on sätestatud VÕS §-des 1024 lg 1 ja 1022 lg 4 põhimõtted, mis meil tähendavad, et tegemist on pahauskse õigustamatu käsundita asjaajamisega. DCFR artikkel V. – 1:101 lõige 2 koostoimes lõikega 1 välistab sellistel juhtudel käsundita asjaajamise õiguse sätete kohaldamise. Juhtumid, mida mitmed Euroopa jurisdiktsioonid reguleerivad teiste käsundita asjaajamise vormidega – õigustamatu käsundita asjaajamine ja mitteehtne käsundita asjaajamine (*impure gestio*) – on DCFR-is reguleeritud lepinguvälise kahju või alusetu rikastumise õigusega.¹⁵⁶ Seega DCFR kohaselt ei ole isik, kes tegutseb teise isiku asja ajades omades huvides, üldse käsundita asjaajaja, samas kui VÕS-is on sellisel juhul tegemist mitteehtsa käsundita asjaajamisega.

VÕS § 1018 lg 1 p-des 1-3 sätestatud mittevastav teenuse osutamine ei pruugi aga üldse olla heauskne, vaid võib olla ka õigustamatu ja pahauskne VÕS § 1020 lg 1 ja § 1024 lg 1 järgi ning sellisel juhul välistatud hageja alusetust rikastumisest tulenevad hüvitisnõuded VÕS § 1024 lg 4 järgi.¹⁵⁷ Seega kaitseb VÕS § 1024 soodustatut pahauskse käsundita asjaajamise vastu sel teel, et pahauksel asjaajajal ei ole alusetust rikastumisest tulenevat nõuet soodustatu vastu.

Oluline tuvastamaks, kas tegemist on hea- või pahauskse käsundita asjaajajaga on vaadata VÕS §-s 1020 sätestatut. Kohus on käsundita asjaajamist puudutavates lahendites korduvalt juhtinud tähelepanu sellele, et VÕS § 1020 lg 1 järgi peab enne asjaajamisele asumist käsundita asjaajaja soodustatule asjaajamisele asumise kavatsusest teatama ja ootama ära soodustatu edasise otsuse asjaajamise kohta, välja arvatud juhul, kui eelnev teatamine ei ole võimalik soodustatu või avalikke huve kahjustamata või kui seda ei saa käsundita asjaajajalt mõistlikult oodata.¹⁵⁸ Asjaajajat, kes rikub VÕS § 1020 lg-tes 1 ja 2 sätestatud kohustust tuleb lugeda pahauskseks asjaajajaks VÕS § 1022 lg 4 ja § 1024 lg 1 mõttes.¹⁵⁹ Asjaajaja kohustus soodustatut teavitada ja oodata ära tema otsus on sätestatud ka BGB §-s 681. Samuti DCFR artiklis V. – 2:101 (c), mille kohaselt peab käsundita asjaajaja soodustatu asjaajamisest teavitama ja taotlema edasiste tegude tegemiseks tema nõusolekut. Vastav kahju hüvitamise kohustus teavitamise kohustuse rikkumisel on sätestatud DCFR artiklis V. – 2: 103.

¹⁵⁶ C. Bar (prep). PEL Ben. Int. (viide 1), p 94, Introduction, K, 89.

¹⁵⁷ RKTkm 3-2-1-44-11, p 33.

¹⁵⁸ TlnRnKo 2-09-16053/31; TlnRnKo 2-09-15836/40.

¹⁵⁹ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 579, VÕS § 1024 kommentaar 3.3.

VÕS § 1022 lõige 4 kohaselt peab käsundita asjaajaja hüvitama soodustatule asjaajamisega tekitatud kahju, kui käsundita asjaajaja teadis või pidi teadma, et asjaajamine ei vasta soodustatu tahtele. Tegemist on kahju hüvitamise aluste erikoosseisuga ja seda sätete kohaldatakse koos VÕS § 1024 lõikega 1¹⁶⁰, mis sätestab õigustamatu käsundita asjaajamise. Õigustamatult ja pahauskse teise isiku asju ajanud isik peab hüvitama asjaajamisega põhjustatud kahju soodustatule isegi siis, kui ta oli hoolas asjaajamise läbiviimisel või ka siis, kui kahju vahetuks põhjuseks oli looduslik faktor või kolmanda isiku tegu.¹⁶¹ Seejuures tuleb arvestada, et VÕS § 1020 lg-tes 1 ja 2 sätestatud asjaajaja kohustuste rikkumine ei muuda asjaajamist õigustamatuks käsundita asjaajamiseks kui on tuvastatud õigustatud käsundita asjaajamise eeldused. Soodustatu teavitamise kohustuse rikkumine ei muuda olematuks VÕS § 1018 lg-s 1 sätestatud õigustatud käsundita asjaajamise eelduste esinemist.¹⁶²

Käsundita asjaajamise õigus sätestab seega pahauskse asjaajaja kõrgendatud vastutuse, mida alusetu rikastumise õigus ei tee. Eriti oluline on, et õigustamatu ja pahauskse käsundita asjaajamise korral pakub käsundita asjaajamise instituut alusetu rikastumise õigusega võrreldes soodustatule paremat kaitset hüvitisnõuete vastu.¹⁶³ Alusetu rikastumise õigus sätestab seevastu hoopis saaja vastutuse üleandmise aluse puudumisest teadmise korral VÕS § 1035 järgi. VÕS § 1035 lg 3 p-de 1-3 alusel peab saaja, kes üleandmise ajal teadis või pidi teadma asjaoludest, mis annavad aluse saadu tagasinõudmiseks välja andma saadust saadud kasu, maksma saadud raha eest intressi seadusega sätestatud suuruses ning hüvitama saadust saamata jäänud tulu, mida saaja oleks korrapärase majandamise reegleid järgides võinud saada. Seega alusetu rikastumise õigus sätestab pahauskse saaja mõiste, kuid ei reguleeri siinkohal üleandja vastutust.

Eelnevast tulenevalt leiab autor et käsundus- ja töövõtulepingute tühisuse korral võiks kohaldamisele tulla ka õigustamatu käsundita asjaajamise sätted. Esiteks käesoleva töö eelnevas alapeatükis käsitletud põhjusel, et käsundita asjaajamise instituudi kohaldamine annab õiglasema tulemuse kahju hüvitamise nõuete osas ja käsundita asjaajamise õigus sisaldab mitmeid lepinguvälise kahju hüvitamise erisätteid, millega kaitstakse teise isiku asja õigustatult ajanud isiku huve paremini kui alusetu rikastumise õiguses. Teiseks kehtestab käsundita asjaajamise õigus pahauskse asjaajaja kõrgendatud vastutuse, millega on õigustamatu ja pahauskse käsundita asjaajamise korral võrreldes alusetu rikastumise õigusega soodustatule tagatud parem kaitse hüvitisnõuete vastu.

¹⁶⁰ Samas, lk 576, VÕS § 1022 kommentaar 4.3.

¹⁶¹ Samas, lk 579, VÕS § 1024 kommentaar 3.3.

¹⁶² TlnRnKo 2-09-16053/31.

¹⁶³ T. Tampuu (viide 23), lk 42, ptk 4, kommentaar 4.2.

Õiguskirjanduses on toodud sellise olukorra kohta näide¹⁶⁴, mis väga hästi illustreerib käsundita asjaajamise õiguse kohaldamise eeliseid lepingute tühisuse korral. Vanadusnõrust põdev 85-aastane A, kes riietuse järgi on pigem vaene, laseb endale B-le kuuluvas ilusalongis teha 30 eurot maksva soengu, avaldades seejuures, et ta on kutsutud presidendi vastuvõtule. A ja B vahel on sõlmitud töövõtuleping, mis aga on tühine A teovõime piiratuse tõttu. Kuna A avaldatud tahtega ei saa arvestada ning teenuse hinna tõttu ei olnud asjaajamine A huvides ning mõistlikult võttes ei saa ka eeldada A eestkostja tahes asjaajamiseks, siis on käsundita asjaajamise kontekstis tegemist õigustamatu käsundita asjaajamisega. Kuivõrd B oleks A välimuse ja jutu järgi pidanud aru saama, et asjaajamine ei vasta A huvidele, siis ei oleks tegemist heauskse asjaajamisega ja B nõuded alusetu rikastumise sätete alusel on välistatud.

Kui asuda seisukohale, et lepingu tühisuse korral tuleb kohaldada üksnes alusetu rikastumise õigust, siis peaks A maksma B-le hüvitist soorituskondiktsiooni alusel ulatuses, milles ta rikastus vastavlt VÕS §-dele 1028 lg 1 ja 1032 lg 2. Autor leiab, et kuivõrd A näol oli tegemist isikuga, kes ilmselt ka ise päris hästi aru ei saanud mida tegi ja tõenäoliselt ei saanud tehtud soengust ka erilist kasu, samas kui B pidi aru saama, et tegemist ei ole teovõimelise isikuga, siis võiks öelda, et B kasutas A seisundit ära, et raha teenida. Alusetu rikastumise õigus annab A-le ka vastava õiguse. Autor leiab, et käsundita asjaajamise õiguses sätestatud täiendav vastutus sellistele asjaajajatele vastab paremini meie õiglustundele ja annab seega ka õiglasema lahendi. Kui alusetu rikastumise õigus võimaldab B-l nõuda A-lt soengu eest tasumist, siis käsundita asjaajamise õiguse kohaselt oleks B pahauskne, mistõttu oleks nõue välistatud.

¹⁶⁴ T. Tampuu (viide 23), lk 42, ptk 4, kommentaar 4.2.

2. KÄSUNDITA ASJAAJAMISE ÕIGUS JA MITTESOORITUSKONDIKTSIOON

2.1. Õigustamatu käsundita asjaajamise õiguse ja regressikondiktsiooni eristamine

Eristada võib üldiselt kahte liiki alusetust rikastumisest tulenevaid nõudeid – soorituskondiktsioon ja mittesoorituskondiktsioon. Mittesoorituskondiktsiooni eelduseks on ühe isiku rikastumine teise isiku arvel muul viisil kui soorituse teel.¹⁶⁵ Seega kujutab mittesoorituskondiktsioon endast võlausaldaja nõuet millelegi, mida ta pole ise võlgnikule üle andnud. Mittesoorituskondiktsioonideks on rikkumiskondiktsioon, regressikondiktsioon, kulutuste kondiktsioon, mitteõigustatud isiku käsutusest tulenev kondiktsioon, mitteõigustatud isiku tasuta käsutusest tulenev kondiktsioon, õigustatud isiku tasuta käsutusest tulenev kondiktsioon ja vastuvõtmiseks õigustamata isikule kohustuse täitmisest tulenev kondiktsioon, mis on reguleeritud VÕS §-des 1037–1042.¹⁶⁶ Võlaõigusseaduse §-desse 1041–1042 on koondatud alusetu rikastumise nõuded, mis oma funktsiooni poolest täiendavad käsundita asjaajamise regulatsiooni. Kuna alusetu rikastumise sätted on õigustatud käsundita asjaajamise eelduste esinemise korral välistatud, siis saavad vastavad nõuded tulla kõne alla üksnes õigustamatu käsundita asjaajamise korral.¹⁶⁷

Regressikondiktsioon on sätestatud VÕS §-s 1041, mille kohaselt isik, kes on täitnud teise isiku kohustuse, olemata selleks õigustatud või kohustatud, võib sellelt teiselt isikult nõuda täitmiseks tehtud kulutuste hüvitamist niivõrd, kui võrd see isik kohustusest vabanemise tõttu on rikastunud ajal, mil ta tema vastu kulutuste hüvitamise nõude esitamisest teada sai või pidi teada saama. Regressikondiktsiooni nõuded tulevad seega ennekõike kõne alla õigustamatu käsundita asjaajamise korral.

Nagu eespool toodud, siis DCFR-i käsundita asjaajamise regulatsioon on kohaldatav üksnes õigustatud käsundita asjaajamise korral. DCFR seisukoht ei erine ka olukorras, kus isik tasub võla ekslikult arvates, et on selleks kohustatud. Kui isik ekslikult arvab, et ta on kohustatud rahalist makset tegema, kuid tegelikkuses sellist lepingust või seadusest tulenevat kohustust ei ole, siis reeglina puudub teise isiku soodustamise tahe ning tegemist ei ole käsundita asjaajamisega.¹⁶⁸ Sellistes situatsioonides tuleb kaasus lahendada üksnes alusetu rikastumise

¹⁶⁵ T. Tampuu (viide 23), lk 61, ptk 5, kommentaar 5.1.

¹⁶⁶ Samas, lk 62, ptk 5, kommentaar 5.1.

¹⁶⁷ T. Tampuu. Alusetu rikastumise õigus võlaõigusseaduses. Lühülevaade. – Juridica 2002, nr 7, lk 457.

¹⁶⁸ C. Bar, E. Clive (eds). DCFR Vol. 3 (viide 29), p 1886, Article V. – 1:101, Commentary C.

sätete alusel.

VÕS §-st 1041 sätestatust tulenevalt on regressikondiktsiooni eeldusteks esiteks see, et üksik isik on täitnud teise isiku kohustuse, teiseks peab puuduma õiguslik alus ning kolmandaks peab teine isik olema kohustusest vabanemise tõttu rikastunud.¹⁶⁹ Oluline on, et soorituse teinud isik nõude esitamisel ka rõhuks kolmanda isiku ees teise isiku kohustuse täitmisele. Riigikohus on välistanud nii regressikondiktsiooni kui ka kulutuste kondiktsiooni nõuded seetõttu, et soorituse teinud isik ei ole väitnud, et ta oleks täitnud hooldusteenuste osutamisega kostja kohustusi kolmanda isiku ees.¹⁷⁰

Soorituskondiktsiooni ja mittesoorituskondiktsiooni eristamine on olulisel kohal ka Saksa alusetu rikastumise õiguses. BGB §-s 812 esimene lause käsitleb alusetut rikastumist sooritusega või muul viisil. Tegemist on negatiivse kirjeldusega, mis annab nõudeõiguse ka juhul, kui rikastumine on toimunud muul viisil kui läbi soorituse.¹⁷¹ Kui rikastumine on toimunud muu teel peale soorituse, siis nõude aluseks on BGB § 812 esimese lause teine alternatiiv¹⁷² ehk muul viisil. Saksa kohtud ja enamuse õigusvaldkonna õpetlased on mittesoorituskondiktsioonid jaganud kolme üldisesse kategooriasse. Esiteks hüvitamine teise isiku õigustesse sekkumise korral ehk sekkumise kondiktsioon (*Eingriffskondiktion*)¹⁷³, millele võiks võlaõigusseadusest vastata §-des 1037 – 1040 reguleeritud juhud ja inglise õiguses *restitution for wrongs*. Teiseks kategooriaks on teise isiku varale õigusliku aluseta kulutuste tegemine ehk kulutuste kondiktsioon (*Verwendungskondiktion*)¹⁷⁴. Kulutuste kondiktsiooni nimetatakse ka VÕS-is samamoodi ja see on reguleeritud VÕS §-s 1042. Kolmandaks kategooriaks on nõuded, mis tulenevad võõra võla tasumisest, kuid mis ei ole hõlmatud *cessio legis* ega sooritusega ehk regressikondiktsioon (*Rückgriffskondiktion*)¹⁷⁵. Ka regressikondiktsiooni mõiste on Eesti õiguses kasutusel. Regressikondiktsioon annab kõige üldisemalt nõudeõiguse isikule, kes on maksnud ära teise isiku võla¹⁷⁶, aga on kohaldatav ka igasuguse muude teise isiku kohustuse täitmise juhtudel, näiteks mingi töö tegemisel võlgniku võlausaldajale¹⁷⁷.

¹⁶⁹ T. Tampuu (viide 23), lk 82, ptk 5, kommentaar 5.4.3.; P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 618, VÕS § 1041 kommentaar 3.1.

¹⁷⁰ RKTkm 3-2-1-44-11, p 34.

¹⁷¹ B. S. Markesinis et al. (viide 28), p 740, Restitution, Commentary 3 (a).

¹⁷² Samas, p 713, Restitution, Commentary 1 (c).

¹⁷³ Samas, p 740 ff, Restitution, Commentary 3 (a).

¹⁷⁴ Samas.

¹⁷⁵ Samas.

¹⁷⁶ C. Bar, S. Swann (prep). PEL Unj. Enr. (viide 25), p 102, Introduction, A, 21.

¹⁷⁷ T. Tampuu (viide 23), lk 82, ptk 5, kommentaar 5.4.3.

DCFR soorituskondiktsiooni (*performance condiction*) ja mittesoorituskondiktsiooni (*non-performance condiction*) ei erista. See ei tähenda aga mitte seda, et DCFR käsitleks vaid soorituskondiktsiooni ja mittesoorituskondiktsiooni juhtumid oleks mudelseaduse kavandist välja jäänud, vaid kõik alusetu rikastumise juhtumid on DCFR-is reguleeritud ühtsete põhimõtetega ning ka rikastumise tagasitäitmine toimub samade reeglite kohaselt. DCFR-i alusetu rikastumise põhimõtted hõlmavad väga suure ulatuse erinevaid juhtumeid. Lisaks ekslikult tehtud rahalistele maksetele ning tühistate ja tühistatud lepingute tagasitäitmisele on õigusliku aluse puudumise tõttu alusetu rikastumise subjektiks ka teise isiku varale ilma vastava kohustuseta paranduste ja kulutuste tegemine, õigusvastane teise isiku vara kasutamine või teise isiku õiguste või seadusega kaitstud huvide kahjustamine, aga teatud juhtudel ka teise isiku eest võla maksmine.

DCFR artikkel VII. – 1:101 (1) kohaselt on isik, kes alusetult rikastub millegi võrra, mis on seostatav teise isiku vara vähenemise või muu kahjuliku tagajärjega, kohustatud saadu teisele isikule loovutama. Rikastumine on seejuures seostatav teise isiku vara vähenemisega artikkel VII. – 4:101 järgi siis, kui teine isik on rikastujale üle kandnud oma vara, osutanud teenust või teinud töö. Samuti siis kui rikastuja kasutab õigusliku aluseta teise isiku vara või on teinud parendusi rikastuja varale. Regressikondiktsioon on sätestatud artikli VII. – 4:101 punktis e, mille järgi on rikastumine seostatav teise isiku vara vähenemisega ka siis, kui teine isik on vabastanud rikastuja mõnest kohustusest.

Kuigi VÕS, erinevalt DCFR-ist, mis kehtestab kõigi alusetu rikastumise juhtude puhul tagasitäitmisele samad põhimõtted ja reeglid, eristab hüvitisnõudeid soorituskondiktsiooni ja mittesoorituskondiktsiooni puhul, siis ei pruugi sellisel eristamisel hüvitise ulatuse mõttes tegelikkuses erilist tähtsust olla, kuna lõpptulemus oleks mõlemal juhul täpselt sama. Kui õigustamatu käsundita asjaajamise eelduste esinemise korral kvalifitseerida asjaajaja tegu soorituskondiktsiooni järgi, siis tuleneks hüvitisnõue §-st 1032 lg-st 2. Sama suure hüvitisnõude võlgneks soodustatu asjaajajale ka siis, kui nõue kvalifitseerida § 1041 järgi.¹⁷⁸ Seejuures tuleb arvestada, et VÕS § 1028 lg 1 järgi on teise isiku kohustuse täitmise puhul tegemist soorituskondiktsiooniga üksnes siis, kui vastav kohustus on täidetud tühistatule või tühistatud lepingu alusel või asjaajaja vähemalt arvas, et see leping on olemas.

Näiteks on Riigikohus lahendanud soorituskondiktsiooni alusel kaasuse, kus hageja tasus kolmanda isikuna kostjate kui solidaarvõlgnike eest viimaste võlgnevuse lepingu alusel, mis osutus vorminõuete mittejärgimise tõttu tühisteks. Riigikohus selgitas, et kohustuse täitmist ja

¹⁷⁸ T. Tampuu (viide 23), lk 83 jj, ptk 5, kommentaar 5.4.3.

täitmise tagajärgi reguleerib sel juhul VÕS § 78, mille lg 4 kohaselt võib kohustuse täitnud kolmas isik mh esitada tagasinõude tulenevalt alusetust rikastumisest või käsundita asjaajamisest.¹⁷⁹

Kuna DCFR käsundita asjaajamise sätted on kohaldatavad üksnes õigustatud käsundita asjaajamise korral, siis ei saaks DCFR-i järgi üldse tekkidagi olukorda, kus teise isiku kohustuse täitmisest tuleneva nõude korral tuleks lisaks arvestada käsundita asjaajamise sätetega, välja arvatud kui selline kohustuse täitmine vastab õigustatud käsundita asjaajamise eeldustele. Juhul kui teise isiku kohustuse täitmine ei vasta õigustatud käsundita asjaajamise eeldustele, siis kuuluvad kohaldamisele üksnes alusetu rikastumise õiguse sätted. Autori arvates võib siinkohal segadust tekitada DCFR artikli V. – 1:102 sõnastus, mis sätestab käsundita asjaajamise teise isiku kohustuse täitmisel, mille kohaselt kui käsundita asjaajaja tegutseb eesmärgiga täita teise isiku kohustus, mille täitmise tähtaeg on saabunud ning mille täitmine on olulisest avalikust huvist tulenevalt tingimata vajalik, ning kui käsundita asjaajaja tegutseb peamise kavatsusega soodustada teist isikut, kelle kohustus täidetakse, on see isik, kelle kohustuse käsundita asjaajaja täidab, soodustatu ning kohaldamisele kuuluvad käsundita asjaajamise sätted.

Artikkel V. – 1:102 käsitleb spetsiaalseid juhtumeid käsundita asjaajamise õiguses ehk teise isiku kohustustest vabastamist, kui see teine isik on need kohustused täitmata jätnud hoolimata faktist, et nende kohustuste täitmine on olulisest avalikust huvist tulenevalt tingimata vajalik.¹⁸⁰ Seega ei ole kõnealuse sättega silmas peetud igasugust teise isiku kohustuse täitmist, vaid üksnes selliseid kohustusi, mille täitmise vajadus tuleneb avalikust huvist. Avalik huvi on ka VÕS-is nimetatud kui üks õigustatud käsundita asjaajamise alternatiivseid eeldusi, mille esinemisel lisaks muudele käsundita asjaajamise kohustuslikele eeldustele saab kohaldada käsundita asjaajamise õigusest tulenevaid hüvitisinõudeid. Kui teise isiku kohustuse täitmise juures esinevad kõik VÕS § 1018 eeldused, siis on tegemist õigustatud käsundita asjaajamisega ning alusetu rikastumise nõuded, sh regressikondiktsioon VÕS § 1041 alusel on välistatud. Seejuures on DCFR-i koostajad arutlenud kas ei peaks ka V. – 1:102 sätestatud teise isiku kohustuse täitmine olema reguleeritud hoopis alusetu rikastumise sätete juures.¹⁸¹

Käesolevas alapeatükis käsitletakse sellist teise isiku kohustuse täitmist, mille puhul avalikku huvi ega ühtegi muud alternatiivset eeldust ei esine ning õigustatud käsundita asjaajamisest

¹⁷⁹ RKTko 3-2-1-59-11, p 9.

¹⁸⁰ C. Bar, E. Clive (eds). DCFR Vol. 3 (viide 29), p 2950, Article V. – 1:102, Commentary, A.

¹⁸¹ Samas.

tulenevaid nõudeid esitada ei saa. Nagu öeldud, siis DCFR-i alusel tuleb sellised juhtumid lahendada vastavalt alusetu rikastumise sätetele. VÕS-i alusel on sellistel juhtudel aga tegu ka õigustamatu käsundita asjaajamisega ning kuigi ka sel juhul viitab seadus edasi alusetu rikastumise õigusele, siis tuleb lisaks arvestada ka käsundita asjaajamise sätete nõuetega, mh kas tegemist on hea- või pahauskse asjaajamisega.

Kui kolmas isik täidab teise isiku kohustuse VÕS § 78 lg 1 järgi, siis ajab ta sellega teise isiku asja VÕS § 1018 lg 1 järgi ja tegutseb teise isiku asja ajamise tahtlusega VÕS § 1018 lg 2 järgi.¹⁸² Seega on VÕS § 1041 reguleeritud regressikondiktsiooni näol tegemist alusetu rikastumise nõudega, mis täiendab oma funktsiooni poolest käsundita asjaajamise regulatsiooni. Käsundita asjaajamine võib muu hulgas seisneda teise isiku eest kindlustusmaksete maksmisel või muus teise isiku kasuks tegutsemises, kui ei lepitud eraldi kokku osutatud teenuste eest tasu maksmisel.¹⁸³ Käsundita asjaajamise sätted võimaldavad õigustatud käsundita asjaajajale kulutuste hüvitamise ja tasu saamise nõude vastavalt §-le 1023. Käsundita asjaajamine eeldab aga ka lisaks teiste eelduste täitmist. Juhul kui nimetatud eeldused ei ole täidetud ja tegemist on õigustamatu käsundita asjaajamisega, siis ei saa asjaajaja küll kasutada §-st 1023 tulenevaid nõudeid, ent tal tekivad alusetu rikastumise nõuded §-de 1041 ja 1042 alusel.¹⁸⁴ Samas tuleb arvestada, et VÕS §-dega 1041 ja 1042 ei ole kaetud kõik võimalikud õigustamatu käsundita asjaajamise juhtumid,¹⁸⁵ mis samuti tekitab küsimuse soorituskondiktsiooni kohaldamise võimalustest õigustamatu käsundita asjaajamise puhul.

Alusetu rikastumise nõudeid õigustamatu käsundita asjaajamise korral saab esitada aga üksnes heauskne käsundita asjaajaja. Riigikohus on selgitanud, et kui ühtegi VÕS § 1018 lg 1 kolmes punktis nimetatud eeldustest ei esine ehk tegemist on õigustamatu käsundita asjaajamisega, siis võiks õigustamatult teise isiku asja ajanud asjaajajal soodustatu vastu olla alusetust rikastumisest tulenev nõue juhul, kui ta ei teadnud ega pidanudki teadma, et tal puudub soodustatu asja ajamisele (käesolevas kohtuasjas soodustatu lifti remontimisele) asumiseks õigustus VÕS § 1018 lg 1 alusel¹⁸⁶ ehk tegemist on heauskse asjaajajaga VÕS § 1024 lg 4 mõttes.

Pahauskse käsundita asjaajajal ei ole nõudeõigust ei käsundita asjaajamise ega ka alusetu rikastumise sätete alusel. Õigustamatu kuid heauskne käsundita asjaajaja saab VÕS § 1024 lg

¹⁸² RKTko 3-2-1-54-08, p 13.

¹⁸³ TlnRnKo 2-07-48872/18.

¹⁸⁴ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 617.

¹⁸⁵ T. Tampuu (viide 167), lk 457.

¹⁸⁶ RKTko 3-2-1-91-06, p 12.

4 kohaselt esitada nõudeid alusetu rikastumise sätete järgi, seejuures ei ole täpsustatud, kas vastavad nõuded tuleks esitada soorituskondiktsiooni või mittesoorituskondiktsiooni alusel või saaks esitada mõlemal alusel olenevalt situatsioonist. Selline eristamise küsimus tekib põhjusel, et võõra kohustuse täitmine ilma õigusliku aluseta kujutab endast ehtsat käsundita asjaajamist, mille puhul esineb ka tahtlus teise isiku soodustamiseks. Teise isiku tahtlik soodustamine, kujutab endast aga võõra asja tahtlikku ja eesmärgipärast suurendamist ehk sooritust. Seega tahtlikult teise isiku kohustuse täitmisel võiks olla tegemist õigustamatu käsundita asjaajamisega, mille korral on täidetud ka soorituskondiktsiooni eeldused ning mistõttu tuleks ka kohaldada vastavaid sätteid. Enne kui uurida, kas tegemist on kellegi õiguse rikkumisest tuleneva rikastumisega, tuleks kõigepealt selgitada, kas ei ole tegemist rikastumisega soorituse tõttu. Soorituse tõttu rikastumine välistab põhimõtteliselt sellesama sooritusese suhtes õiguse rikkumisest tuleneva rikastumisenõude (soorituskondiktsiooni eesõigus).¹⁸⁷ Käesoleva töö autor leiab, et soorituskondiktsiooni eesõigus võiks kehtida ka regressikondiktsiooni puhul ning soorituskondiktsiooni eelduste täitmisel tuleks kohaldada soorituskondiktsiooni sätteid, sh arvestades ka õigustamatu käsundita asjaajamise sätteid.

Õiguskirjanduses on tõstatatud küsimus, kas VÕS § 1041 võiks endast sätestada eriregulatsiooni, mis välistaks soorituskondiktsiooni kohaldamise teise isiku kohustuse täitmise korral õigustamatu käsundita asjaajamise teel.¹⁸⁸ Võlaõigusseaduse kommentaarides on leitud, et § 1041 ei kuulu kohaldamisele, kui teise isiku kohustus on täidetud alusetu sooritusena § 1028 mõttes.¹⁸⁹ Seega autori arvates ei ole peetud regressikondiktsiooni soorituskondiktsiooni eriregulatsiooniks, vaid soorituskondiktsiooni eelduste esinemisel on regressikondiktsioon välistatud. Eelnevast tulenevalt võiks järeldada, et käsundita asjaajamise õiguse ja alusetu rikastumise õiguse omavahelises hierarhias oleks esikohal õigustatud käsundita asjaajamine, teisel kohal alusetu rikastumise soorituskondiktsiooni juhud ning viimasel kohal mittesoorituskondiktsioon.

Ka Saksa õiguses on leitud, et regressikondiktsiooni jaoks jäävad vaid juhtumid, kus keegi maksab midagi mitte asjaajajana ja mitte sooritusena¹⁹⁰ ehk soorituskondiktsiooni eelduste esinemisel on mittesoorituskondiktsioon välistatud. DCFR-is sellist küsimus ei teki, kuna DCFR ei erista soorituskondiktsiooni ja mittesoorituskondiktsiooni, oluline on vaid, et ei oleks tegemist õigustatud käsundita asjaajamisega, mis välistab kogu alusetu rikastumise

¹⁸⁷ K. Unger. Alusetu rikastumine. Eraõigus I osa. Abimaterjal kohtunike ja prokuröride *twinning*-koolituse eraõiguse õppegrupile. Tallinn: Justiitsministeerium 2001, p 4 (a). Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=10706/eraoigus+I.pdf> (10.04.2012).

¹⁸⁸ T. Tampuu (viide 23), lk 83, ptk 5, kommentaar 5.4.3.

¹⁸⁹ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 618, VÕS § 1041, kommentaar 3.1.2.

¹⁹⁰ P. Schlechtriem (viide 98), lk 228, äärenumber 679.

õiguse kohaldamise. Kuid ka sooritus- ja mittesoorituskondiktsiooni eristavates õigussüsteemides on siinkohal tegemist puhtteoreetilise küsimusega, millel praktilist tähtsust ei ole kuna nõuete ulatus on mõlemal juhul sama.

Saksa õiguses on regressikondiktsiooni kirjeldatud ka üksikute võimalike juhtumite seguna, mis jäävad välja soorituskondiktsioonist. Regressikondiktsiooni saab kohaldada siis, kui isik ekslikult või teadlikult maksab ära teise isiku võla selle isiku võlausaldajale ja soovib hiljem esitada nõudeid teise isiku, mitte võlausaldaja vastu. Kuna enamuse selliseid juhtumeid leiavad lahenduse muudel alustel, kas siis lepingulisel, seadusest tuleneval, käsundita asjaajamise või soorituskondiktsiooni alusel, siis on Saksa õiguses leitud kaks juhtumit, millal saab regressikondiktsioonist tulenevaid nõudeid esitada.¹⁹¹

Esiteks, kui isik ekslikult uskus, et ta on võlausaldajale võla tasumiseks kohustatud, kuigi tegelikult ta selleks kohustatud ei olnud¹⁹². Näiteks on toodud olukord, kus aktsionär tasub ära aktsiaseltsi maksuvõla arvates, et on selleks kohustatud solidaarselt ettevõttega. Kuna maksuvõla tasumiseks on aktsionäril õiguslik alus, siis maksuametilt ta seda tagasi nõuda ei saa. Kuna aktsionär tegutses uskumuses, et täidab iseenda kohustust maksuameti ees, siis ei saa tagasi nõuda ka aktsiaseltsilt, vähemalt mitte soorituskondiktsiooni alusel, kuna ta täitis ekslikult oma kohustuseks peetud võla maksuametile mitte ettevõttele. Samal põhjusel on välistatud ka nõue käsundita asjaajamise alusel. Saksa õiguses on leitud, et sellises olukorras saaks nõude esitada regressikondiktsiooni alusel aktsiaseltsi vastu.¹⁹³ Eesti õiguskirjanduses on regressikondiktsiooni kohaldamist sellistes situatsioonides peetud vaieldavaks¹⁹⁴ ning asutud pigem seisukohale, et § 1041 kohaldamine ei tule isegi mitte kõne alla, kui isik ajab võõrast kohustust täites oma asja, st arvab, et täidab oma kohustust¹⁹⁵. Kas Saksa õiguses tuleneb regressikondiktsiooni kohaldamine pigem kohtupraktikast, mitte otse seadusest.

VÕS §-i 1041 alusel on regressikondiktsiooni kohaldamiseks alust üksnes VÕS § 78 lõigetes 1-3 sätestatud eelduste täitmisel.¹⁹⁶ VÕS § 78 alusel eeldab teise isiku kohustuse täitmine täitjapoolset tahet täita kohustus just selle teise isiku eest. Selleks, et kaasneksid vastavad teise isiku kohustuse täitmisest tulenevad tagajärjed, on oluline selgeks teha, et kolmanda isiku poolne täitmine toimus ikkagi võlgniku kohustuse täitmiseks, mitte kolmanda isiku enda

¹⁹¹ B. S. Markesinis et al. (viide 28), p 753, Restitution, Commentary 3 (d).

¹⁹² P. Schlechtriem (viide 98), lk 228, äärenumber 679. B. S. Markesinis et al. (viide 28), p 754, Restitution, Commentary 3 (d).

¹⁹³ B. S. Markesinis et al. (viide 28), p 753 jj, Restitution, Commentary 3 (d).

¹⁹⁴ T. Tampuu (viide 23), lk 84, ptk 5, kommentaar 5.4.3.

¹⁹⁵ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 617.

¹⁹⁶ Samas, lk 618, VÕS § 1041 kommentaar 3.1.1.

kohustuse täitmiseks.¹⁹⁷ Riigikohtu tsiviilkolleegium on selgitanud, et VÕS § 78 lg-st 4 tulenevalt saab hüvitisnõude seoses kindlustusmakse maksmisega esitada üksnes siis, kui kindlustusandjal oli kostja vastu kindlustusmakse nõudeõigus. Teistsugusel juhul ei ole hageja täitnud kindlustusmakset tehes kostja kohustust, mis on aga VÕS § 78 lg 4 rakendamise esmaseks eelduseks.¹⁹⁸

Teise isiku kohustuse täitmine iseenda huvides on sätestatud VÕS §-s 1026 kui mitteehtne käsundita asjaajamine. Käsundita asjaajamine on mitteehtne siis, kui võõraid asju aetakse nagu enda omi, st puudub tahtlus teise isiku soodustamiseks VÕS § 1018 lg 2 mõttes. Mitteehtne käsundita asjaajamine jaguneb omakorda ekslikuks ja lubamatuks.¹⁹⁹ Kui keegi ajab võõraid asju ekslikus arvamuses, et tegemist on tema oma asjadega, siis on tegemist eksliku enda huvides asjaajamisega VÕS § 1026 lg 1 järgi. Sellisel juhul käsundita asjaajamise sätted kohaldamisele ei kuulu, vaid kohaldatakse alusetu rikastumise ja deliktiõiguse sätteid²⁰⁰. Nagu eelnevalt toodud, siis leitakse võlaõigusseaduse kommentaarides, et eksliku mitteehtsa käsundita asjaajamise puhul regressikondiktatsioonist tulenevaid nõudeid esitada ei saa. Ka eelnevalt kirjeldatud aktsionäri poolt ettevõtte maksuvõla tasumise juhul ei saaks regressikondiktatsiooni kohaldada, kuna kui üks solidaarvõlgnikest täidab solidaarkohustuse täies ulatuses, siis läheb talle seaduse alusel üle nõue teise solidaarvõlgniku vastu VÕS § 69 alusel²⁰¹.

Käsundita asjaajamise ja alusetu rikastumise sätted VÕS kohaselt võiksid tulla kohaldamisele siis, kui aktsionär oleks teadnud, et maksuvõlg on ettevõttel ning olles ise selle ettevõtte aktsionär otsustas teadlikult maksta ära aktsiaseltsi võla, st kui ta ei pidanud maksuvõla tasumist iseenda kohustuseks. Teise isiku soodustamise tahtluse korral on aga tegemist ehtsa käsundita asjaajamisega, mistõttu võiks sellisel juhul olla täidetud ka õigustatud käsundita asjaajamise eeldused, näiteks kui selgub et maksuvõla tasumine vastas aktsiaseltsi tegelikule või eeldatavale tahtele, siis oleks aga alusetu rikastumise õiguse kohaldamine välistatud.

Kui aktsionär arvaks aga maksuvõlga tasudes, et aktsiaseltsi maksuvõla tasumine oligi tema isiklik kohustus ja seda võlga tasudes täitis ta omaenda kohustust, siis oleks VÕS-i alusel soodustamise tahtluse puudumise tõttu välistatud nii käsundita asjaajamise, soorituskondiktatsiooni kui ka regressikondiktatsiooni kohaldamine. Kuna sellisel juhul ei ole

¹⁹⁷ P. Varul, I. Kull, V. Kõve, M. Käerdi (koost). Võlaõigusseadus I. Üldosa (§§ 1-207). Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2006, lk 236, VÕS § 78 kommentaar 4.6.

¹⁹⁸ RKTko 3-2-1-56-08, p 18.

¹⁹⁹ T. Tampuu (viide 23), lk 57, ptk 4, kommentaar 4.7.

²⁰⁰ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 581, VÕS § 1026 kommentaar 3.1.

²⁰¹ T. Tampuu (viide 165), lk 462.

tehtud ka kulutusi aktsiaseltsi varale, siis ei ole ka kulutuste kondiktsioon kohaldatav. Eesti võlaõigusseaduse seega sellises olukorras hüvitisnõuet ei luba. Autori arvates peaks aga ka sellistes olukordades olema võimalik nõudeid esitada ning ainuüksi asjaolu, et isik täidab teise isiku kohustuse arvates, et see on tema enda kohustus, ei tohiks välistada isiku nõudeõigust, kui hiljem selgub, et tegemist oli hoopis kellegi teise kohustusega.

Kui sellise kohustuse täitmiseks puuduks õiguslik alus, sest sellisel juhul saaks aktsiaselts nõuda tagasi isikult kellele kohustus täideti (maksuametilt). Kui aga õiguslik alus on olemas, siis peaks ka hiljem olema aktsionäril võimalus tehtud makset aktsiaseltsilt tagasi nõuda, kui selgub, et aktsionär isiklikult ei olnud makse tegemiseks kohustatud. Saksa õiguses on sellisteks olukordadeks nähtud ette võimalus määratleda oma sooritus hiljem kui kohustuse täitmine võlgniku eest ehk võla maksmine loetakse hiljem tegeliku võlgniku soorituseks. Selline soorituse ümbernimetamine on lubatud juhul, kui sellega ei kahjustata tegeliku võlgniku või makse saaja hea usus raamides kaitsmist vajavaid huve.²⁰² Autori arvates võiks ka Eesti õiguses olla selline soorituse hilisem ümbernimetamine võimalik, kuna ei ole õiglane lugeda makse tegijat sellises olukorras nõ ise süüdi olevaks, kuna ta pidas võlgnevuse kustutamist oma kohustuseks, ja jätta ta igasugusest nõudeõigusest ilma.

Teine Saksa õiguses käsitletud regressikondiktsioon võimalik juhtum on see, kus isik täidab teise isiku kohustuse võlausaldaja ees ja ise teab seejuures, et tal ei olnud vastavat kohustust ega õigustust. BGB § 814²⁰³ välistab nõudeõiguse soorituskondiktsiooni alusel, kui isik on kohustuse täitmiseks õigustuse puudumisest teadlik.²⁰⁴ Kui makse tegija sellisel juhul teab, et ta ei ole kohustatud makset tegema võlausaldaja ees, kuna tegemist on teise isiku võlaga, siis tegutseb makse tegija tahtlikult eesmärgiga täita teise isiku kohustus. Sellisel juhul on tegemist ehtsa käsundita asjaajamisega. Kui tegemist ei ole VÕS § 1018 järgi õigustatud käsundita asjaajamisega, siis on asjaajamine õigustamatu. Õigustamatu käsundita asjaajamine võimaldab VÕS § 1024 lg 4 järgi esitada VÕS §-st 1041 tuleneva regressikondiktsiooni nõude.

Seega võib järeldada, et nii Saksa kui ka Eesti õiguses saab regressikondiktsiooni kohaldada õigustamatu heauskse käsundita asjaajamise korral. Mitteehtsa käsundita asjaajamise juhul on VÕS-i alusel regressikondiktsiooni kohaldamine välistatud, seejuures Saksa õigus aga näeb regressikondiktsiooni juhuna ka mitteehtsat ekslikku teise isiku asja ajamist. Aga ka

²⁰² P. Schlechtriem (viide 98), lk 228, äärenumber 679.

²⁰³ BGB § 814 - kohustuse täitmise eesmärgil sooritatut ei saa tagasi nõuda, kui sooritaja teadis, et ta ei olnud sooritamiseks kohustatud, või kui ta vastas moraalsele kohustusele või viisakusest tulenevale tähelepanule.

²⁰⁴ B. S. Markesinis et al. (viide 28), p 754, Restitution, Commentary 3 (d).

õigustamatu käsundita asjaajamise korral saaks regressikondiktsiooni kohaldada vaid juhul, kui teise isiku kohutuse täitmine ei kujuta endast sooritust VÕS § 1028 lg 1 mõttes. Seega on üsna raske välja tuua konkreetset elulist juhtumit, mille korral regressikondiktsioon VÕS alusel kohaldatav oleks. Riigikohus on öelnud, et alusetust rikastumisest tulenev nõudeõigus on hagejal VÕS § 1018 lg-s 1 nimetatud eelduste puudumise korral, kuid lisaks tingimusele, et ta uskus kostja eest VÕS § 78 järgi kindlustusmakset tehes heauskselt, et VÕS § 1018 lg-s 1 nimetatud eeldusi ei esine ehk oli heauskne vastavalt VÕS § 1024 lg-le 4.²⁰⁵ Töö autor leiab, et olenemata sellest, kas VÕS § 78 järgi makstes tehakse alusetu sooritus VÕS § 1028 lg 1 mõttes või mitte, tuleks mõlemal juhul järgida ka VÕS § 1024 lg-s 4 sätestatut.

Kui hageja tahtliku sooritusega rikastab kostjat ilma õigusliku aluseta, siis on lubatud hüvitis BGB § 812 järgi soorituskondiktsiooni alusel. Nõue on välistatud, kui hageja teab enne soorituse tegemist, et õiguslik alus puudub või hageja enda tegu põhjustab lepingu tühisuse.²⁰⁶ Regressikondiktsiooni praktiline tähtsus Saksa õiguses seisneb selles, et selle vastu ei saa tugineda BGB §-le 814, mille kohaselt ei saa sooritatut tagasi nõuda, kui soorituse tegija oli teadlik, et soorituse tegemiseks puudus vastav kohustus. Samuti aga võimaluses kätte saada arvatavalt oma võla katteks tehtud, kuid vastuvõtjalt mitte enam tagasisaadav sooritus kolmandalt isikult, kes oli soorituse saaja tegelik võlgnik.²⁰⁷

Kuna VÕS sellistel juhtumitel regressikondiktsiooni kohaldada ei võimalda, siis on regressikondiktsiooni ainus eesmärk võimaldada hüvitisnõue teise isiku vastu olukorras, kus sooritus täidetakse teise isiku kasuks tema võlausaldajale, mitte otse teisele isikule endale ja teine isik kohustusest vabanemise tõttu rikastunud on. Seejuures tuleb arvestada, et kui kohustuse täitmine kujutab endast sooritust, siis võiks kohaldamisel tulla soorituskondiktsioon, mis jätab regressikondiktsioonile üsna vähe võimalusi. Saksa õiguses defineeritaks sooritust kui igat tahtliku ja eesmärgipärast teise vara suurendamist. VÕS § 1028 lg 1 sätestab soorituse mõiste küll mõnevõrra kitsamalt, sidudes soorituse olemasoleva või tulevase kohustuse täitmisega.

Sellise definitsiooni peamine eesmärk on välja selgitada, kellel on üldse õigus alusetu rikastumise nõudeid esitada.²⁰⁸ Soorituskondiktsiooni kohaselt on tühise tehingu järgi tasutud summa võimalik tagasi nõuda isikult, kelle kasuks sooritus tehakse, mitte näiteks isikult, kes soorituse saaja esindajana täitmise vastu võtab.²⁰⁹ Samas saaks selliselt rakendada

²⁰⁵ RKTko 3-2-1-56-08, p 18.

²⁰⁶ B. S. Markesinis et al. (viide 28), p 713, Restitution, Commentary 1 (c).

²⁰⁷ P. Schlechtriem (viide 98), lk 228, äärenumber 680.

²⁰⁸ C, Bar, S. Swann (prep). PEL Unj. Enr. (viide 25), p 102, Introduction, B, 21.

²⁰⁹ RKTko 3-2-1-32-06, p 19.

soorituskondiktsiooni ka õigustamatu käsundita asjaajamise korral, kui käsundita asjaajaja täidab teise isiku kohustuse tema võlausaldajale, tahtlusega vabastada soodustatu sellest kohustusest. Ka sellisel juhul on sooritus tehtud soodustatu kasuks ning tasutud summa tuleks välja nõuda soodustatult, mitte tema võlausaldajalt. Selline tõlgendamine jätab regressikondiktsioonile veelgi vähem rakendamisruumi.

Regressikondiktsiooni ei saa kohaldada ka siis, kui hiljem selgub, et kohustust ei olnud olemas või see ära langeb, näiteks aegumise tõttu. Siis ei ole arvatav võlgnik rikastunud, mistõttu on välistatud alusetu rikastumise nõuded. VÕS § 1041 kohaldamine on välistatud ka siis, kui kohustatud isiku ja võlausaldaja vahel on kokku lepitud, et kohustust täita saab üksnes isiklikult ning kolmanda isiku poolne täitmine ei vabasta võlgnikku omapoolse kohustuse täitmise kohustusest.²¹⁰

Saksa õiguskirjanduses on regressikondiktsiooni kirjeldatud kui „muidu ülipuhta toa räpast nurka“, kuhu pooleliolevad asjad on peidetud, seejuures muidu ülipuhta toa alla on mõeldud ülejäänud Saksa õigust²¹¹ ning on välja pakutud, et ehk oleks mõistlik regressikondiktsioon kui selline üldse alusetu rikastumise mittesoorituskondiktsiooni nõuete juurest välja võtta ja formuleerida samad reeglid soorituskondiktsiooni erijuhtumina, mis käsitleks hüvitisnõudeid kolme või enama osapoole korral.²¹² Kolmepoolseid suhteid käsitlevad juba ka VÕS §-des 1029-1031 sätestatud soorituskondiktsiooni erijuhtumid.

Seega regressikondiktsioonile on jäetud üsna kitsas kohaldamisala ja paistab, et Eesti kohtupraktikast ei ole võimalik leida ühtegi lahendit, kus nõue oleks VÕS § 1041 alusel lahendatud. Ka Saksa õiguses, kus regressikondiktsioon on väga kaua kehtinud, on see leidnud kohaldamist pigem harvadel juhtudel ning leitakse, et vastavad sätted vajaks muudatusi. Arvestades regressikondiktsiooni kohaldamise väga piiratud võimalusi ning et hüvitisnõuded on soorituskondiktsiooni puhul sama suured, peab autori mõistlikuks Saksa õiguskirjanduses välja pakutud lahendust formuleerida regressikondiktsiooni asemele vastav soorituskondiktsiooni erijuhtum. Sama teed on mindud ka DCFR-is, mis mittesoorituskondiktsiooni juhtumeid üldse ei erista, vaid on sätestanud samad põhimõtted ja hüvitisnõuded kõigile alusetu rikastumise juhtumitele.

²¹⁰ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 618, VÕS § 1041 kommentaar 3.1.1.

²¹¹ B. S. Markesinis et al. (viide 28), p 753, Restitution, Commentary 3 (d).

²¹² G. Dannemann. The German Law of Unjustified Enrichment and Restitution: A Comparative introduction, p 120.

2.2. Õigustamatu käsundita asjaajamise õiguse ja kulutuste kondiktsiooni eristamine

Saksa õiguses on ettenähtud kolm erinevat võimalust õigusliku aluseta tehtud kulutuste hüvitamiseks, millest kolmanda võimalusena on ette nähtud kulutuste kondiktsioon, mis tuleb kohaldamisele siis, kui nõudeid ei saa muudel alustel esitada, st siis, kui nõuded ei tulene asjaõigusest, käsundita asjaajamisest ega soorituskondiktsioonist²¹³. DCFR sätestab kulutuste kondiktsiooni mõiste artikli VII. – 4:101 punktis d, mille kohaselt on rikastumine seostatav teise isiku vara vähenemise või muu kahjuliku tagajärgega, kui teine isik on teinud parendusi rikastuja varale.

Kulutuste kondiktsioon on sätestatud VÕS §-s 1042 lg 1, mille kohaselt võib teise isiku esemele õigusliku aluseta kulutusi teinud isik nõuda teiselt isikult kulutuste hüvitamist ulatuses, milles teine isik seeläbi rikastus, võttes muu hulgas arvesse, kas need kulutused on sellele isikule kasulikud ning millised on tema kavatsused eseme suhtes. Kulutuste kondiktsiooni eeldused on seega teise isiku eseme suhtes kulutuste tegemine, kulutuste tegemiseks peab puuduma õiguslik alus ning teine isik peab olema tehtud kulutuste läbi rikastunud. Kuna teisele isikule kuuluva eseme suhtes selle eseme korrashoiu, parandamise või eseme säilimise tagamise eesmärgil teatavate kulutuste tegemine on olemuselt käsundita asjaajamine, siis nagu § 1041 näol on ka § 1042 näol on tegemist alusetu rikastumise nõudega, mis täiendab oma funktsiooni poolest käsundita asjaajamise regulatsiooni.²¹⁴

Teise isiku eseme suhtes kulutuste tegemise all mõeldakse mis tahes toimingut, mille üks isik teeb teisele isikule kuuluva eseme suhtes, eelkõige asja suhtes ning mille tagajärjel toimingut teinud isik kannab kulutusi. Eelkõige mõeldakse siin toiminguid, mille eesmärk on teisele isikule kuuluva asja parandamine, muutmine ja ümberkujundamine, aga ka asja kaitsmine hävimise või kahjustumise eest. Kulutused on üksnes sellised vabatahtlikud varalised ohvrid, mille tagajärjel isiku olemasolev vara väheneb, seega ei ole kulutus kulutuste kondiktsiooni paragrahvi mõttes enda tööjõu rakendamine. Samas kui näiteks õigustatud käsundita asjaajamise korral saab VÕS § 1023 lg 2 alusel teatud juhtudel nõuda ka tasu oma tööjõu rakendamise eest.²¹⁵

Nagu kõigi lepinguväliste võlasuhete, sh käsundita asjaajamise ja alusetu rikastumise sätete kohaldamiseks on ka kulutuste kondiktsiooniks vajalik õigusliku aluse puudumine. Kui

²¹³ B. S. Markesinis et al. (viide 28), p 749, Restitution, Commentary 3 (c).

²¹⁴ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 617,

²¹⁵ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 619, VÕS § 1042, kommentaar 3.1.1.

kulutused teise isiku varale tehakse mingil lepingulisel alusel, siis kuuluvad kohaldamisele lepinguõiguse sätted. Juhul kui poolte vahel küll eksisteerib lepinguline suhe, mis võiks olla ühele lepingupoolele teise lepingupoole poolt kulutuste tegemise aluseks, ent vastav leping osutub teatud põhjustel kehtetuks, samuti juhul kui kulutuste tegemise aluseks oleva toiminguga soovitakse täita poolte vahel tulevikus sõlmitavast lepingust või lepingust, mille sõlmimist pooled ekslikult eeldavad tulenevast kohustusest, on nendevaheliste võimalike alusetu rikastumise nõuete aluseks §-st 1028 tulenevad soorituskondiktsiooni nõuded. Samuti on õiguslikuks aluseks õigustatud käsundita asjaajamine, kui on täidetud § 1018 nõuded.²¹⁶ Ringkonnakohus on otsuses nr 2-07-48872/18 rõhutanud, et kulutuste kondiktsioon kuulub kohaldamisele alles siis, kui tegemist ei ole ei pooltevahelise lepingulise suhtega, õigustatud käsundita asjaajamise ega soorituskondiktsiooniga.²¹⁷

Kulutuste kondiktsiooni konkurentsile käsundita asjaajamise õigusega ja soorituskondiktsiooniga lisaks võib tekkida kulutuste kondiktsiooni konkurents ka asjaõigusest tulenevate nõuetega, eelkõige AÕS §-st 88 tulenevate valdaja kulutuste hüvitamise nõuetega tema vastu AÕS § 80 alusel vindikatsiooninõude esitanud omaniku vastu. Vindikatsiooninõue on üks tähtsaim omandi kaitse vorm, mis aga omandi üleandmise õigustühisuse korral konkureerib alusetu rikastumise sätetega.²¹⁸ AÕS § 88 1 järgi võib aga asja valdaja nõuda selle omanikult viimase asjale tehtud vajalike kulutuste hüvitamist. Kuna AÕS § 88 ei ole sätestatud ammendavalt ning lisaks lõige 1 ka viitab VÕS §-le 1042, siis võiks öelda, et nimetatud nõuete konkurents ei ole problemaatiline ning AÕS §-st 88 tulenevate nõuete olemasolu iseenesest ei välista VÕS §-st 1042 tulenevate nõuete esitamist.²¹⁹ Oluline on siinjuures, et nii AÕS § 88 lg-st 1 kui ka VÕS § 1042 lg-st 1 tulenevate nõuete esitamise õigus on üksnes ebaseaduslikul valdajal ning VÕS §-st 1042 tulenev nõue ka isikul, kes võõrast asja ei valda. Kui valdaja omandab eseme heauskselt, siis on ta kulutuste tegemise hetkel selle asja omanik, mis välistab nii AÕS § 88 kui VÕS § 1042 alusel nõuete esitamise.²²⁰

-

1042 lg 2 p 1 sätestab, et kulutuste tegijal ei ole alusetust kulutuste tegemisest tulenevat nõudeõigust, kui isik, kelle esemele kulutusi tehti, nõuab kulutusi teinud isikult kulutustega tehtud parenduste äravõtmist ja parenduste äravõtmine on parendusi

²¹⁶ Samas, lk 620, VÕS § 1042, kommentaar 3.1.2.

²¹⁷ TlnRnKo 2-07-48872/18.

²¹⁸ P. Pärna, V. Kõve. Asjaõigusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 1996, lk 143 jj.

²¹⁹ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 621, VÕS § 1042, kommentaar 3.3.

²²⁰ RKTko 3-2-1-66-11, p 10.

rikkumata võimalik. Tallinna Ringkonnakohus on lahendanud üürniku nõudeid üürileandja vastu, kus üürnik nõudis üürileandjalt tema poolt üüripinnale tehtud kulutuste hüvitamist. Üürileandja märkis menetluse jooksul korduvalt, et ta ei vaja üüripinnal ühtegi üürniku poolt ostetud asja, s.h ka peegleid ja riiuleid ning on valmis need esimesel nõudmisel üürnikule üle andma. Kohus leidis, et sel põhjusel ei saanud üürnikul olla üürileandja vastu ka alusetust rikastumisest tulenevat nõuet, kuna peeglid ja riiulid olid üüripinnalt eemaldatavad.²²¹

Tallinna ringkonnakohus on öelnud, et isegi kui isik on õigustatud nõudma § 1042 lg 1 järgi kulutuste hüvitamist, siis välistab nõude VÕS § 1042 lg 2 p 3, mille kohaselt kulutuste tegijal ei ole käesoleva paragrahvi lõikes 1 sätestatud nõudeõigust, kui isik, kelle esemele kulutusi tehti, vaidles eelnevalt kulutuste tegemisele vastu.²²² Selles kohtuasjas oli tegemist olukorraga, kus töötaja tegi tööandja kasutuses olevale liisingfirmale kuuluvale sõiduautole kulutusi sellega, et vahetas välja sõiduauto mootori. Kuna tööandja teavitas juba enne kulutuste tegemist töötajat, et tema mootori vahetusega seonduvate kulutuste hüvitamisega ei nõustu, siis ei saanud töötaja ka eeldada, et tööandja hiljem kulutused heaks kiidaks. Selles kohtuasjas tõusetus ka küsimus sellest, kelle vastu üldse on õigus kulutuste kondiktsiooni nõuet esitada.

Üldreegli kohaselt tekib kulutusi kandnud isikul ka VÕS § 1042 lg-s 1 sätestatud eelduste täitmise korral tema poolt kantud kulutuste hüvitamise nõue isiku vastu, kelle eseme suhtes kulutusi tehti.²²³ Ka DCFR artikli VII. – 4:101(d) rakendamiseks on oluline tuvastada kellele varad kuuluvad parenduste tegemise ajal, sest rikastub just see isik, kes on asja omanik sellele hetkel. Näiteks on DCFR kommentaarides toodud järgmine situatsioon, kus vanem naisterahvas A, kes elab oma õe B majas, teeb paranduste näol majale suuri investeeringuid. B aga otsustab müüa maja oma pojale S-le, kuigi väga odavalt. A-l ei ole alusetu rikastumise sätete alusel nõuet S vastu majale tehtud parenduste osas, kuna A tegi parendusi B majale, mitte S-i majale, kuigi nüüd on see maja S oma.²²⁴ Seejuures ei ole oluline, et A sel hetkel B majas elas ning tulemus oleks sama, kui A parenduste tegemise ajal majas elanud ei oleks.

Kui tööandja võtab liisingfirmast kasutamiseks auto, mille annab reaalselt oma töötajale sõitmiseks ja töötaja sellele autole kulutusi teeb, siis ei saa kulutusi nõuda mitte tööandjalt, vaid hoopis liisingfirmalt. Tallinna ringkonnakohtu tsiviilkolleegium leidis, et töötaja nõuet tööandja vastu ei ole võimalik rahuldada, kuna sõiduk, millele väidetavalt kulutusi tehti, ei

²²¹ TlnRnKo 2-08-53583/25.

²²² TlnRnKo2-09-15836/40.

²²³ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 620, VÕS § 1042, kommentaar 3.2.

²²⁴ C. Bar, E. Clive (eds.). DCFR Vol. 4 (viide 55), p 4038, Articleicle VII. – 4:101, Commentary, E.

kuulunud mitte tööandjale, vaid liisingfirmale. Nõue liisingfirma vastu oli mh välistatud ka põhjusel, et töötaja ei teavitanud liisingfirmat eelnevalt kulutuste tegemise plaanist VÕS § 1042 lg 1 p 2 järgi.²²⁵ Samane teavitamiskohustus on sätestatud ka VÕS § 1020 lg-s 1, millest tulenevalt peab käsundita asjaajaja soodustatule teatama asjaajamisele asumise kavatsusest ja ootama ära soodustatu edasise otsuse asjaajamise kohta. VÕS § 1020 lõigetes 1 ja 2 sätestatud kohustustel on oluline roll määramaks, kas õigustamatu käsundita asjaajamine on hea- või pahauskne, kuna vastavate kohustuste rikkumisel tuleb asjaajaja lugeda pahauskseks.²²⁶

Erandlikel juhtudel võib õiguslik alus teisele isikule kuuluva eseme suhtes kulutuste tegemiseks tuleneda ka kulutusi teinud isiku ja kolmanda isiku vahelisest suhtest, sellisel juhul on välistatud kulutuste kondiktsiooni nõuete esitamine isiku vastu kellele ese kuulub.²²⁷ Näiteks kui eelnevalt käsitletud ringkonnakohtu lahendi olukord oleks olnud selline, et tööandja oleks töötajalt vastavate kulutuste tegemise tellinud, siis oleks töötaja nõuded liisingfirma vastu välistatud ja nõuda saaks just tööandjalt.

Kuna ka teise isiku esemele kulutuste tegemise näol on tegemist käsundita asjaajamisega, siis tekib samuti nagu ka regressikondiktsiooni puhul küsimus sellest, et kui kulutusi tehakse tühise või tühistatud tehingu alusel, kas siis peaks kohaldama soorituskondiktsiooni või kulutuste kondiktsiooni sätteid. See küsimus tekib ennekõike juhul, kui tegemist on õigustamatu käsundita asjaajamisega. Kuna õigustamatu käsundita asjaajamisena teise isiku esemele kulutuste tegemine on vaadeldav ka sooritusena VÕS § 1028 mõttes, siis § 1042 soorituskondiktsiooni eelduste esinemisel kohaldamisele ei kuulu.²²⁸ Ka siinkohal võib tekkida küsimus, kas ehk on VÕS § 1042 erisätteks §-i 1028 suhtes, mis välistaks soorituskondiktsiooni teise isiku esemele õigustamatu käsundita asjaajamisena kulutuste tegemise korral.

Võlaõigusseaduse kommentaarides, lähtudes Riigikoht seisukohast, leitakse, et kui kulutuste hüvitamise nõue tuleb rahuldada õigustamatu ja heauskse asjaajamise kohaselt, siis määratakse hüvitis VÕS §-s 1042 sätestatud tingimusi arvestades.²²⁹ Käesoleva töö autor leiab, et selline seisukoht on liialt kitsas ning et nii regressikondiktsiooni kui ka kulutuste kondiktsiooni kohaldamine on pigem teisejärguline, kui on võimalik kohaldada soorituskondiktsiooni sätteid. Seda juba esiteks põhjusel, et kulutuste kondiktsioon ja regressikondiktsioon ei kata kõiki võimalikke õigustamatu käsundita asjaajamise

²²⁵ TlnRnKo 2-09-15836/40.

²²⁶ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 579, VÕS § 1024, kommentaar 3.3.

²²⁷ Samas, lk 620, VÕS § 1042, kommentaar 3.1.2.

²²⁸ Samas.

²²⁹ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 580, VÕS § 1024, kommentaar 3.4. RKTko 3-2-1-107-07, p 18.

juhtumeid.²³⁰ Igal juhul tuleks lähtuda soorituskondiktsiooni eesõiguse põhimõttest ja kohaldada soorituskondiktsiooni olukorras, kus teise isiku esemele kulutuste tegemise aluseks on leping, mis hiljem tühiseks osutub või tühistatakse. Kulutuste kondiktsiooni ja soorituskondiktsiooni konkurents tekib üksnes õigustamatu käsundita asjaajamise korral.

Kulutuste kondiktsioon tuleb aga lisaks õigustamatule käsundita asjaajamisele kohaldamisele ka mitteehtsa käsundita asjaajamise korral, mil soorituskondiktsioon on igal juhul välistatud, kuna puudub teise isiku soodustamise tahtlus. Erinevalt regressikondiktsioonist tuleb mitteehtsa käsundita asjaajamise puhul nii eksliku kui ka lubamatu enda huvides teise isiku asjaajamisel korral VÕS § 1042 kohaldamisele.²³¹

Olukorras, kus isik ajab võõraid asju nagu enda omi, kuigi ta teab või peab teadma, et ei ole selleks õigustatud, on tegemist mitteehtsa käsundita asjaajamise teise juhtumiga²³² ehk lubamatu enda huvides asjaajamisega VÕS § 1026 lg 2 mõttes. Teadmine lubamatu enda huvides asjaajamise juures tähendab tahtmatust teist isikut soodustada.²³³ VÕS § 1026 lg 2 teise lause järgi kohaldatakse sellisel juhul asjaajaja nõuete osas alusetu rikastumise sätteid. Sarnaselt nagu ka eksliku enda huvides asjaajamise puhul ei ole §-st 1041 tulenevad nõude lubatud, vaid kohalda saab üksnes §-is 1042 sätestatud kulutuste kondiktsiooni nõuet²³⁴.

Seejuures vastutab teise isiku asju lubamatult ajanud isik VÕS § 1026 lg 2 esimese lause kohaselt soodustatu ees sarnastel alustel nagu teise isiku asja ehtsalt, kuid õigustamatult ja pahauskelt ajanud isik § 1022 lõigetes 1 ja 5 ning § 1024 lõikes 1 sätestatud järgides. VÕS § 1022 lg 1 kohaselt peab käsundita asjaajaja asjaajamisel arvestama soodustatu huve ning lähtuma tema tegelikust või eeldatavast tahtest, va kui huvide arvestamine oleks vastuolus avalike huvidega. § 1024 lõige 1 sätestab pahauskse ja õigustamatu käsundita asjaajaja vastutuse soodustatu ees ning kohustuse kõrvaldada soodustatule asjaajamisest tulenenud tagajärjed ja hüvitama kahju.

Asjaajajale hüvitatavate kulutuste ulatus sõltub sellest, mis alusel tuleb kulutuste nõue rahuldada. Kui nõue rahuldatakse kulutuste kondiktsiooni alusel, siis saab kulutuste hüvitamist nõuda üksnes ulatuses, milles isik, kelle esemele kulutusi tehti, on nende arvel rikastunud ehk siis ulatuses, mille võrra sellele isikule kuuluva eseme objektiivne ehk harilik

²³⁰ Soorituskondiktsiooni ja mittesoorituskondiktsiooni konkurentsist ning soorituskondiktsiooni eesõigusest vt ka käesoleva töö alapeatükk 2.1 (lk 47 jj).

²³¹ Samas, lk 620, VÕS § 1042, kommentaar 3.1.2. Vt ka RKTKo 3-2-1-107-07, p 18.

²³² Mitteehtsa käsundita asjaajamise esimesest juhust VÕS § 1026 lg 1 järgi vt käesoleva töö alapeatükk 2.1 (lk 49).

²³³ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 581, VÕS § 1026 kommentaar 3.2.

²³⁴ Samas, lk 580 VÕS § 1024, kommentaar 3.4.

väärtus on teise isiku poolt tehtud kulutuste tulemusena suurenenud.²³⁵ 1042 alusel on kulutuste hüvitamise ülemiseks piiriks tehtud kulutused ja selle sätte alusel ei saa arvesse võtta korteri väärtuse tõusu²³⁶ või juurdeehituse väärtust asja tagasisaamise ehitusmaksumuse alusel²³⁷.

Saksa õiguskirjanduse kohaselt peab luubiga otsima reaalselt kohtuasja, kus kulutuste kondiktsiooni oleks kohaldatud.²³⁸ Sama võib ilmselt öelda Eesti õiguses regressikondiktsiooni kohta. Kulutuste kondiktsiooni tähtsus võlaõiguses seisneb muu hulgas aga ka selles, et see on ainus alusetu rikastumise kondiktsioon, mida saab kohaldada ka mitteehtsa käsundita asjaajamise korral, sest nagu eespool toodud, siis on mitteehtsa käsundita asjaajamise korral soorituskondiktsioon igal juhul välistatud ning ka regressikondiktsioon ei ole mitteehtsa käsundita asjaajamise puhul kohaldatav.

Teise isiku esemele kulutuste tegemisel nõuete esitamise ja kulutuste kondiktsiooni kohaldamise osas tuleks eelnevast tulenevalt välistada esiteks lepingulise suhte olemasolu kulutuste tegija ja eseme omaniku vahel. Kui poolte vahel puuduvad lepingulised suhted, siis tuleb alati enne alusetu rikastumise nõuete kohaldamist kontrollida õigustatud käsundita asjaajamise eelduste esinemist vastavalt VÕS §-le 1018, kuna sel juhul tuleneksid nõuded käsundita asjaajamise õigusest, eelkõige VÕS § 1023 lg-test 1 ja 2. Kui õigustatud käsundita asjaajamise eeldused ei ole täidetud, kuid tegemist on õigustamatu käsundita asjaajamisega ja asjaajaja on heauskne vastavalt VÕS § 1024 lg-le 4, siis tuleks kontrollida, kas tegemist on sooritusega VÕS § 1028 lg 1 mõttes. Kui soorituskondiktsiooni eeldused on täidetud, siis tuleksid autori arvates nõuded soorituskondiktsiooni alusel VÕS § 1032 lg-st 1, seejuures tuleks arvestada ka VÕS § 1024 lg-s 4 sätestatut. Alles soorituskondiktsiooni eelduste mittetäitmisel tuleks kohaldada AÕS § 88 lg-t 1 ja VÕS §-i 1042. Juhul, kui kulutuste tegemisel puudub asjaajajal eseme omaniku soodustamise tahe, siis on tegemist mitteehtsa käsundita asjaajamisega VÕS § 1026 järgi, mille korral saab esitada nõuded üksnes VÕS § 1042 kulutuste kondiktsiooni alusel ja asjaõigusseaduse §-s 88 alusel.

²³⁵ P. Varul jt. VÕS III komm vlj (viide 15), lk 520 jj, VÕS § 1042, kommentaar 3.2.

²³⁶ TlnRnKo 2-06-21062/17.

²³⁷ RKTKo 3-2-1-107-07, p 18.

²³⁸ B. S. Markesinis et al. (viide 28), p 752, Restitution, Commentary 3 (c).

KOKKUVÕTE

Võlaõiguse funktsiooniks kõige laiemas mõttes on tagada eraõiguse subjektide vahel varaliste väärtuste kohane ja õiglane ümber jagamine. Selle tagamise kõige tavalisem vahend on leping. Lepingu puudumisel täidavad lepinguga funktsionaalselt sarnaseid ülesandeid lepingusarnased suhted, eelkõige käsundita asjaajamise regulatsioon, kus sisuliselt luuakse olukorras, kus eraõigusliku lepingu sõlmimine ei ole teatud põhjustel võimalik, osalejate vahel seaduse jõul õigussuhe, mis sarnaneb lepingulise suhte iseloomuga.

Alusetu rikastumise instituut võlaõigusseaduses ei kujuta endast funktsionaalselt iseeseisvat instituuti, vaid tegemist on omamoodi abiinstituudiga, mis täiendab nii lepinguõigust, käsundita asjaajamise õigust kui ka õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitamise regulatsiooni. Alusetu rikastumise instituudi nimetatud funktsioonist tuleneb ka oluline praktiline järeldus. Nimelt alusetu rikastumise nõuded on alati subsidiaarsed ja tulevad reeglina kõne alla üksnes juhul, kui samasisulised nõuded võlaõiguse instituudist, mille regulatsiooni alusetu rikastumise reeglistik täiendab, ei eksisteeri.

Käesoleva töö esimese küsimusena on analüüsitud soorituskondiktsiooni kohaldamist olukorras, kus esinevad ka käsundita asjaajamise eeldused. Nii käsundita asjaajamise kui alusetu rikastumise üheks eelduseks on õigusliku aluse puudmine. Vastav õiguslik alus tuleneb reeglina lepingulisest võlasuhtest või seadusest. Seega on nii käsundita asjaajamise kui ka alusetu rikastumise sätete kohaldamine välistatud, kui nõuete esitamiseks on olemas leping või mõni muu seadusest tulenev alus. Sarnaselt lepingule annab õigusliku aluse soorituskondiktsiooni mõttes aga ka õigustatud käsundita asjaajamine, mis tähendab, et õigustatud käsundita asjaajamise eelduste esinemisel peab kohaldama käsundita asjaajamise õigust. Kuna õigustamatu käsundita asjaajamise regulatsioon viitab edasi alusetu rikastumise sätetele, siis välistab soorituskondiktsiooni kohaldamise üksnes õigustatud käsundita asjaajamine. Selline seisukoht on laialdaselt aktsepteeritud kogu Mandri-Euroopas. Seejuures näiteks Inglise õiguses ei tunnistata käsundita asjaajamise instituuti kui sellist üldse.

Lisaks on autor leidnud, et kui õigustatud käsundita asjaajamise eeldused puuduvad, kuid tegemist on õigustamatu käsundita asjaajamisega, siis tuleks ka soorituskondiktsiooni kohaldamisel arvestada lisaks õigustamatu käsundita asjaajamise sätetega. Seejuures ei oma hüvitisnõuete ulatuse osas tähtsust, kas soorituskondiktsiooni kohaldamisel arvestatakse lisaks õigustamatu käsundita asjaajamise sätetega või mitte, küll aga sätestab käsundita asjaajamise regulatsioon nõude, et hüvitisnõude õigus on üksnes heausksel asjaajajal.

Alusetu rikastumise soorituskondiktsiooni normid täiendavad oma olemuselt lepinguõigust ning soorituskondiktsiooni alusel saab nõudeid esitada ennekoike tühiste ja tühistatud lepingute korral. Käesoleva töö teiseks oluliseks probleemiks on see, kas õigustatud käsundita asjaajamise sätted välistavad soorituskondiktsiooni alusel nõuete esitamise ka olukorras, kus on tegemist tühise või tühistatud lepinguga. Eelkoige tekib see küsimus olukorras, kus tühiseks osutub mõni teenuse osutamise leping, kus teenuse osutamine oma olemuselt vastab õigustatud käsundita asjaajamise sätetele. Kõik Euroopa Liidu liikmesriigid on seisukohal, et isik, kes loovutab midagi õigusliku aluseta, näiteks tühise lepingu alusel, peab olema võimalus seda tagasi nõuda. Seejuures ei ole riigid kaugeltki mitte ühel seisukohal selles osas, millistel alusetl vastavaid nõudeid esitama peaks ja saaks.

Siinkohal on oluline lahendada erinevate riikide õiguskirjanduses palju arutletud ja pigem problemaatiline küsimus sellest, kas tühise lepingu alusel osutatud teenused kujutavad endast käsundita asjaajamist või mitte. Töö autor on selles küsimuses nõustunud Saksa õiguses ja ka Eesti õiguskirjanduses esitatud seisukohaga, et käsundita asjaajamise normide kohaldamine ei ole tühiste ja tühistatud teenuse osutamise lepingute korral välistatud. Samuti leiab autor, et käsundita asjaajamise sätteid tuleks kohaldada ka siis, kui tühise või tühistatud lepingu alusel teenuse osutamise näol on tegemist õigustamatu käsundita asjaajamisega.

Sellisel seisukohal ei ole aga paljud teised Euroopa riigid ning mitmed riigid ei ole selles küsimuses üldse seisukohta võtnud. Tegemist on küsimusega, mille üle on palju arutletud, kuid mille osas siiani ollakse erinevatel arvamustel ning mida ka siseriiklike kohtute erinevad astmed paistavad erinevalt tõlgendavat. DCFR on võtnud omaks lähenemise, et lepingu tühisuse korral kuuluvad eranditult kohaldamisele alusetu rikastumise sätted ning käsundita asjaajamise õigust ei saa kohaldada, kuna puudub teise isiku soodustamise peamine tahtlus. Autor leiab, et tühiseks osutuva teenuse osutamise lepingu puhul tuleks teise isiku soodustamise tahtlus ja selle ulatus tuvastada igas konkreetsetes situatsioonis eraldi. Samuti ei ole välistatud olukorrad, kus selline tahtlus ongi peamine ning sel juhul ei tohiks käsundita asjaajamise sätete kohaldamine olla välistatud ka DCFR-i kohaselt.

Autor on leidnud, et DCFR seisukoht erineb Saksamaa ja Eesti sisukohast ennekoike vastava seadusesätte sõnastuse tõttu. Nimelt kui VÕS § 1018 lg 2 eeldab käsundita asjaajaja tahet muu hulgas ka soodustada teist isikut, siis DCFR artikkel V. – 1:101 eeldab käsundita asjaaja peamist tahet teise isiku soodustamiseks. Võlaõigusseaduse kohaselt on teise isiku soodustamise tahtlus olemas ka juhul, kui tegutsetakse osaliselt enda kasuks, sh ka siis kui peamiselt tgeutsetakse just enda kasuks.

Mingil põhjusel on DCFR koostajad leidnud, et nõuete esitamise võimalus käsundita asjaajamise õiguse alusel tuleks välistada, kui selline tahtlus ei ole piisav. DCFR on näinud ette teise isiku soodustamise tähtluse ulatuse, määratledes et selline tahtlus peab olema peamine. Kohtupraktika peaks lahendama küsimuse, kas tühiseks osutunud või tühistatud lepingu alusel on tegutsetud tahtega soodustada teist isikut või on õigustatud käsundita asjaajamise eelduste täitmiseks vajalik ülekaalukas tahe. Selge on see, et VÕS-i kohaselt ei ole välistatud kumbki tõlgendus, kuna VÕS § 1018 lg 2 sõnastus ei määra teise isiku soodustamise tahte ulatust. Käesoleval hetkel paistab kohtupraktika kalduvat sellises suunas, et pigem peetakse võimalikuks käsundita asjaajamise sätete kohaldamist tühiste ja tühistatud teenuse osutamise lepingute korral.

Töö autor on leidnud, et teenuse osutamise puhul on alati olemas vähemalt osaline tahe soodustada teist isikut. Samas nõustunub autor, et selline tahe ei ole enamuses juhtudel ülekaalukas. Samuti on leitud, et käsundita asjaajamise sätete kohaldamine tühiste ja tühistatud lepingute korral jätab kõrvale spetsaalselt sellisteks olukordadeks ette nähtud alusetu rikastumise sätteid, kuna TsÜS tühise ja tühistatud lepingu sätteid viitavad alusetu rikastumise õiguse kohaldamisele. Autor leiab, et selline lähenemine on liiga üldistav, kuna praktikas on peetud võimalikuks kohaldada käsundita asjaajamise sätteid vaid tühiste või tühistatud teenuse osutamise lepingute korral ning igal muul juhul kuuluvad kohaldamisel siiski alusetu rikastumise sätteid. Samuti peavad käsundita asjaajamise kohaldamiseks olema täidetud vastavad eeldused, mille puudumise korral ei saa käsundita asjaajamise sätteid kohaldada ka teenuse osutamise lepingute korral.

Autor nõustub Eesti õiguskirjanduses esitatud seisukohaga, et TsÜS § 84 lg ja § 90 lg 2 sõnastust võiks tõlgendada ka selliselt, et käsundita asjaajamise eelduste esinemine ongi üheks selliseks olukorraks, mis sätestab erandi alusetu rikastumise sätete kohaldamisest. Nimelt kuulub nimetatud sätete kohaselt kohaldamisele alusetu rikastumise õigus välja arvatud juhul, kui seaduses on ettenähtud teisiti.

Kuigi alusetu rikastumise ja käsundita asjaajamise eristamisel ei ole nõude esitaja jaoks suurt tähtsust, kuna hüvitisnõuded on mõlemal juhul sama suured, siis oleks siiski oluline võimaldada ka teenuse osutamise lepingute tühisuse ja tühistamise korral käsundita asjaajamise sätete kohaldamine. Esiteks oleks see oluline põhjusel, et käsundita asjaajamise regulatsioon sisaldab mitmeid lepinguvälise kahju hüvitamise erisätteid, millega kaitstakse teise isiku asja õigustatult ajanud isiku huve. Samuti sätestab käsundita asjaajamise õigus pahauskse asjaajaja kõrgendatud vastutuse, mida alusetu rikastumise õigus ei tee. Eriti oluline

on, et õigustamatu ja pahauskse käsundita asjaajamise korral pakub käsundita asjaajamise instituut alusetu rikastumise õigusega võrreldes soodustatule paremat kaitset hüvitisnõuete vastu.

Samuti võimaldab käsundita asjaajamise instituut teha õiglase lahendi teatud olukordades kus alusetu rikastumise instituut seda ei võimalda. Eelkõige põhjusel, et alusetu rikastumise õiguse alusel nõuete esitamiseks on vajalik soodustatu rikastumine ning üldjuhul ei tohi see rikastumine olla ka ära langenud. Käsundita asjaajamise õiguse kohaldamiseks ei ole oluline ei saaja rikastumine ega asjaolu kas see rikastumine on ära langenud.

Töö teises osas on autor käsitlenud käsundita asjaajamise õigust ning mittesoorituskondiktsiooni juhte regressikondiktsiooni ja kulutuste kondiktsiooni. Kuna DCFR ei erista üldse soorituskondiktsiooni mittesoorituskondiktsioonist, siis on oluline vaadelda millal üldse on nimetatud kondiktsioonid kohaldatavad ning mis on nende praktiline tähtsus. Samuti on esitatud küsimus, kas ka vastavate mittesoorituskondiktsiooni juhtudel tuleks lähtuda soorituskondiktsiooni eesõiguse põhimõttest, kui on täidetud vastavad eeldused. Seejuures on oluline välja tuua, et DCFR küll ei erista soorituskondiktsiooni ja mittesoorituskondiktsiooni mõistet, kuid see ei tähenda, et DCFR-is vastavad mittesoorituskondiktsiooni juhtumid puuduksid. DCFR-is on kõik alusetu rikastumise juhud sätestatud ühtsete põhimõtete ja reeglite alusel.

Käesoleva töö autor leiab, et Eesti õiguses tuleks lähtuda soorituskondiktsiooni eesõigusest nii regressikondiktsiooni kui ka kulutuste kondiktsiooni puhul ning soorituskondiktsiooni eelduste täitmisel tuleks kohaldada soorituskondiktsiooni regulatsiooni, arvestades seejuures ka õigustamatu käsundita asjaajamise sätteid. Autor ei nõustu seisukohaga, et mittesoorituskondiktsiooni juhud võiksid olla erisäteteks soorituskondiktsioonile, pigem vastupidi. Igal juhul tuleks lähtuda soorituskondiktsiooni eesõiguse põhimõttest ja kohaldada soorituskondiktsiooni olukorras, kus teise isiku esemele kulutuste tegemise aluseks on leping, mis hiljem tühiseks osutub või tühistatakse. Seejuures on oluline märkida, et hüvitisnõuete tulemuse osas ei oma tähtsust, kas nõue lahendatakse soorituskondiktsiooni või mittesoorituskondiktsiooni paragrahvi alusel.

Regressikondiktsiooni eesmärk võlaõigusseaduses on võimaldada hüvitisnõue teise isiku vastu olukorras, kus sooritus täidetakse teise isiku kasuks tema võlausaldajale, mitte otse teisele isikule endale ja teine isik kohustusest vabanemise tõttu rikastunud on. Seejuures tuleb arvestada, et kui kohustuse täitmine kujutab endast sooritust, siis on autor leidnud, et kohaldada tuleks soorituskondiktsioon, mis jätab regressikondiktsioonile üsna vähe

rakendamise võimalusi. Arvestades regressikondiktsiooni kohaldamise väga piiratud võimalusi ning et hüvitisnõuded on soorituskondiktsiooni puhul sama suured, peab autor mõistlikuks Saksa õiguskirjanduses välja pakutud lahendust formuleerida regressikondiktsiooni asemele vastav soorituskondiktsiooni erijuhtum.

Erinevalt regressikondiktsioonist seisneb kulutuste kondiktsiooni tähtsus võlaõiguses muu hulgas ka selles, et see on ainus alusetu rikastumise kondiktsioon, mida saab kohaldada ka mitteehtsa käsundita asjaajamise korral, sest mitteehtsa käsundita asjaajamise korral on soorituskondiktsioon igal juhul välistatud ning ka regressikondiktsioon ei ole kohaldatav. Nõuete esitamise osas võiks kokkuvõtvalt öelda, et esmajärjekorras tuleb kontrollida lepingulise suhte või seadusest tuleneva aluse olemasolu. Kui lepingust või seadusest tulenev alus puudub, siis tuleb kontrollida, kas tegemist võiks olla käsundita asjaajamisega ning õigustatud käsundita asjaajamise eelduste esinemisel tuleks kohaldada vastavaid sätteid. Kui tegemist on õigustamatu käsundita asjaajamisega, siis saab heauskne asjaajaa esitada nõuded alusetu rikastumise õiguse alusel. Alusetu rikastumise õiguses osas tuleks lähtuda soorituskondiktsiooni eesõigusest ning alles soorituskondiktsiooni välistamisel kuuluks kohaldamisele mittesoorituskondiktsiooni sätted. Mitteehtsa käsundita asjaajamise korral saab VÕS-i järgi esitada nõudeid üksnes kulutuste kondiktsiooni ja AÕS § 88 alusel.

DISTINCTION OF CLAIMS BASED ON BENEVOLENT INTERVENTION IN ANOTHER'S AFFAIRS AND UNJUSTIFIED ENRICHMENT

Summary

Main question of this master's thesis is how to distinct claims based on benevolent intervention in another's affairs (*negotiorum gestio*) from claims based on unjustified enrichment. The concept of *negotiorum gestio* is a solid component part of the codified civil law systems of continental Europe, which have adopted it from the Roman law and continued its legal development. Legal rules of unjustified enrichment is a part of even more legal systems. Even common law recognizes those rules within the law of restitution.

In Estonian Law of Obligations Act (LOA) the law of unjustified enrichment is not a functionally independent regulation, instead its purpose is to supplement the law of contract, the law of benevolent intervention and the law of unlawful casing of damage. Among different jurisdictions in continental Europe there are admittedly a number of differences at the margins. The main question of this master's thesis is which of the two legal regulation can and should be applied in the different situations and which are advantages and disadvantages of both regulations. To achieve the purposes of this thesis it is important to compare Estonian law to other legal systems and to international model laws. Main sources used in the thesis is German Civil Code (CC) that has been primal base in compiling the LOA and Draft Common Frame of Reference (DCFR).

The main purpose of the DCFR is to specify principles, definitions, and model rules he main purpose of the DCFR is to specify principles, definitions, and model rules and it is recommended as a good source, especially for those countries that are now preparing their new civil codes. Function of the obligation law in the broad sense is to grant righteous and proper redistribution of proprietary assets between the subjects of private law. The main instrument for doing this is contract (transaction). Of particular importance is the principle that there is no room for the concept of benevolent intervention or unjustified enrichment to the extent that the rights and duties of the parties are governed by contract. Where the contract is missing the instrument used is non-contractual relations, in particular the law of benevolent intervention in another's affairs.

First subchapter of the first part of this master's thesis is dealing with the priority of justified benevolent intervention in another's affairs. As far as its relationship to the law of unjustified enrichment, the law of benevolent intervention has priority. The legal obligation arising from

benevolent intervention in another's affairs may claim priority because it provides a legal basis for the services and benefits provided by the intervener to the principal or the principal to the intervener respectively. This too similarly seems to be widely accepted throughout Europe.

The European codifications of civil law can be divided into two groups according to whether they are confined to justified management of another's affair or whether they also cover unjustified intervention. If the more restricted scope is adopted, then the latter in its various manifestations is tacitly understood to belong exclusively to the law of non-contractual liability for damages or unjustified enrichment law. Opposite to the DCFR Estonian LOA also covers the unjustified management on another's affairs. Furthermore it also covers so-called *impure gestio* – arrogated management of another's affairs and management of another's affairs in the mistaken belief it is one's own. Resulting from the previous the author of the thesis finds that even if the management of another's affairs is not justified and the unjustified enrichment (namely performance condition) applies, it should also be obligatory to consider the provisions of unjustified benevolent intervention in another's affairs.

The distinction between performance and non-performance conditions appears in varying manifestations and is of crucial importance for the German law of unjustified enrichment, but also in Estonian law of unjustified enrichment. DCFR has not applied this kind of differentiation. According to DCFR same rules apply for all the enrichment cases. In Estonia the rules of performance condition supplement the law of contract. Performance condition governs mainly the unwinding of contracts which are to be regarded as without effect *ab initio*. In the first instance, this governs the reversal of performances rendered under contract which because of a vitiating factor relating to its conclusion are void or avoided retrospectively, and additionally contracts which are for any other reason without effect from the outset. This is what the unjustified enrichment in the DCFR also governs above all.

A person who has parted with something without a legal basis, e.g. because the contract which prompted the performance is void, must be able to recover it. That is provided in the law on unjustified enrichment. Second problem in this thesis is whether the priority of the law of benevolent intervention in another's affairs also holds true in the circumstances where the performance has made under the void or avoided contract. This question arises mainly when the contract for provision of services appears to be void. There is no special clause for these situations, but German law has applied the law of benevolent intervention in another's affair in the situations of void service provision contracts. Same approach seems to be accepted by

the Estonian legal writers. DCFR on the other hand has a different approach.

Author of this thesis finds this different approach of DCFR and the LOA being a result of the different wording of the norms. When one of the prerequisite of the benevolent intervention in the LOA § 1018 (2) is that the person (the intervener) have to act with the intention to benefit another (the principal), then in the DCFR Article V. – 1:101 (1) the same prerequisite demands the predominant intention of benefiting another. At this point it is crucial to solve a problem much discussed in many legal systems whether the services rendered under a void contract for services can constitute a benevolent intervention, or whether this question must be answered in the negative because the requirement to act with the intention to benefit another is absent.

In this question the author has agreed with the German law and Estonian legal literature approach, that applying the provisions of the law of benevolent intervention in the circumstances where the services are rendered under a void contract for services is not excluded. Author also finds it important to apply the provisions of the unjustified benevolent intervention at these situations. Author justifies this standpoint with the fact that there is always some intention to benefit another when rendering services under a contract and under the LOA it is not important to determine the range of this intention. So under the LOA it is not wrong to apply the law of benevolent intervention when the claims based on the void service contracts have submitted. Although it is up to the court of justice to decide whether it is essential to determine the range of the intervener's intention to benefit another or not.

It is also found that the approach that allows the benevolent intervention in another's affairs in the cases on void service contracts circumvent the provisions that specifically address such situations. It has meant that according to the special provisions the law of unjustified enrichment should apply in case of a void contract. Estonian General Part of the Civil Code Act provisions of the void contract and cancellation of the contract also indicate that the provisions concerning the unjustified enrichment should be applied when something is received on the basis of a void or cancelled transaction. But those provisions of the General Part of the Civil Code Act also say that the provisions of the unjustified enrichment apply unless otherwise provided by the law. Author agrees that the law can be interpreted in the way that benevolent intervention in another's affair may be one of these cases when the law provides otherwise and the law of unjustified enrichment does not apply.

Even though it doesn't make a great difference in the restitution claims if the claim is resolved under the law of unjustified enrichment or the law of benevolent intervention, in the author's

opinion it is still important to make it possible to apply the rules of benevolent intervention of another's affair in the cases of a void service contracts. The main reason for that is that the law of benevolent intervention contains many special provisions of the non-contractual compensation for damage that protects the interests of the intervener who manages another affairs justly. The provisions of the unjustified benevolent intervention also provides the elevated liability of the mala fide intervener, but the law of unjustified enrichment does not do that.

Second part of the thesis governs the benevolent intervention in another's affairs and two of the non-performance cases, namely recourse condition and expenditure condition. DCFR does not differentiate performance conditions from the non-performance conditions. Instead it sets same rules for all the enrichment cases. For some reason some of the countries, including Estonia, do make this differentiation, so it is important to see when are those conditions applicable and what is their practical importance. Also the question of the performance condition's priority is raised.

Author of this thesis finds that the performance condition should have priority in front of the both recourse and expenditure conditions. This means that any time the prerequisites of the performance condition appears it is obligatory to apply the corresponding provisions. It shouldn't be forgotten that if in these cases the performance is considered as a justified benevolent intervention then the law of benevolent intervention applies instead. Although if some of the justified benevolent intervention prerequisites are missing, then the law of unjustified enrichment applies, but the author finds it important to also consider the special provisions of the unjustified benevolent intervention. Author does not support the opinion that the mentioned non-performance conditions may be as special provisions that rule out the provisions of the performance condition. Author says that the priority of the performance condition should be always considered, at least when in case of a void or avoided contract.

Analyzing the purpose and applicability of those non-performance conditions, it appears that the application is quite limited. The purpose of the recourse condition in the LOA is to allow claim against the other person when the first one has enriched other with discharging him from his liability to creditor. First of all the recourse condition is only applicable in case of unjustified benevolent intervention. Secondly, when the performance of discharging someone from his liability can be considered as a performance in the meaning of the performance condition, then the performance condition applies. This shows that very few options of application have left to recourse condition. In view of the limited application and the fact

that restitution claims of the performance and non-performance conditions are quite the same, author agrees with the German legal writing's presented solution that maybe the recourse condition in its present form should be removed and replaced with a specific performance condition's case. DCFR has already chosen this point of view.

Various from the recourse condition, the expenditure condition's importance in the LOA stands also in the fact that it is the only unjustified enrichment's condition that can be applied in case of impure gestio. In case of impure gestio the performance condition is definitely debarred and the recourse condition also can't be applied. When submitting a claim, first of all it should be determined if there is a contract or some other legal bases under what the claim can be submitted. If the contractual relations are ruled out, then it should be controlled if there appear the prerequisites of justified benevolent intervention. If one or some of the prerequisites is missing then the intervention in another's affairs may be unjustified. The next step should be controlling if the performance can be considered as a case of performance condition and the claim resolved under the corresponding provisions, thereby also considering the provisions of unjustified benevolent intervention. Only after that can the recourse condition or expenditure condition apply. In case of impure gestio only expenditure condition is applicable.

KASUTATUD LÜHENDID

AÕS – Asjaõigusseadus

BGB – Bürgerliches Gesetzbuch, Saksa tsiviilseadustik

BGH – Bundesgerichtshof, Saksa Liidu Ülemkohus

DCFR – Draft Common Frame of Reference

PEL – Principles of European Law

TsÜS – Tsiviilõiguse üldosa seadus

VÕS – Võlaõigusseadus

KASUTATUD MATERJALID

Kasutatud kirjandus

1. Bar, C. (prep). Principles of European Law. Benevolent Intervention in Another's Affairs. Munich: Sellier. European Law Publishers, 2006.
2. Bar, C. (prep). Principles of European Law. Non-contractual Liability Arising Out of Damage Caused to Another. Munich: Sellier. European Law Publishers, 2009.
3. Bar, C. et al. (eds). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline edition. Munich: Sellier. European Law Publishers, 2009.
4. Bar, C., Clive, E. (eds). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full edition. Volume 3. Munich: Sellier. European law publishers, 2009.
5. Bar, C., Clive, E. (eds). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Full edition. Volume 4. Munich: Sellier. European law publishers, 2009.
6. Bar, C., Swann, S. (prep). Principles of european Law. Unjustified enrichment. Munich: Sellier. European Law Publishers, 2010.
7. Caemmerer, E., Schlechtriem, E. et al. (eds). International Encyclopedia of Comparative Law. Volume X. Restitution – Unjust Enrichment and Negotiorum Gestio. The Hague, Boston, London: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). Tübingen. And Martinus Nijhoff Publishers, 1984.
8. Cheshire, G. C. Cheshire, Fifoot and Furmston's Law of contract. London [etc.]: Butterworths, 1996.
9. Dannemann, G. The German Law of Unjustified Enrichment and Restitution: A Comparative introduction. New York: Oxford University Press, 2009.
10. Giglio, F. A Systematic Approach to 'Unjust' and 'Unjustified' Enrichment. - Oxford journal of Legal Studies 2003, Volume 23, Issue 3, pp 455-482.
11. Ilus, E., Pisuke, H. (toim). Rooma . Tartu: kirjastus Ilo, 2000.
12. Lorenzen, E. G. The Negotiorum Gestio in Roman and Modern Civil Law. – Cornell Law Quarterly 1927-1928, pp 190-210.
13. Markesinis, B. S., Lorenz, W., Dannemann, G. The German Law of Obligations. Volume I. The Law of contracts and restitution: A Comparative Introduction. New York: Oxford University Press, 1997.

14. Pärna, P., Kõve, V. Asjaõigusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 1996.
15. Rubin, L. Negotiorum Gestio and the Animus Negotia Alien Gerendi. – Acta Juridica 1958, pp 54-63.
16. Schlechtriem, P. Võlaõigus. Eriosa. 4. trükk. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 2000.
17. Schrage, E. J. H. (ed). Unjust Enrichment and the Law of Contract. The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2001.
18. Smith, J. C. The Law of Contract. 2nd edition. London: Sweet& Maxwell, 1993.
19. Zyl, D. H. Negotiorum Gestio and Wrongs. – Acta Juridica 2000, pp 329-336.
20. Tampuu, T. Alusetu rikastumise õigus võlaõigusseaduses. Lühülevaade. – Juridica 2002, nr 7, lk 454-466.
21. Tampuu, T. Lepinguväliste võlasuhete õigus. 2. trükk. Tallinn: Juura, 2007.
22. Tampuu, T. Sissejuhatus lepinguväliste võlasuhete õigusesse: käsundita asjaajamise õigus. – Juridica 2002, nr 5, lk 226-245.
23. Unger, K. Alusetu rikastumine. Eraõigus I osa. Abimaterjal kohtunike ja prokuröride *twinning*-koolituse eraõiguse õppegrupile. Tallinn: Justiitsministeerium, 2001. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=10706/eraoigus+I.pdf> (10.04.2012)
24. Unger, K. Kolmandad isikud ja käsundita asjaajamine. Eraõigus I osa. Abimaterjal kohtunike ja prokuröride *twinning*-koolituse eraõiguse õppegrupile. Tallinn: Justiitsministeerium, 2001. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=10706/eraoigus+I.pdf> (10.04.2012)
25. Varul, P. Performance and Remedies for Non-performance: Comparative Analysis of the PECL and DCFR. – Juridica International 2008, no 14, pp 104-110.
26. Varul, P. Tsiviilõiguse ühtlustamine Euroopas – praegune seis ja võimalikud arengusuunad. XXX Eesti õigusteadlaste päevad: plenaaristung "Kolmkümmend / üheksakümmend". Tartu: TÜ IT Multimeedia talitus, 2008.
27. Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. (koost). Võlaõigusseadus I. Üldosa (§§ 1-207). Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2006.
28. Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M. (koost). Võlaõigusseadus III. 8. ja 10. osa (§-d 619–916 ja 1005–1067). Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 2009.
29. Varul, P., Kull, I., Kõve, V., Käerdi, M., Saare, K. Tsiviilõiguse üldosa. Tallinn: Juura, 2012.
30. Vutt, M. Alusetu rikastumise õiguse kohaldamine ringkonnakohtute praktikas. – Riigikohtu õigusteabe osakond 2008, lk 1-34. Arvutivõrgus:

<http://www.riigikohus.ee/vfs/774/AlusetuRikastumineRingkonnakohtutePraktikas.pdf>

(07.03.2012).

31. Värv, A. Lepinguõiguse ühtlustamine Euroopa Liidus. – Riigikogu Kantselei õigus- ja analüüsiosakond. Teemaleht 2011, nr 6. Arvutivõrgus: www.riigikogu.ee/doc.php?87762 (04.04.2012).
32. Webb, C. What is Unjust Enrichment.- Oxford Journal of Legal Studies 2009, Volume 29, Issue 2, pp 215-243.

Kasutatud õigusaktid

33. Asjaõigusseadus. RT I 1993, 39, 590 ... RT I, 23.04.2012, 1.
34. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). Neugefasst durch Bek. v. 2.1.2002 I 42, 2909; 2003, 738; zuletzt geändert durch Art. 1 G v. 27.7.2011 I 1600. Inglise keeles kättesaadav arvutivõrgus: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p2763. Eest keeles: Justiitsministeerium (tõlk). Saksa tsiviilseadustik. BGB. Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, 2001.
35. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. RT I 2002, 35, 216 ... RT I, 06.12.2010, 1.
36. Võlaõigusseadus. RT I 2001, 81, 487 ... RT I, 08.07.2011, 6.

Kasutatud kohtupraktika

37. Bundesgerichtshof (Seventh Civil Senate) 07.01.1971. BGH NJW 1971, 609. Inglise keelde tõlkinud G. Dannemann. Kättesaadav: Markesinis, B. S., Lorenz, W., Dannemann, G. The German Law of Obligations. Volume I. The Law of contracts and restitution: A Comparative Introduction. New York: Oxford University Press, 1997, pp 771-777.
38. Bundesgerichtshof (Seventh Civil Senate) 31.01.1990. BGHZ 111, 308 = NJW 1990, 2524. Inglise keelde tõlkinud G. Dannemann. Kättesaadav: Markesinis, B. S., Lorenz, W., Dannemann, G. The German Law of Obligations. Volume I. The Law of contracts and restitution: A Comparative Introduction. New York: Oxford University Press, 1997, pp 799-805.
39. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi määrus kohtuasjas nr 3-2-1-44-11.
40. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-107-07.
41. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-134-09.
42. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-135-03.
43. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-136-05.
44. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-25-08.

45. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-32-06.
46. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-33-07.
47. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-41-03.
48. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-41-05.
49. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-46-07.
50. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-46-11.
51. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-54-08.
52. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-56-08.
53. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-59-11.
54. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-62-08.
55. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-66-11.
56. Riigikohtu tsiviilkolleegiumi otsus kohtuasjas nr 3-2-1-91-06.
57. Tallinna Ringkonnakohtu 02.04.2007 otsus kohtuasjas nr 2-06-21062/17.
58. Tallinna Ringkonnakohtu 09.12.2008 otsus kohtuasjas nr 2-07-34866/15.
59. Tallinna Ringkonnakohtu 14.04.2010 otsus kohtuasjas nr 2-08-53583/25.
60. Tallinna Ringkonnakohtu 16.04.2010 otsus kohtuasjas nr 2-07-48872/18.
61. Tallinna Ringkonnakohtu 23.03.2011 otsus kohtuasjas nr 2-09-23394/28.
62. Tallinna Ringkonnakohtu 30.11.2010 otsus kohtuasjas nr 2-09-15836/40.
63. Tallinna Ringkonnakohtu 6.12.2011 otsus kohtuasjas nr 2-09-16053/31.
64. Tartu Ringkonnakohtu 05.11.2007 otsus kohtuasjas nr 2-06-11156/25.